

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:
MIHELICS VID

BECSEY MIHÁLY
ÉBERT TIBOR
FAZEKAS LAJOS
GÁT ISTVÁN
GERLEI JÓZSEF
HOLENDA BARNABÁS
KOVÁCH ZOLTÁN
MEDVIGY MIHÁLY
MEZEY ANNA
MIHELICS VID
RITTER MÁRTON
ROZVÁNYI LÁSZLÓ
TEILHARD DE CHARDIN
VÁRKONYI IMRE
írásai

1965 JANUÁR

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
Várkonyi Imre: A bombayi eucharisztikus kongresszus	1
Gát István: Ó illat, illó percek (Vers)	6
Medvigy Mihály: A vércsoport összeférhetetlenség, mint erkölcsi probléma	7
Gerlei József: A regény határai	14
Ébert Tibor: Csak ő tudta (Vers)	20
Fazekas Lajos: Visszatérés (Vers)	20
Találkozás kelettel — Teilhard de Chardin leveleiből (Rónay György bevezetésével és Madari Éva fordításában)	21
Rozványi László: Igézés bűnbánatra (Vers)	25
Mezey Anna: Szilveszter (Elbeszélés)	26
Mihelics Vid: Eszmék és tények (Második beszámoló a zsinat harmadik ülészakájáról)	32
Medvigy Mihály: A kis út (Az alamizsnálkodásról)	40

NAPLÓ

A dialógus útján (Mihelics Vid) 42; A „spiritus” mivolta Newton nemlétében (Holenda Barnabás) 43; Az olvasó naplója (Rónay György) 44; Színházi krónika (Doromby Károly) 49; Képzőművészet (Dévényi Iván) 51; Zenei jegyzetek (Rónay László) 53; Filmek világából (Bittei Lajos) 56; A leszerelés gazdasági kihatásai a kapitalista világra (Becszy Mihály) 58; Hozzászólások a liturgikus reformhoz — Halasy Endre 60; Magyar diákok a krakkói egyetemen (Kovách Zoltán) 62; Gyalogi János ismeretlen latin versei az egri főegyházmezei könyvtárban (Ritter Márton) 63

42

Felelős szerkesztő:

Mihelics Vid

Főmunkatársak: Doromby Károly, Pfeifer János, Radó Polikárp

Felelős kiadó: Saád Béla

Kiadja a Vigilia munkaközösség

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszérése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 195. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat. Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején

Ára: 5,— forint

A BOMBAYI EUCHARISZTIKUS KONGRESSZUS

Nem hiszem, hogy az a hat katolikus képviselő, akiknek 1873. június 29-én, Szent Péter és Pál apostolok ünnepén, *Alacoque* Szent Mária Margit a Paray-le-Monial templomban megjelent, és akik közül az egyiktől, Mlle Maria Martha Emilie *Tamasier*-től indult el a későbbi eucharisztikus kongresszusok gondolata, a nagy élmény pillanatában teljes értékében megértették és meglátták volna az eucharisztikus kongresszusok diadalmas jövőjét. De ha a kitüntetett kegyelem fényében meg is sejtettek valamit a maga teljes valóságában közöttünk élő Krisztusnak a benne hívó emberekkel való nagy találkozásából, abban bizonyos vagyok, hogy nem gondoltak arra: nem múlik el egy évszázad és az eucharisztikus Krisztus egy nagy ázsiai országban találkozik híveivel, és sokmillió nemkeresztény, de mély lelkeséggel rendelkező, a jót és az igazságot kereső emberrel. És vajon, megsejthette-e valaki is a múlt század utolsó negyedében, hogy a 38. eucharisztikus kongresszuson, amelyet a több mint négymillió lakosú indiai városban, Bombayben rendeznek, személyesen is részt vesz Krisztus jelenlegi földi helytartója, VI. Pál pápa? Úgy vélem, hogy ez az esemény nemcsak azoknak lesz maradandó élmény, akik szerencsések voltak részt vehetni ezen a kongresszuson, hanem új fejezetet is fog nyitni az eucharisztikus kongresszusok történetében. Amikor azonban Szentséges Atyánk személyes részvételét a kongresszuson így értékeljük, lehetetlen, hogy ne gondoljunk a felejtethetlen nagy elődre, boldogemlékü XXIII. János pápára, aki először fogadta megértő szeretettel *Gracias* bíboros részéről a bombayi eucharisztikus kongresszus gondolatát, és aki, a lateráni egyezmény óta, hacsak Itália területén is, először vállalkozott hosszabb utazásra.

Amikor a 34. eucharisztikus kongresszus hazánk fővárosában, Budapesten, első szent királyunk halálának kilencszázéves évfordulója alkalmából 1938-ban összeült, Európa népeinek egén sűrű, sötét fellegek jártak. A nagy vihar előszelét már éreztük, de a súlyos veszély éppen azokban nem tudatosult kellőképpen, akiknek lehetett volna módjuk és erejük a pusztító vihar megfékezésére. A kongresszus központi gondolata volt: „Az Eucharisztia a szeretet köteléke.” Nagy szüksége lett volna a népeknek erre a szeretet-kötelékre, de a szeretet akkor már haldoklott, és helyette a megbomlott agyú sátáni gyűlölet indult útjára, keresvén, hogy kit nyeljen el.

Tizennégy évnek kellett eltelnie, mire a 35. eucharisztikus kongresszus 1952-ben Barcelonában összeülhetett. És tizenkét év múltán a hazánktól sokezer kilométerre lévő India „első városában” megtartott 38. eucharisztikus kongresszuson magasszintű küldöttség képviselte a magyar katolicizmust. Mint ismeretes, küldöttségünk vezetője *Hamvas* Endre kalocsai érsek volt. Tagjai: *Kovács* Sándor szombathelyi megyéspüspök, *Brezanóczy* Pál püspök, egri apostoli kormányzó, *Potyondy* Imre apostoli protonotárius, nagyprépost, szemináriumi rektor, *Beresztóczy* Miklós c. prépost, az OBKB főtitkára, az országgyűlés alelnöke, *Szántay* István, az *Actio Catholica* főtitkára, és végül e sorok írója.

Nem titok, hogy a kongresszuson való részvételünk is következménye volt annak a kedvező légkörnek, amely az utóbbi évek folyamán, és különösen a legutóbbi évben egyházunk és államunk kapcsolatában kialakult.

Miért Indiában?

Gondolom, sokan tették fel maguknak és másoknak is azt a kérdést, hogy miért éppen Indiát választották a mostani kongresszus színhelyének. India lakossága, a legújabb adatok szerint, megközelíti a 470 milliót. A lakosság 85%-ának vallása a pantheista hinduizmus. A katolikusok száma nem éri el egészen a hét milliót. Helyes és okos dolog-e egy olyan országban eucharisztikus kongresszust rendezni, ahol a katolikusok törpe kisebbségben vannak? Meg lehet-e teremteni egy ilyen nagyszabású rendezvény összes szükséges feltételeit? Egy ilyen kongresszus nem sérti-e a nagy többségben lévő nemkeresztények önértékét? Ilyen és hasonló sok más kérdést is fel lehetne tenni.

Az első feleletet *Gracias* bíborosnak, a szervező bizottság elnökének szavaival szeretném megadni. A szervezés nehézségei — mondta a bíboros —, ha tekintetbe vesszük az indiai katolikusok csekély erőforrásait, akik nagyon szegények, oly megdöbbentőek és annyira szokatlanok, hogy az Isten kegyelme, Szentséges Atyánk nagylelkű és hathatós támogatása, továbbá a katolikus Európa és Amerika imádsága és anyagi támogatása, és végül a bombayi főegyházmegye és szinte egész India híveinek imádsága és áldozatvállalása nélkül lehetetlen lett volna azokat megoldani. Mint a bíboros szavaiból kitűnik, a két legfontosabb feltétel biztosítva volt. A kegyelmi erőforrást biztosította az egész katolikus világból összefonódó ima és áldozat, az anyagi erőket pedig a nagyobb és erősebb testvérek hathatós segítsége.

A második feleletet néhány statisztikai adattal szeretném megadni, amelyek sok mindent megértetnek velünk. Az igaz, hogy a katolicizmus Indiában törpe kisebbség, de 17 érsekségük, 54 egyházmegyéjük, 6 apostoli prefekturájuk, és egy keleti rítusú ordinariátusuk, 3701 plebániájuk és quasi-plebániájuk, 57 papnevelőintézetük, 4877 elemi, 1228 közép, 899 felsőfokú iskolájuk, 59 egyetemi kollégiumuk, 467 diákokthonuk és 554 árvaházuk van. A papságban, a szerzeteseknél és a szerzetesnővéreknél egyre jobb lesz az arány az indiaiak javára. Csak egy példát: Indiában 23 673 szerzetesnővér van. A közülük nem indiai mindössze 2115.

A harmadik felelet: India nem katolikus ország, de a lelkiség tagadhatatlanul magasfokú. A kormányzat, de a nagy tömegekben nem-keresztény nép is türelemmel viseltet a katolicizmussal szemben. Sőt nyugodtan mondhatjuk, hogy a kormányzat és a nép tiszteli a katolikusokat, és a lehetőségeken belül támogatja is a katolicizmus intézményeit.

És végül, az eucharisztikus kongresszusnak Indiában való megrendezését indokolja az itteni keresztény múlt. A hagyomány egészen Szent Tamás apostolig nyúlik vissza. Működésének fő színterét Kerala állam területére teszik. Az igazság az, hogy az indiai katolikusok egyharmada ma is ezen a területen él. Xavéri Szent Ferencnek, India apostolának áldozatos életét, munkáját és munkájának eredményeit mindannyian jól ismerjük. Három év alatt hétszázezer indiait térített a katolikus hitre. Egész India népének, és benne természetesen a katolikusoknak, igaz öröme és megnyugvására szolgált, hogy Goa a gyarmati sorból visszatért az anyaországhoz.

Emberszeretet és Eucharisztia

„Az Oltáriszentség és az új ember” — ez volt a kongresszus központi gondolata — Szent Pál apostol az efezusiakhoz írt levelében fejti ki ezt a gondolatot. „Hiszen hallottátok és megtanultátok, hogy Jézusban

van az igazság. Korábbi életetekkel ellentétben, vessétek le tehát a régi embert, akit a megtévesztő kívánság romlásba dönt. Újuljatok meg gondolkodástok szellemében és öltsetek magatokra az új embert, aki Isten hasonlóságára tiszta igazságban és szentségben alkotott teremtmény" (Ef. 4, 21—24). Az apostol a következőkben a felebaráti szeretet kötelességeiről szól és a gyakorlatban mutatja meg az „új ember” megszületésének módját, majd tanítását így fejezi be: „Kövessétek tehát Isten példáját, mint kedves gyermekei. Eljetelek szeretetben, amint Krisztus is szeretett minket és jóillatú áldozati adományként ajánlotta fel magát értünk Istennek" (Ef. 5, 1—2).

Krisztusnak jóillatú áldozata a természetfeletti élet alapja. Ez az áldozat folytatódik a szeretet szentségében, az Oltáriszentségben. Ez újítja meg újra és újra az egyház életét. Az egyház tagjai a szentáldozásban a legbensőségesebb kapcsolatba kerülnek az eucharisztikus áldozattal. A kenyér és a bor külső színei, az élet szimbólumai, az élet természetes rendjében a fizikai élet és energiák megújulására utalnak.

Amikor a II. Vatikáni Zsinat először a szent liturgiával kapcsolatos reformokat tárgyalta, sokakban felmerült a gondolat, hogy amikor a zsinat feladata az egész egyházi élet megújítása, miért éppen a liturgikus reformok kerültek munkájának előterébe? Ma már, úgy vélem, azok is, akik ezt kezdetben nem értették, éppen a bombayi eucharisztikus kongresszus központi gondolatának fényénél megértik, miért vált sürgőssé és szükségessé a liturgikus reform. Az Eucharisztia, amely az új ember életében az éltető mindennapi kenyér kell, hogy legyen, csakis akkor lehet azzá, ha a természetfeletti élet kegyelmi forrásait kereső ember tökéletesen átérti, életéhez egészen közelállónak, sőt leginkább hozzátartozónak tartja a naponta megújuló eucharisztikus áldozatot, mint életének „mindennapi kenyerét". Ez a megértés a dolog természeténél fogva nem lehet a kevesek kiváltsága. Mindenkihez közel kell, hogy kerüljön az eucharisztikus áldozat egész valósága, mert hiszen csakis így lehet az ember megújuló életének erősítő, felemelő, gyógyító és az élet egész területét átható kimeríthetetlen forrása. Az új embernek az eucharisztikus Krisztusban és általa kell élnie.

Az ember megújulása nem képzelhető el csupán a legelső és legfőbb parancs, a szeretet parancsa által, amely a mindennapi életben az ember erkölcsi világában mint az egyik isteni erény jelentkezik. Szeretetben élni ugyanis képtelen az ember az eucharisztikus áldozat mindennapos erőforrásai nélkül. Azok, akik komoly lelki életet élnek, bizonyítják, hogy az eucharisztikus áldozaton való részvétel és a mindennapos szentáldozás nemcsak érzelmileg forrósítja át lelküket, hanem egész gondolkozásmódjukat, munkájukat, legapróbb cselekedeteiket is áthatja. Ezért lehetséges, hogy az ilyen lelkületű emberek, ha nem is mentesek az emberi természet és a mindennapos élet kisebb-nagyobb gyarlóságaitól, mégis életük egészében a szeretetben való életet élik.

A 38. eucharisztikus kongresszus tehát meghirdette az ember megújulásának nem új, de nagyon sokszor háttérbe szorult, sőt nem egyszer elfelejtett gondolatát. Hogy az ember életében ez a gondolat hogyan fog megvalósulni, az elsősorban azokon múlik, akik maguk már részesültek abban a kegyelemben, hogy magukat Krisztus gyermekeinek mondhatják és akik tudatában vannak annak, hogy a Megváltó keresztáldozata és a mindennap újra megújuló eucharisztikus áldozat érettünk, emberekért, a mi jobb életünkért, az egész emberiség életének a szeretetben és igazságban való megújulásáért és ezen keresztül az örök üdvösségünkért tör-

ténik. Ezen a téren, nem tagadhatjuk, nagyon sok még a tennivaló. Az őszinte felmérések azt mutatják, hogy az ember megújulásának tanítása ismert, de ennek a tanításnak az életben való megvalósítása mintha a XX. század emberének életében törést szenvedett volna. Jó lenne remélni, hogy a II. Vatikáni Zsinat munkája és a 38. eucharisztikus kongresszus központi gondolatának jegyében a tanítás újra erőre kap és valóban éltető ereje lesz az ember életének.

Kérdések és feladatok

A kongresszus központi gondolatát az egyes napokon iparkodtak mindinkább megértetni és elmélyíteni a kongresszus résztvevőiben. Természetesen ezek a gondolatok a kongresszuson keresztül nemcsak a kongresszus egyházi és világi résztvevői felé szóltak, hanem a világ összes keresztényeihez és az egész emberiséghez.

Az első napon a hívő ember szerepét és helyét a modern világban kereste a kongresszus programja. A modern világban a szeretet hitében élő embernek nagy a feladata, de egyben a felelőssége is. Munkája nem korlátozódhat szűk körre, hiszen nemcsak életének példájával, hanem áldozatos munkájával is meg kell mutatnia, hogy a szeretet hite kiárad azok felé is, akik ma még nem keresztények, és akiknek az élete nagyon sok vonatkozásban nem nevezhető emberi életnek. Hacsak magára Indiára gondolunk, akkor is tudnunk és látnunk kell, hogy micsoda feladatok állnak a szeretet hitében élő ember előtt. Ennek a hatalmas népnek nagyon messziről és nagyon mélyről kellett elindulnia önálló élete útján. Sok problémája ma még szinte legyűrhetetlennek látszik. Éppen ezért szerepelt az indiai nép két nagy fiának, *Gandhi*-nak és *Nehru*-nak viziójában a 38. eucharisztikus kongresszus központi gondolata: az ember teljes és általános megújulása. Tudjuk azt is azonban, hogy azok a problémák, amelyek a nagy indiai nép életét ma még oly nehezé és szenvedésekkel telivé teszik, a világ sok más népének is sürgető, megoldást kereső problémái. Éppen ezért a modern világban élő hívő embernek ki kell tární szívét, szeretetét és minden segítő készségét, hogy ezeknél a népeknél is mielőbb megszülethessen az új ember, akinek élete minden vonatkozásban méltó az emberhez, akiért Krisztus feláldozta magát és akiért ma is mindennap újra és újra feláldozza magát az eucharisztikus áldozatban.

Ennek a gondolatnak mintegy folytatása volt a második téma: az emberi szolidaritás és a szociális felelősség. Az emberiség a Megváltó gondolatában egyetlen nagy család. Ebben a családban ma még hihetetlen különbségek vannak. De ezeknek a különbségeknek éppen azáltal kell eltűnniök, hogy a nagy család bővelkedő tagjai nemcsak elméletben, hanem az élet valóságában is mindent megtesznek azért, hogy a nagy család embertelen körülmények között élő tagjai, akik éppen úgy Isten gyermekei, mint azok, akik az anyagi javakban bővelkednek, eljussanak az életszínvonalnak arra a fokára, amelyet emberi méltóságuk, a lelkükben ottlévő Isten-képiség számukra is megkövetel. Ha komolyan vesszük hitünknek mozgató erejét, a szeretetet, akkor szociális felelősségünk nem tűr halogatást és nem tűr különbözö, az igazságtól nagyon is távol álló magyarázkodást, hanem gyors és hatékony munkát és segítséget követel tőlünk.

Ide kapcsolódik a harmadik gondolat, amely a papság és a hívek kapcsolatát vizsgálja a központi gondolat szellemében elsősorban az egyházon belül. Bár a papság elhivatottságánál fogva és a felszentelés kegyelme

által vállalja a közvetítő szerepet Isten és az emberek között, ez nem jelenti azt, hogy az egyházban a nagykorúságra megérett világi ember ne vegyen, illetve ne vehessen részt cselekvően abban a nagy munkában, amely az új ember megformálását jelenti. A papság közvetíti a Megváltó kegyelmét a világi hívek felé, de tudni kell, hogy ez a kegyelem az egyházban, Krisztus titokzatos testében egyetlen éltető erő, amely éltető erő hatását az egész testben, így a világi hívek hatalmas tömegében is hatékonyan fejti ki. Krisztus titokzatos testében a munkálkodás területei különbözők lehetnek, de a test egészsége és életeréje csakis akkor biztosítható, ha minden szerv egészségesen munkálkodik az egész titokzatos test javára.

A negyedik gondolat a missziók gondolata az egyházban. Nagy feladat, hiszen maga az Üdvözítő adott rá parancsot, amikor azt mondta: „Elmenvén tanítsatok minden népet megkeresztelvén őket az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében. Tanítván őket megtartani mindazt, amit én parancsoltam nektek.” Nagy küldetés, amely át kell, hogy fogja az emberi élet egész területét. A missziós munka áldozatossága és önzetlensége hozhatja csak meg azokat az eredményeket, amelyeket a közöttünk élő Krisztus elvár a missziós küldetésben munkálkodó egyházától. A szeretet maradéktalan és őszinte kitérülése hozhat csak igazán eredményeket a missziós munka területén.

Az ötödik gondolat a bűn valósága és a szenvedés értelme. Az eucharisztikus Krisztus szeretete elsősorban abban nyilvánul meg, hogy amint feláldozta magát Megváltónk a kereszten a bűnös emberért, ma az Oltáriszentségben újra és újra feláldozza magát az ember gyarlóságaiért, bűneiért. „Nagyobb szeretete senkinek sincs, mintha valaki életét adja barátaiért.” De a szeretet legmagasabb foka, ha valaki azokért áldozza fel magát, akik bűneikkel szembe fordulnak vele. A Megváltó szenvedésének, kereszthalálának igazi értelme, ha az ember, aki bűnökben él, Krisztussal együtt keresztrefeszíti magát, hogy meghaljon benne a régi ember, és megszülessen az új. Csakis az új ember tud szembefordulni természeténél bűnös gyengeségeivel és tud oda fordulni embertestvérei felé, hogy őket is felemelje és az eucharisztikus Krisztus kegyelmei által új emberekké tegye.

És végül a hatodik gondolat: a keresztény házasság és a keresztény családi élet. Az ember megújulásának ebből a legkisebb természetes közösségből kell kiindulnia. A modern élet tragikus hibái ezen a téren ismertek. A keresztény házasság szentsége és a családi élet tisztasága olyan feladat, amelyért egyéneknek és közösségeknek semmiféle áldozatot és munkát nem szabad feleslegesnek, vagy terhesnek ítélniök.

Attól a pillanattól kezdve, hogy először megjelentem a 38. Eucharisztikus Kongresszus központi rendezvényeinek színhelyén, az Ovál-ban, nem tudok szabadulni a gondolatától, hogy az eucharisztikus kongresszus a lélek olimpiásza. Ahogy a fizikai vetélkedőn a világ népei találkoznak, hogy nemes vetélkedésben döntsék el az elsőség kérdését, úgy az eucharisztikus kongresszuson a világ katolikus népei találkoznak, egyrészt azért, hogy hivatkozás nélkül tanúságot tegyenek hitükről az Oltáriszentséggel szembeni imádó alázatukról, de ugyanakkor lássák a más országokban, más világnézetben élő katolikus testvéreik hitét, és ez a kölcsönös találkozás erősítse, növelje hitüket, szeretetüket egymás iránt és a világ összes népei iránt. Talán ez volt a legnagyobb benyomás, amelyet mi, a magyar küldöttség tagjai, a 38. eucharisztikus kongresszuson nyer-

tünk. Amikor a bíboros legátus vezetésével elindult a zárókörmenet az India Kapuja felé, úgy éreztük, hogy az a sok kegyelmi benyomás, amelyet a kongresszuson szereztünk, csakis akkor válik bennünk éltető valósággá, ha hazatérve elsősorban magunk igyekszünk megvalósítani, az új ember gondolatát, de azon is munkálkodunk, hogy minden hívő testvérünk megvalósítsa azt. Tudjuk, hogy a feladat nem könnyű. Az embernek elsősorban önmagával kell nagy számadást vetnie, de ha a közöttünk élő eucharisztikus Krisztus parancsának eleget akarunk tenni, ettől a számadástól nem rettenhetünk vissza. Az elkövetkezendő években tetteink, kitáruló szeretetünk és egymás iránti hatékony segítő készségünk fogja megmutatni, hogy mennyire valósult meg bennünk eucharisztikus életünk által az új ember.

Ó ILLAT, ILLÓ PERCEK...

*Enyém vagy, perc!... ó eltűnő sugár!
szellő, illat, mely ablakon bejár!
ó dallam! szívünk harcában vezér,
mely elhal alighogy fülemhez ér...*

— Szobámban halkán szól a rádió.
A forgatagba beleállni jó,
míg közösségben énem elvegyül
érezem, tudom: nem vagyok egyedül. —

A szomszédból átfűttyent a rigó,
„az élet szép!” rikkantja, „élni jó!”
csicsergi fecske fent s bújja alatt
a fészek örömet a vadgalamb.

— Előttem könyv, gőzölgő fekete.
Ember elégedettebb lehet-e?
Kelet pompáját, Dél napsugarát
hozza elém a könyv, a jóbarát. —

Behallik gyársziréna s utcazaj,
az Élet kenyereből egy karaj,
erő, egészség, férfias, kemény
s míg benne élek s érzek: az enyém.

— Telefon hangja, kedvesen rekedt,
szobámba hozza, akit szeretek,
kirándulás, vagy színház lesz a jobb?
s már gondolatban a parkban vagyok. —

*Enyém a park!... s amit víz partra mos,
a lágy homok... száguldó villamos
nekem csilingel... zöldelő hegyek
köszöntenek, ha munkába megyek.*

— Az óra üt és lefekvésre int
és holnap minden megy tovább megint...
ó illat, illó percek, sugarak,
ó dal, melynek csak emléke marad! —

Nem teljes ez az élet nélkülem!
Szemem feljegyzi, rögzíti fülem
s visszaidézi, hogy meghallanád
az Élet szép és múltó dallamát!

Gát István

Medvigy Mihály

A VÉRCSOPORT ÖSSZEFÉRHETETLENSÉG, MINT ERKÖLCSI PROBLÉMA

Amerika felfedezésének évében, 1492-ben történt, hogy VIII. Ince pápát végképp ágyának döntötte régi betegsége. Világéletében oly fehér volt, akár a papiros; most úgy látszik, teljesen kifejlődött nála a fehérvérűség körképe. Háziorvosa vératömlesztést ajánlott: három tízéves kisnővérét hozta és kínálta fel a pápának. Ince visszautasította a szörnyű ajánlatot. Inkább a halált választotta. Az orvosnak, szerencséjére, idejében sikerült megszöknie a felelősségrevonás elől.

A többnyire arab és zsidó középkori orvostudósok tehát ismerték és gyakorolták a vératömlesztést. Hol állati vérrrel próbálkoztak, hol embervérrel. Tudták azonban azt is, hogy a próbálkozás nagyon kockázatos. A vér olykor gyógyít, másszor mérge, a beteg már a vératömlesztés közben meghalhat tőle, még pedig hibátlan eljárasmód és teljesen egészséges véradótól származó friss embervér alkalmazása esetén is. A vérnek ez a kettős viselkedése a természet nagy titka volt. VIII. Ince korától — az újkor hajnalától — még jó négyszáz esztendőnek kellett eltelnie, míg a tudomány fényt derített a titokra. Landsteiner bécsi orvos-biológus és munkatársai 1900-ban tisztázták a jelenség hátterét. Eszerint előfordulhat a más embertől kapott vörösvértestekben egy sajátos anyag, nevezzük A-nak; a vératömlesztésben részesülő ember vérsavójában pedig egy „ellenanyag”, nevezzük „anti-A”-nak. Az ellenanyag hatására az átvett vörösvértestek burka feloldódik, a bennük lévő vérfesték a vérfolyadékba jut, ott méregként hat, és halált okozhat. Más emberek vérsavójában „anti-B” van; ezek akkor mérgeződnek, ha B-t tartalmazó vörösvértesteket kapnak. Egyeseknél „anti-A” is, „anti-B” is található; az ilyenek vérében természetesen nincs se A, se B. Az emberek egy kisebb csoportjánál viszont A is van, B is van a vörösvértestekben, a vérsavóból pedig hiányzik mind az „anti-A”, mind az „anti-B”. Ezzel már jellemeztük a Landsteiner-felfedezte négy klasszikus vércsoportot.

Hazánk lakosságának 43%-a tartozik az A-csoportba (vérében A és „anti-B” van), 18% a B-csoportba (B-vel és „anti-A”-val), 9% az AB-csoportba (A-vel és B-vel, ellenanyag nélkül), végül 30% a O (nulla) vércsoportba („anti-A”-val és „anti-B”-vel). Ez az egész az ún. „ABO-rendszer”, amelynek valamelyik csoportjába kivétel nélkül minden ember besorolható. Felfedezésével Landsteiner az emberiség egyik legnagyobb jótétevője lett. Méltán kapta meg érte 1930-ban a Nobel-díjat.

Később kiderült, hogy mindannyian beletartozunk az M, vagy az N, vagy az MN vércsoportba is. Ez az „MN-vércsoportrendszer” azonban kisebb jelentőségű, mert normális körülmények között egyikünk vérsavójában sincs „anti-M” vagy „anti-N”. A kutatások tisztázták továbbá, hogy van egy „Ss-rendszer” is. S, s és Ss vércsoportokkal; szerencsére rendes körülmények között sem „anti-S”, sem „anti-s” nem létezik. Egy egész sor további vércsoportrendszerből említést érdemel még a „P-rendszer”: az emberiség 75%-ának vörösvértesteiben előfordul ugyanis a P-nek nevezhető anyag (ezek az emberek „P-pozitívak”), a többieknek nem fordul elő (ezek „P-negatívak”); „anti-P” igen ritkán található a vérsavóban. Valamennyi vércsoportunk világhozott sajátság. Szüleinktől örököljük, életünk folyamán változatlan marad, és a tudomány sem képes módosítani rajta.

Rh-pozitívok és Rh-negatívok.

Az utóbbi 25 esztendő legnagyobb jelentőségű vércsoport-felfedezése, az „Rh-vércsoportrendszer” szintén Landsteiner nevéhez fűződik. Eszerint a fehér emberek 85%-ának vörösvértesteiben előfordul az Rh-nak nevezhető anyag (voltaképp több egymástól megkülönböztethető változatban), 15%-nál viszont hiányzik. Vannak tehát „Rh-pozitív” (Rh+) és „Rh-negatív” (Rh-) emberek. Az Rh betűjel a *bundermajom* latin „Rhesus” nevének rövidítése, minthogy e majomfaj vérére is szükség van a vizsgálathoz szükséges segédanyag előállításánál.

„Anti-Rh” eleve senki vérében sincsen, de egy idő múlva szabályszerűen megjelenik az olyan Rh-negatív egyén vérsavójában, aki már egyetlen alkalommal is Rh+ embervért kapott. Rh-negatív embernél tehát az Rh+ vér semmi bonyodalmat sem okoz az első véráutomlesztés alkalmával, sőt talán még a második vagy a harmadik alkalommal sem, ha a továbbiak viszonylag hamar követik az első véráutomlesztést. Hosszabb idő múltán azonban már nem ismételhetjük meg kockázat nélkül az Rh+ vér adását, mert az előzőleg kapott Rh anyag a szervezetet ellenanyag termelésére *serkentette*. Azóta annyi „anti-Rh” lehet a vérsavóban, hogy az átadott Rh+ vörösvértestek festékanyaga feloldódik, és méregként hat. Megfigyelték azonban, hogy terhes nőknél olykor már az első véráutomlesztés alkalmával jelentkezik ez a „hemolízis”-nek nevezett ártalom. Vérében tehát már *van* „anti-Rh”, noha termelésére nem külső ok serkentette a szervezetet. Ilyen esetben az Rh-negatív leendő anyának volt már (vagy éppen van) Rh+ magzata, és a *magzat vére* szerepelt serkentőként.

A közhiedelemmel ellentétben tudnivaló, hogy az anyának és a méhében fejlődő magzatnak nincs közös vérkeringése. Anya és magzata tehát egymástól különböző vércsoportokba tartozhat. Táplálékkal és oxigénnel természetesen az anya vére látja el a magzatot, de kettőjük vére nem keveredik. A szükséges anyagcsere a méhlepényben, érfalakon át bonyolódik le. Mégis megtörténhet, hogy az Rh+ magzat vörösvértest-anyagából valahogy átjut az Rh- anya vérébe annyi, amennyi megindítja az anyai szervezetben az „anti-Rh” termelődését. Így már méregként hat az Rh+ idegen vér, amelyet az anya esetleg véráutomlesztésben kap. Megfelelő gondossággal (ha az anyának nem Rh+, hanem csakis Rh- vért adunk), elejét vehetjük a mérgezésnek, és a véráutomlesztés nem jár kockázattal.

Észleltek azonban egy másféle bonyodalmat is, amelyet már korántsem így könnyű elkerülnünk. Az „anti-Rh” anyag az anya vérsavójából könnyűszerrel átszivárog a méhlepényen át az Rh+ magzat vérébe, és ott oldja a vörösvértesteket. Ezúttal tehát a magzat mérgeződik, mégpedig a saját vörös vérfestéke által. Elsőízbeni terhesség idején az anya véréből átszivárgó ellenanyag még oly kismennyiségű, hogy kárt nem okoz; a második magzatra vagy a továbbiakra azonban végzetes lehet. A magzat elhal és elvetél, esetleg halva születik vagy oly súlyos sárgasággal, vérszegénységgel és egyéb károsodásokkal, hogy hamarosan elpusztul, illetve csak csekély százalékban és többnyire súlyos utókövetkezmények árán marad életben. Merész beavatkozással, az újszülött vérének azonnali kicserélésével legújabbban már csaknem mindig megmenti az orvostudomány a kisdedet. Hogy utókövetkezmények nélkül-e, még erősen kérdéses.

A magzat pusztulásával, illetve „az újszülöttek hemolízises betegségével” kapcsolatban felmerül a szülői felelősség kérdése, és hozzá az erkölcsi problémák egész sorozata kapcsolódik. Kitűnt az eddigiekből, hogy bonyodalom akkor kezdődhet, ha Rh- anyának Rh+ magzata van. Mint-hogy a gyermekek a pozitív vagy negatív „Rh jelleget” szüleik valamelyikétől öröklik, baj csak úgy merülhet fel, ha az apa volt Rh+. Első lelkiismereti kérdésünk tehát, hogy a fenyegető veszélyek ismeretében erkölcsileg megengedhető-e Rh+ férfi házassága Rh- nővel. Csakis ebben az esetben beszélhetünk „Rh-összeférhetetlenségről”. Az ellenkező eset (Rh- férfi és Rh+ nő házassága) a kérdés szempontjából veszélytelen.

A moralista „modellje”

A probléma megoldása előtt érdemes egy-két szót ejteni arról, hogy a megengedhetőség elbírálásánál milyen módszerrel jut el eredményeikhez a moralista, az erkölcstudomány szakembere. A műhely titkába vett bepillantás bizonyára érdekelni fogja az olvasót. A moralista a neki feladott kérdéssel ún. „modell-gondolkodáshoz” folyamodva birkózik meg. A valóságban adódó bonyolult helyzet mását („modelljét”) megépíti általános erkölcsi fogalmakból; erről a modelltől aztán már könnyűszerrel mond ítéletet akár a természetes erkölcs, akár a kinyilatkoztatott erkölcs igazságainak fényében. Az ítélet valóságértéke természetesen attól függ, hogy a szerkesztett modell mennyire vág egybe a valósággal. Ha a moralistának például a kamatkövetelés erkölcsi megengedhetősége kérdésében kell szakvéleményt mondania, és hozzá azt a modellt építi meg, hogy a kamatüztet nem egyéb, mint „nemlétező dolog áruba bocsátása”, akkor ezen az alapon elítélheti az egész modern hitelügyet a részvénytársasági jogtól a kamatozó takarékbetétig. Ma azonban már tudjuk, hogy az említett modell csak a középkori gazdaságtörténet egy bizonyos szakaszában fedte a valóságot. Az erkölcstudományi munka igazi nehézsége tehát nem az ítéletmondás (az elvek alkalmazása), hanem a modell megépítése, mert annak tartalmaznia kell az esetleg igen bonyolult valóság minden lényeges vonását. Különböző tudományos szakmák tárgyavágó eredményeinek ismerete mellett olykor mélyreható lélekismeret kell hozzá. Ez az utóbbi a moralistánál ugyanolyan mértékben szükséges, mint amennyire a történettudósnál elengedhetetlen a történet újraalkotó fantáziája. Sem ezt, sem a moralista valóságérzékét nem lehet könyvekből megtanulni vagy katedráról megtanítani. Születni kell rá, és sokat tapasztalni hozzá. E rátermettség és a szakmai tudás különböző fokának megfelelően ugyanegy problémára egymástól eltérő megoldásokat adhatnak a különböző moralisták. A tudományos alázat kívánja tehát, hogy mindegyikük némi fenntartással adja elő döntését: „*salvo meliore iudicio*” („hacsak mások helyesebben meg nem ítélik az esetet”). A gyakorlatban persze nyugodtan ráhagyatkozhatunk egy-egy elismert moralista vagy a többség szakvéleményére, hiszen nincs más eligazítónk. Mégis sokkalta nagyobb biztonságot ad, ha tudjuk, hogy esetleg már az egyház is ugyanolyan értelemben nyilatkozott, ha nem is végérvényes döntéssel. Az Rh-összeférhetetlenség problémáiban eddigelé nem hangzott el egyházi döntés.

„Rh-összeférhetetlen” személyek házasságkötésének erkölcsi megítéléséhez a következő modellt szerkeszthetjük. Maga a házasságkötés. és vele a Teremtő szent tervei szerint való nemi élet vállalása, magában véve kifogástalan, sőt szent dolog, katolikus felfogás szerint akkor is, ha

nem keresztény házaselekről van szó. E kifogástalan életformából (mint okból) két következmény származik (mint okozat), még pedig egymástól függetlenül: egyrészt a házaselek boldogulása mindama lelki, testi és gazdasági javak birtokában, amelyeket együttélésük magával hoz; másrészt a születendő második (és többi) gyermek életének vagy testi-lelki épségének bizonyos fokban valószínű károsodása. A házaselet akarása tehát ebben az esetben egyúttal a szerencsétlen következmények kockázatának vállalása is. Mindenesetre helyes, ha eugenikai okból (a jövő nemzedék élete és épsége érdekében) az érdekeltek lemondanak az ilyen házasságkötésről. Ámde a kockázatos vállalkozások eleve még nem feltétlenül erkölcstelenek. Megengedhetőségükhöz elsősorban az szükséges, hogy a kívánt jó ne a vállalt rosszból következze. A rosszat sem célként, sem eszközként nem szabad akarnunk. A jó cél ugyanis sohasem szentesít bűnös eszközt; világosan tanítja ezt a természetes erkölcsan csak úgy, mint *Szent Pál* az újszövetségi kinyilatkoztatásban (*Róm.* 3, 8). Csak hogy az *Rh*-összeférhetetlenek házaseletében szó sincs az ilyen ok-sági egymásutánról, vagyis a jó nem a rosszból származik. Hiszen nem a gyermek halála vagy kisebbértékűsége eredményezi a családi boldogságot; inkább a hátrányára van. Ebből a szempontból nézve tehát nem lehet lelkiismereti akadály a házasságkötésnek. Ámde az erkölcsös kockázatvállalásnak egy másik feltétele is van. A várható jó következmények értékének arányban kell állnia a várható rossz következmények súlyos voltaival. Minél nagyobb kár fenyeget, csak annál nagyobb jó érdekében szabad a kockázatot vállalnunk; viszont annál kisebb jó elégséges, minél kevésbé valószínű a szerencsétlenség bekövetkezése. Pusztán a sport örömei kedvéért pl. még nem lesz erkölcsössé egy nagy valószínűséggel életveszélyes hegyi túra vállalása; megengedhető viszont, ha a résztvevők felkészültségét és idegállapotát tekintve már valószínűtlen a katasztrófa.

Az *Rh*-összeférhetetlenek házassága egyáltalán nem mindig jár nemkívánatos következményekkel. A számadatok szerint az összes házasságoknak mintegy 12%-ában van *Rh*- nőnek *Rh*+ férje, és 100 találmra vett gyermek között 10 olyan *Rh*+ újszülöttnak kell lennie, akinek anyja *Rh*-. Ezzel szemben az újszülöttek hemolízises betegségének előfordulása sokkalta ritkább. Kétszáznál is több terhességre esik egyetlen eset, nem pedig minden huszadikra, mint várhatnók. Ez azért van így, mert az *Rh*-összeférhetetlenek házasságának jelentős számában a gyermekek az anya *Rh*- jellegét öröklik, és ez már eleve kizárja a károsodás veszélyét. Ha az *Rh*+ férfi a szülei egyikétől sem örökölt lappangó *Rh*-negatív sajátosságot (örökléstani kifejezéssel szólva: ha „homozigóta”), akkor minden gyermeke *Rh*+ lesz; ellenkező esetben azonban egyforma valószínűséggel lehetnek *Rh*+ és *Rh*- gyermekei. A férfiak öröklött *Rh*-alkata megfelelő vérvizsgálattal tisztázható. De ha az *Rh*- anyának *Rh*+ magzata lesz is, a károsodás veszélye csak az első (esetleg csak a második) *Rh*+ terhesség után kezd fenyegetni, és akkor sem biztos, — különösen, ha az anya nem kapott előzetesen *Rh*+ vérátömlesztést. Modern orvosbiológiai elképzelés szerint a magzatot atomi vékonyságú „ion-hártya” védi, és — amíg épségben van — gátat vet a káros *Rh*-ellenanyag behatolásának.

100%-os biztonsággal különben is csaknem lehetetlen lenne megfelelő vércsoportú házastársat választanunk. Az *Rh*-összeférhetlenség okozta magzati károsodáshoz teljesen hasonló magzati ártalom ritkán bár, de felléphet olyankor is, ha a házastársak a klasszikus *ABO* vércsoportrend-

szerben, vagy egyéb rendszereken belül tartoznak különböző vércsoport-hoz. Az ABO rendszerben száznál több összeférhetlenségi károsodásról tud az orvosi szakirodalom (az anya többnyire O vércsoportú volt); az S vércsoportban ritkán, az M-ben és a kis s-ben igen ritkán fordult elő ily eset; N-összeférhetlenségről nincsen tudomásunk. Az összes lehető ártalmak megelőzése tehát meghaladja az emberi lehetőségeket. Emberfeletti teljesítmények pedig nem követelményei az ember erkölcs-tánának.

Az Rh-összeférhetetlenek házasságának megengedhetőségéről tehát ez a véleményünk, mint a különböző vallású személyek házasságra lépéséről; vagyis az eset a továbbiakban a vegyesházasság „modellje” szerint kezelhető. A vegyesházasságot tiltja az egyház a hitbeli elközömbösödés veszélye miatt, továbbá a gyermekek katolikus nevelésének hiányosságai s a házastársak világnézeti- és erkölcsi-fejlesztésbeli összhanghiánya miatt — noha mindez nem bizonyos, csak többé-kevésbé valószínű. Rh-összeférhetetlenek házasságánál legalább ugyanígy fenyeget a gyermekek egy részének egészségi ártalma, és várható vele kapcsolatban a házaspár lelki és erkölcsi válsága. Ha tehát jelentős ok nem ajánlja a házasságot, az Rh-összeférhetlenséget voltaképpen házassági akadály-nak kell tekintenünk, de nem egyházi, hanem természeti jogon, és nem érvénytelenítő, hanem csak tiltó jelleggel. A vegyes vallás akadálya alól az egyháztól felmentést kérhetünk, ha a házasságot komoly ok javallja és a lelki ártalmaknak okosan elejét vesszük. Az Rh-összeférhetlenség biológiai veszélyét megszüntetni nem áll módunkban. De tekintélyi szó nélkül is felmentve érezhetjük magunkat az „akadály” alól, ha egyébként igen szerencsés, boldog házasság ígérkezik: a leendő házastársak egyénisége annyira egymásnak való, és annyira értékes is egymás számára, hogy ez a „szituáció” érdemessé teszi a kockázatvállalást. Ilyenkor erkölcsileg és jellemileg is felkészültnek kell lenniük, hogy szükség esetén válság nélkül viseljék házaseletük folyamán az áldozat és lemondás terhét. Ugyanakkor természetesen gondoskodniuk kell, hogy az esetleges biológiai veszedelem is kellőképp ellensúlyozva legyenek. Könnyebben a lelkükre vehetik a házasság kockázatát azok, akiknek állándóan kezük ügyébe esik egy vizsgáló laboratórium a leendő anya vérének ellenőrzésére, vagy könnyen elérhető a megfelelően felszerelt kórház, ahol esetleg koraszülést lehet levezetni, hogy a magzat minél rövidebb időn át mérgeződjék, és az újszülöttn is végre lehet hajtani a kicseréléses vérátömlesztést. Ahol ilyen — jelenleg még átlagon felüli — orvosi ellátottság rendelkezésre nem áll, ott jóval súlyosabb okoknak kell javallani a házasságkötést, mint egyébként. A megfontoltan házasodó ember előzőleg úgyis sok mindent mérlegel. Köteles tehát ezt a szempontot is mérlegelni.

Felelősség a párválasztásban és házaseletben.

Az alapvető kérdésre adott válasz után könnyebben feleletet adhatunk a probléma további elágazásaira. Fontos, hogy a vércsoportbeli hovatartozás már a keresztény felelősséggel történő párválasztásnál ismeretes legyen. Minden házasulandó férfinak és nőnek tudnia kellene, hogy melyik Rh-csoportba tartozik. Kötelességük idejében közölni is egymással a tényállást, hogy tudják, mire vállalkoznak, és esetleg milyen áldozattal jár majd házaseletük. Megfelelő egészségügyi felvilágosító szolgáltatnak kellene gondoskodnia a valósághoz hű, de rémlátásoktól

mentes tájékoztatásról. Hazánkban jelenleg nincs kötelező orvosi vizsgálat a házasság előtt; de tudomásunk szerint a készülő új törvény ismét bevezeti majd, és a vércsoportok vizsgálatára is kiterjeszti. Kórházak vagy rendelőintézetek igénybevételével addig is ki-ki elvégezteszheti a szükséges laboratóriumi vizsgálatot. Ha *Rh*-összeférhetetlenség derül ki, ez — nézetünk szerint — teljesen elegendő ok a *jegyeség felbontására*.

Az Északamerikai Egyesült Államokban egyes bíróságok *válóoknak* tekintik a női szervezet *Rh*-ellenanyag termelését. A katolikus egyházi jog és a keresztény házassági erkölcs nem ad a válásra lehetőséget (legfeljebb megkötött házasság, de meg nem kezdett házaselet esetén). Arra sem, hogy a gyermekre vágyó asszonyt mesterségesen termékenyítsék meg *Rh*-negatív idegen férfitől származó csíraanyaggal. Indokolt azonban, hogy az *Rh*-összeférhetetlen házastársak azonnal áttérjenek házaseletükben az *időszakos megtartóztatásra*, mihelyt a nőnél ellenanyag-termelés kezdődhet. Ettől fogva tehát alkalmazkodhatnak azokhoz a szabályszerűen ismétlődő időszakokhoz, amelyekben a megtermékenyülés a legkevésbé valószínű.* Így a legcsekélyebbre korlátozzák a kockázatos terhesség eshetőségét. A születésszabályozás e módját nevezik az angolok „ritmus-módszernek”. A jó cél azonban születésszabályozás esetén sem szentesít akármely eszközt. A terhesség megszakítására ilyenkor sem ad a keresztény erkölcs lehetőséget, és a fogamzás meggátolására sem szabadítja fel a házastársakat. Egy nagy amerikai szekta („Church of Christ, Scientist”) ajánlja ugyan a fogamzásgátló, „neomalthusiánus” módszereket, a katolikus egyház azonban mindig igen világosan és határozottan állást foglalt e kérdésben (például XI. *Pius* „*Casti connubii*” kezdetű körlevele 1930-ban). Akik tehát már házasságra léptek, és az éveken át gyakorolt teljes önmegtartóztatásra nem éreznek erkölcsi hivatottságot, legyenek annyira gondosak, amennyire az egyház tanítása megengedi, a többit pedig bízzák a Gondviselésre, és fogadják el Isten kezéből ajándékként vagy keresztként, ha mégis újszülöttük érkezik. Ha a házassalandók e tekintetben nem értenek teljesen egyet, a jegyeséget minden esetben fel kell bontani. A fontos kérdés megbeszélését semmiképp sem hagyhatják a házasságkötés utánra.

Rh-összeférhetetlen házastársak (*Rh*+ férfi és *Rh*- nő) indokolt esetben már házaseletük kezdetétől gyakorolhatják az időszakos megtartóztatást. Szó lehet erről, ha a nő alkati szempontból gyenge vagy kevésbé fejlett úgy, hogy magzatait eleinte még valószínűleg nem volna képes kihordani. A magától megszakadó terhesség is, sajnos, már elindíthatja az *Rh*-ellenanyag termelődését, és ez a későbbi, kihordható magzatok ártalmára lehet. Az asszonynak ilyenkor lehetőleg erősödnie kell néhány éven át az első gyermeke érkezéséig. De olykor pusztán lelki ok is indokolhatja a „ritmus-módszerrel” kezdeti házaseletet. Férj és feleség érzésvilágának összehangolódása néha évekig tartó normális házaseletet kíván; jó tehát, ha ezt minél később zavarják meg a második gyermek érkezésénél esetleg jelentkező ártalmak vagy legalábbis félelmek. Tehát már a „családtervezésnél” tekintetbe kell vennünk az *Rh* tényező szerepét.

Ily összefüggésben fokozott jelentőséget nyer az *Rh*-negatív nők házasságelötti tiszta élete. Egy-egy futó kalandnál a partnerek nem elő-

* **Ohmacht Nándor:** A keresztény házasság égető kérdéseiről. *Vigilia*, 1952 (márc.) 117–124.; **Surányi és Tóth:** Gyermekáldás a mai katolikus házasságban. *Vigilia*, 1950 (júl.) 398–405.

zetes vérvizsgálat alapján válogatják meg egymást. Így könnyen megtörténhet, hogy az *Rh-* nő *Rh+* magzattal esik teherbe. Ez már serkenteti szervezetét ellenanyag-tartalmú vérsavó termelésére még akkor is, ha a terhességet műtéttel megszakítják, vagy magától, elvetéléssel végződik. Ha ilyen nő utóbb házasságra lép, már első gyermekénél felléphet az újszülöttek hemolízises betegsége. Lelkiismeretben súlyosan köteles tehát leendő házastársát előre figyelmeztetni a fenyegető veszélyre.

„De lege ferenda”

Befejezésül felvetődik még a kérdés, hogy lehetséges-e és érdemes-e az *Rh*-összeférhetetlenséget valahogy a házasságkötés érvényének feltételévé tenni. A katolikus egyház törvényhozása jelenleg nem ismer ilyen házassági akadályt, de máris lehetővé teszi, a latin-szertartásúaknál, hogy a házasságra lépő személy önhatalmúlag *feltételtől* tegye függővé jogi akarátát, vagyis beleegyezését a házasságkötésbe és így magát a házassági kötelék létrejöttét is (1092. kánon 4). Ha a feltételt a házasságkötés szertartásában is nyilvánítani akarja, mindenesetre a megyéspápásztor hozzájárulására van szükség. Házasságkötéskor tehát lehetséges ily feltételt szabni: „Feleségül veszek, ha nem vagy *Rh*-negatív”, vagy pedig „ha nem vagy már hajlamosítva *Rh* ellenanyag termelésére”; illetve „feleségül megyek hozzád, ha nem vagy *Rh*-pozitív”, vagy pedig „ha töled *Rh*-negatív gyermekeim is származhatnak”. Ilyesféle kikötések esetén a házasság létrejötte attól függött, hogy a feltétel teljesült-e már a házasságkötés pillanatában, vagyis — amint a törvény mondja — „a jelenben” (*conditio de praesenti*). A házaselet tehát csak akkor kezdhető el, midőn a kedvező laboratóriumi lelet a feltételt szabó félnek is tudomására jutott. Ezáltal értesült ugyanis házás állapotának létrejöttéről. Rendes körülmények között azonban értelmetlen ostobaság volna az efféle feltételes házasságkötés, hiszen alkalom már előzőleg bőven nyílik a lelet megszerzésére.

Az államok törvényhozóit itt-ott eddig is foglalkoztatta a gondolat, hogy az *Rh*-összeférhetlenséget annak rendje és módja szerint házassági akadállyá nyilvánítsák. Az egyházi jogalkotásban sem lenne ez lehetetlen. Az egyház törvénykönyvében foglalt házassági akadályok részben megtorló jellegűek (például nem köthetnek érvényes házasságot, akik hitves gyilkosságban segítettek egymást), részben károknak öhajtják elejét venni (rokonházasság érvénytelensége), részben felelősségtudatra nevelő jellegük is van (korhiány, vegyesvallás akadály). Az *Rh*-összeférhetetlen házasságok tilalma vagy érvénytelenné nyilvánítása mind megelőzés, mind nevelés szempontjából hasznos volna. Általános törvénybeiktatása ellen arra lehetne hivatkozni, hogy a szükséges vérvizsgálatot végző intézmény nem mindenhol esik a felek keze ügyébe. Csak-hogy az egyháznak módjában áll az akadály hatályát helyhez kötni, például az olyan országok területére korlátozni, ahol az állam maga is elismer ilyen akadályt, vagy ahol amúgy is kötelező a házasság előtti vérvizsgálat. Ilyen korlátozás nem volna példátlan. Állami jogalkotáshoz igazodó, tehát világi törvényt „kanonizáló” evgéb házassági akadályok jelenleg is vannak az egyházi jogban (1059. és 1080. kánon). Az akadálynak amúgy sem volna különösebb jelentősége a kevésbé haladott országokban, hiszen az *Rh*-összeférhetetlenség csak a fehér ember problémája. Az összes színesbőrű emberfajták *Rh*-pozitívak. Európában az *Rh*-negatívok százalékaránya a baszkoknál és a belgáknál a legmagasabb.

A REGÉNY HATÁRAI

Régóta ismert dolog, hogy a jó regény megírásához ma már éppen nem elegendő, hogy szerzője tehetséges legyen. Egyre nehezebb lesz regényt írni, a szónak abban az értelmében, hogy az író ne ismételje elődeit, kortársait, önmagát. *Gide* mondja valahol: „Miért írjam meg azt, amit előttem számtalanszor megírtak!” Ez a gondolat tehetséges írók kezét kötötte már meg, s egyre távolabb tolja azt az időt, mikor a magára valamit is adó író belekezd abba a regénybe, melyet élete művének szán.

Az első regényen persze túl kell esni. De ki tudná megmondani, mi jobb, ha ez a tűzkeresztség előbb, vagy ha utóbb történik? Vannak írók, akik alkatukban, lehetőségeikben hordják, hogy fejlődésük első szakaszait is az olvasó elé tárják, az első regények túlírásaival, lírizálásával, mestereik kitapintható hatásaival együtt. Másokat, fordítva, ellenőrizhetetlen szemérem tart vissza attól, hogy novellák sora után regénybe kezdjenek addig, míg nincsenek eszközeik és az életszemlélet teljeségének birtokában.

Akár így legyen, akár úgy, újat mondani egy sokak szerint előregedő műfajban, fölfedezetlen tárnák után kutatni egy kiaknázott bányában, megtalálni az utolsó lelőhelyeket, ahol — *Ortega* szavaival — „az anyag a legtisztább formában kristályosodik ki”, nem könnyű feladat.

Levin Joyce-monográfiájában azt állítja, hogy az *Ulysses* olyan regény, mely minden regény határát jelenti. Helyesebb volna talán azt mondani, hogy *Joyce* az *Ulysses*-ben, egyes részeiben mindenképp, túlmegy a regény lehetséges határain is; ahol pedig a regény határaihoz ért: a belső tudatfolyamatokban széteső világ szubjektív tükrözésében, ez a regény határainak csak egyik területe, s más irányba még sok más határ kínálkozik.

Ezért mondhatta *Thomas Mann* *Levin* részlettanulmányát olvasva: „Ez ugyanígy áll a Varáshegyre, a Józsefre és a Doktor Faustusra”. Ezért láthatta *Ortega* is Proustban a regény határát, valami olyat, ami szinte már nem regény többé; szerinte az *Eltűnt idő* „béna” regény, mivel Proust lemondott arról, hogy az olvasót cselekményével ragadja meg; „Minden oldal után egy szemernyi izgalmat, feszültséget szeretnénk Prousttól kapni, noha tudjuk, hogy nem az izgalom a drága eledel, hanem amit hallatlan bőséggel nyújt: az emberi lélek mikroszkópikus elemzése”. Vajon nem erre a cselekménynélküli „bénaságra”, az olvasót tisztán elmélkedő magatartásban hagyó vonásra gondol-e *Thomas Mann*, mikor saját regényeivel kapcsolatban a regény határaitól beszél? Olyasvalamire tehát, ami nem regény többé, vagy nem mindig az; vagyis: nem epika már, hanem pusztán lélekelemzés, elmélkedés, esszé, filozófiálás, és minden, ami tetszik. *Joyce*-nál például szándékolt kuszaság, mely nemcsak „bénává”, hanem „némává” is teszi a regényt, a cselekménytelen-ségen túl értelmetlenné.

Mégis látnunk kell, hogy akármilyen „béna” regényt írt is Proust s bizonyos mértékig *Thomas Mann*, s bármilyen „néma” legyen is a *Joyce*-i regény, megteveszthetetlenül epika mindegyik, mert igazi epikus gondolkozik bennük, aki magából az anyagból, a regény sajátos törvényeiből indul ki, és oda tér vissza. Ők tehát nem „nagyobb” humanisták,

pszichológusok vagy gondolkozók, mint epikusok; nem elméleteik regényesítői — nincsenek is elméleteik —, náluk az epika nem szolgál, hanem uralkodik. Mert a nagy epika ismertetője éppen az, hogy az idegen anyag, mellyel az alkotó megterheli a művet, nem borítja fel az epikai egyensúlyt, s ha látszatra, részleteiben „nem-regény” is többé, valójában, a nagy egész regény marad. Az epikai hitel tehát az az alapvető mérték, mely a regény határait kijelöli, s a határán túleső elemeket a regény szervezetébe olvasztani képes. Ezen az epikai hitelen belül, úgy tetszik, minden alkalmas arra, hogy regénnyé váljék, és a regény határait eddig ismeretlen irányba tágítsa.

Kétségtelen ma már, hogy a hagyományos realista regény balzaci és tolsztoji formájában nem alkalmas a modern, sokszorosan összetett és szétesett valóság ábrázolására. Az új formai kísérletekben, túl a gide-i miérten, meg kell látni azt az igényt, mely a megszokottól nemcsak különködésből menekül, hanem mert mindenkinél jobban érzi, hogy a mai élet minden, csak nem szokványos és hagyományos.

Azt jelentené ez, hogy a hagyományos realizmus ideje végképp lejárt? Szerintem nem. Az írói egyéniség ereje, a látás eredetisége, a mindig változó anyag, mely olyan, akár a folyóvíz: kétszer egymásután nem léphetünk bele, még sokáig életben fogják tartani. S aztán: mindig lesznek olvasók, akiket az életből a „képek”, az események, regényben a „mese”, a cselekményesség érdekel elsősorban. A mese örök, s az emberek mindig örülni fognak, ha jól, szépen, világosan és érdekesen mesélnek nekik.

Túl ezen azonban a hagyományos realizmusnak van egy állandó életetője: maga az élet. Az élet természeténél fogva realista, s ezt a regény új határainak keresésekor sem szabad elfeledni. A nagy realisták formába öntötték az élet, a lélek, az emberi viszonyok alaptörvényeit, megalkották azt a közös nyelvet, mely megfelel az általánosan ismert valóságnak, az élet alaphelyzeteinek. Ha unalomig ismerjük is, hogy „megállt, leült, kezébe vette a poharat”, vagy: „eszébe jutott egy dal, melyet gyermekkorában hallott” — szomjasan isszuk, mert az egyszerű valóság ízei csordulnak belőle, s mi mindannyian az egyszerű dolgok közegében élünk, beléjük fogódzunk, rajtuk járunk, s hozzájuk térünk vissza, ha figyelmünk megnyugodni, pihenni, erősödni akar.

Látni kell azt is, hogy a valóság ma sem mindig és mindenütt egyformán összetett, egy emberen belül sem. Áll ez a társadalmi rétegződésekre is. Vannak emberek, vidéken és városban egyaránt, akik sosem válnak „modernné”. Hogy zenei tablókban fejezzük ki magunkat: idegen és ellenszenves marad számukra *Bartók* és *Schönberg* világa, s tudatosan keresik a preklasszikusok problémáktól mentes derűjét, akár mert ez felel meg vérmérsékletüknek, akár mert így menekülnek a mai élet zaklatottságától. A valóság meghamisítása volna tehát az efféle alkatokat és helyzeteket összetettebben látni és ábrázolni, mint amilyenek ők maguk.

Balzac és Tolsztoj, Flaubert és Stendhal realizmusa, mint alappillér, láthatón vagy láthatatlanul mindig ott kell, hogy legyen azokban a próbálkozásokban is, melyek a modern regény új határai felé tapogatóznak. Mint ahogy ott van Proust, Joyce és Thomas Mann technikájában is, valami mással együtt. Valójában tehát arról van szó, hogy a valóság az is, aminek a nagy realisták látták, de más is: több, tágabb, mélyebb rétegződésű, mint eddig hittük. *Virginia Woolf* mondja: „Nevezzük bár

életnek vagy szellemnek, igazságnak vagy valóságnak, ez a jelenség, ez a lényeges jelenség félreállt vagy eltávolodott, s nem hajlandó többé belepréselődni a rosszul szabott ruhákba, melyeket ráadunk... Nem feladata-e a regényírónak, hogy továbbadja ezt a változékony, ismeretlen és körül nem határolt szellemet, bármily tévelygést vagy bonyolultságot fedjen is fel!" Igazat kell adnunk Gide-nek is: „Az élet egy szelete, szokta mondani a naturalista iskola. Ennek az iskolának nagy fogyatéka, hogy szeleteit mindig ugyanabban az irányban vágta le, az idő irányában, azaz hosszában. Miért nem szélességében? vagy mélységében?” S Valéry figyelemreméltóan jegyzi meg a modern művekkel kapcsolatban: „A művek főfeladata ma az, hogy kiszakítsanak bennünket a tiszta elmélkedésből, a mozdulatlan boldogságból, melynek képe valaha benső kapcsolatban egyesült a Szép egyetemes eszméjével.” A klasszikussá vált realizmus az a szépségideál, mely a regény területén a harmóniát, a „mozdulatlan boldogságot” jelenti, s valóban úgy tetszik, minden modern mű arra törekszik, hogy ebből a hagyományos nyugalomból bennünket kimozdítson, a „formátlan” elemekkel, a regény „elnehezítésével” a regény határainak tágitásával együtt a „többé már nem regény” felé.

Talán erre gondolt Németh László is, mikor Thomas Mannt Tolsztojjal összehasonlítva elmarasztalja azért, mert szerinte igazi epikus tehetőség ugyan, de ezt az adottságát elnyomta. Ha Tolsztoj a mérték, akkor bizonyosul így van. Kérdés azonban, hogy akart-e Thomas Mann Tolsztoj-típusú epikus lenni a XX. században? S ha akart volna is, nem érezte-e meg ennek teljes lehetetlenségét? Thomas Mann epikai nagyságát éppen az bizonyítja, hogy a maga kétségtelenül nehezkesebb, német módján merete a regényt új elemekkel, súlyokkal terhelni, anélkül, hogy ezek az epikai egyensúlyt felbillentették volna. Merete tehát a „rosszul szabott ruhát” szétrepesztteni, merete „szeleteit” mélységben is vágni, vállalni a kockázatot, hogy kilendítse az embert a Szépség nyugalmi helyzetéből egy még maig is bizonytalan új nyugalmi pont megtalálása érdekében.

Valahol itt kell szólni Gorkijről is. Bár a szocialista realizmus atyjának szokták tekinteni, formailag a hagyományos realizmuson nem lépett túl. Ebből két felismerés is fakad: az egyik, hogy a realizmus eszközeivel nemcsak az általános emberire tudott rámutatni, sugallni tudta azt is, hogy a szocializmus általános igényből fakad, egybeesik az élet alapigazságaival; a másik: a történelem egyik legkollektívabb eszméje számára a fejlődés kezdeti szakaszában, tulajdon alkatára támaszkodva, megadta a mindenkinek érthető irodalmi formát. Ha nem értjük meg Gorkij azonosulását küldetésével, mely egyéni alkat, történelmi helyzet, nép és tömeg, eszme és igény ötvözte, keveset fogunk fel realizmusa telitalálat-szerűségéből. Mert csak egyszer adatik, s erőltetni annyi volna, mint megfeledezni a valóság fejlődéséről.

A kérdés nem is oldható meg egyetlen név körül, annál kevésbé, mert Gorkij kortársa volt Proustnak, Joyce-nak és Thomas Mann-nak. Annyit azonban Gorkijről is elmondhatunk, amit Gide Balzacról mondott: „Megalkotta művét, de sosem tartott igényt arra, hogy kodifikálja a regényt.” Gorkij sem akarta kodifikálni a szocialista realizmust, s ezen keveset változtat, hogy mások az ő művére hivatkozva ebben fáradoznak.

Talán a gorkiji alapállásból, s a hozzá való ragaszkodásból fakad, hogy a szocialista realizmus, ahogyan látom, nem igényli a regény határainak keresését, lemond a formai újításról, a formai elemeket másodrendűnek

tartja, sőt bizalmatlanul néz rájuk. Úgy tetszik, mintha nemcsak a realizmust, hanem a szocializmust is féltene a „formabontástól”, a formák áramlásától és sokféleségétől, s attól tartana, hogy a „hogyan” elnyeléssel fenyegeti a „mit”.

Kétségtelen, hogy a formával — akárcsak az anyaggal — sok vizsgálás történt már. Amikor azonban mi a regény határainak kérdését a forma felől közelítjük meg, a választott példák: Proust, Joyce, Thomas Mann is mutatják, éppen nem válunk „formalistává”; nem merőben formai problémákat boncolunk, hanem azokat a formákat, melyeket a modern ember hozott létre önmaga tökéletesebb kifejezésére.

A modern regényformák — akár a régié — nem előre meghatározott alakzatok, fölvetett modorosságok, hanem együtt gyürkőznek az anyaggal. Részben az anyag természete gyöngyözi ki őket, mint a játék, a munka, a fájdalom és haláltusa verejtékét a test, részben az író teremti, akit viszont szintén a regény anyagának kell tekintenünk élményeivel, érzékenységeivel, válogatásával, az új és újabb dolgok iránt való fogékonyságával együtt-élő anyagnak, aki formálja önmagát. Úgy is mondhatnánk: a forma nemcsak az anyag sajátja, hanem az alkotóé is — anynyira jogos sajátja, hogy becsülnünk kell érte, s hinnünk abban, hogy hosszú mérlegelés után, a legnagyobb komolysággal, legjobb tudása szerint döntött így, mert „nem tehetett másképp”. Az így kialakult formának egyetlen próbaköve van: maga a mű, a regény értéke, súlya, komolysága, mely legalább is tiszteletre méltó. Végso soron tehát arról van szó, amit *Sartre* így fejez ki: „Akarod, hogy alakjaid éljenek? Tedd őket szabaddá!” Ha azt akarjuk, hogy a regény éljen, fejlődjék, megkeresse új lehetőségeit és határait, szabaddá kell tennünk. A mű az író megvalósult szabadsága. Bízni kell ebben a szabadságban, különben hamis, korcs művek születnek, korcsabbak, mint amilyenektől óvni szeretnék az írókat azok, akik az irodalmi izmusoktól féltik őket.

Általános jelenséggé kezd válni, hogy a szocialista realista ábrázolásban is mindinkább előtérbe kerül az ember belső világa, az erkölcsi problémák. Igaz ugyan, hogy ez sosem válhat polgári értelemben „egyéniesség-kultusszá”, mégis számolni kell azzal, hogy az ember belső, gondolati és erkölcsi világa nagyjából ugyanazokat a kérdéseket teszi fel, mint a polgári gondolkodóknak és íróknak. Számítani lehet tehát arra, hogy a szocialista realizmus szintén találkozni fog a freudi mélylélektani elemzésekkel, a bergsoni intuicióval és belső idővel — hogy csak a közelmúlt-nál maradjunk —, mint ahogy Proust korall-szerű „emlékezés”-technikája, Joyce tudatalatti-ömlése és Thomas Mann „idők kútja” is rájuk épül. Eközben újra találkozni fog *Dosztojevszkii* „örültjeivel”, *Gide* „action gratuite”-jével, vagyis az „ingyenes”, öncélú, érdek nélküli cselekvéssel, *Alain-Fournier*, *Julien Green* és *Giradoux* álmvilágával, *Huxley* és *Virginia Woolf* időjátékával, az „áttűnés” technikájával, sőt a szimulánizmussal és a szürrealizmussal is, talán már nem a maguk kezdeti nyersségében, hanem leszűrt és használható eredményeikkel.

Időszerűtlen tehát, s az évek során egyre időszerűtlenebb lesz arról beszélni, hogy ezek az irodalmi irányzatok már a nyugati irodalomban is elavultak. Időszerűtlen, mert ha valóban avultak, hagyni kell, hogy nálunk is elavuljanak, különben sosem avulnak el; ezeken az „avult” izmusokon viszont nagy írók nevelődtek, remekművek születtek, s ma is komoly írók alkotásait színezzik; meg kell látni, hogy ezek az irányzatok komoly igényből fakadtak, s ezekben a kísérletezésekben a „forma” nem egyszer elébe ment az „anyagnak”, az időnek elébe dolgozott, még ak-

kor is, ha a kísérletezéssel együtt jár a botlás, a tévedés veszélye is. Az új kifejezési formákban új szépségek rejtőznek, új lehetőségek az ember önvallomására.

A szocialista realizmuson belül is van erre példa. Aragonra kell itt elsősorban hivatkoznunk; ő nemcsak arra példa, hogyan szívódhat fel az ifjúkori szürrealizmus az érett alkotókorszakba, hanem arra is, hogy Európa és a történelmi fejlődés más pontján hogyan értelmezhető, fejleszthető tovább a szocialista realizmus. Nagy egészében Déry Tiborról is el lehet ezt mondani, bár legrokonszenvesebb műve, a Befejezetlen mondat nemcsak arra oktat, hogyan lehet Proustot és Giraudoux „magyarítani”, hanem arra is, hogyan nem szabad utánózni őket.

Merre lehetne hát tágitani még a regény határait? Hol rejtőzik az az anyag, az az ortegai „lelőhely”, mely új formákat, új határokat kíván? Mindenekelőtt magában a korban, elsősorban az emberben, az ember táguló és mélyülő világában. Az emberiség egyre egységesebb, az ember egyre univerzálisabb lesz. Ennek látványa egy egyetemes realizmus sugallatával ajándékoz meg bennünket. Ez a realizmus nem igényli ugyan, hogy külön jelzővel „szocialista” realizmusnak nevezzék, de legjobb műveiben az is lesz.

Itt persze csak jelzésekre szorítkozhatunk, nevekre, melyek nem fejezhetik ki teljesen, csak jelölhetik ennek az egyetemes realizmusnak irányát, lehetőségeit. Dosztojevszkij jut eszünkbe először, visszafelé Shakespeare és Dante, még messzebb pedig az eposzok és a Jelenések könyve. Ezekben az ember úgy áll előttünk, mint egy teljesebb, leszűkítetlen világ, egy „isteni színjáték” színpada, a Jó és a Rossz küzdőtere, az anyagi és szellemi világ találkozópontja, a múlt és a jövő présében állva hatalmasan megterhelt, félelmetesen nagyszerű jelenével.

Eddig talán Dosztojevszkij hatolt a tudatalatti világ, a „démoni” legmélyére, de ő sem hozott fel mindent, kivált, ha az emberi lélek „isteni” vonásaira gondolunk, a metafizikai megismerésre, a szemlélődésre például, a kegyelem működésére, a misztikus megismerésre, mely az író számára éppen olyan „tény”, ha ritkább tény is, mint a természetes megismerés. Shakespeare-nél és Danténál a „másvilággal” való érintkezés, a két világ egymáson „áttűnése” az élők és holtak „együttélése” kelti a nagyszerű-teljesség érzetét, példát adva a modern regénynek egy gyümölcsöző, csak látszatra primitív egysíkúságra, ha úgy tetszik, együttlátásra, szimulvizióra. Hiszen tagadhatatlan, hogy a halottak, akárcsak Hamlet apja vagy Dante számára Beatrice, milyen élénken élnek bennünk, s milyen nagy erővel avatkoznak bele döntéseinkbe, életünkbe. S nem áll ez még nagyobb mértékben az isteni dolgokra és személyekre?...

Bergson óta tudjuk, hogy a jelenben ott van, együtt hat a múlt is, az egyetemes realizmus megtaníthatna arra, hogy a jelenben ott van a jövő is, akár mint terv és cél, akár mint a megvalósítható és megvalósuló lehetőségek egyike. S itt van jelentősége, mint példaképnek a Jelenések könyvének. Az író viselkedhet úgy a jövő és a lehetőségek ábrázolásában is, mint ahogy Flaubert az alkotótól elvárja: lehet mindentudó s a műben észrevétlenül mindenütt jelenvaló, akár a teremtésben az Isten. Félelmeink és vágyaink bennünk lakoznak, de a jövőből merítik hatalmukat. S ha mi magunk nem vagyunk mások, nem jelenti, hogy nem is lehetnének azok; lehetőségeink tehát, akár egy láthatatlan világ, körülvesznek bennünket, befolyásolnak, szorongatnak, s „nem szándékos” tetteink róluk vallanak.

Ha a jövő, a soha meg nem valósuló lehetőségek, az Istenben és az emberben lévő posszibiliák ábrázolása bevonul az irodalomba, úgy lát-szik, jól megférhet egymás mellett, egy emberen belül például az atom-haláltól való félelem az élet szeretetével, a karkai szorongás és a tolsztoji derű. Ha pedig egy emberben együtt lehet a múlt és a jövő, akkor sem-mi akadály a ősmúltba való „visszanyúlásoknak”, nemcsak homályos és megbízhatatlan „élményeink”, hanem tudományos ismereteink alapján is; de ugyanígy lehetséges az evolúció fokozatain át az anyag „kifényese-désének” útját végigkísérni *Teilhard de Chardin* Omegapontjáig, s az egyéni élet mikrokoszmoszában ábrázolni a teremtés makrokoszmoszá-nak útját: a krisztusi evolúciót, a krisztusivá vált teremtest.

Könnyű meglátni, hogy ezeken a nyílásokon visszaáramlik a regény-be mindaz, amit kialakulásakor a meséből, a mondából és az eposzokból el kellett hagynia: a Jó és a Gonosz harcában az ég összeér a földdel, „istenek” szállnak le az emberhez, s az ember istenivé válik. Amit tehát az emberiség tulajdon gyermekkorában sejtett és vágyott, az itt és most a XX. század második felében (első felének formai, nyelvi eredményeire épülve) a modern regényben nem játék lesz többé, nem gyerekes vágy és családka álom, hanem maga a teljes valóság, a megvalósult, ábrázolt igaz-ság.

Az egyetemes realizmus stílus szempontjából is magában foglalhat-ná az eddigi eredményeket, szintézise lehetne az egymásnak sokszor ellentmondó részvalóságoknak; benne a tolsztoji-gorkij-i realizmustól a francia „új hullám” tárgyias, mikroszkópikus stílusáig minden megkapná sajátos helyét, elnyerné valódi funkcióját, kiemelés, túllangsúlyozás nél-kül, a neki megfelelő valóság mértéke szerint. Lehetővé válnék egy vég-telenül polifon stílus kialakítása; a stílus többé nemcsak az író-t jelen-tené, hanem sokkal többet: egy alkotáson belül különféle jellemeket, helyzeteket, állapotokat, életérzést és világképet. Lehetővé válnék tehát egy eddig nem sejtett „hűség” elérése az ábrázolásban, melyhez képest egy kaptafára készültnek tetszenék Balzac, Tolsztoj vagy akár Thomas Mann írásmodora is, mert örökké tulajdon szokványos stílusukat ismét-lik. Az egyetemes realizmus mondhatná el magáról elsőízben és teljes bi-zonyossággal, hogy a stíluseal ábrázol is.

Sikerülhet ez egyszerre, egyetlen nekifutásra? Aligha. Nem is a sí-kerről van szó, hanem a kiteljesedő világkép sugallatáról, egy vállalko-zásról, a regény lehetséges új határainak kitapogatásáról.

Talán ez jelentheti majd hosszú időre a regény határát, egyik hatá-rát mindenképpen. Határát, de nem halálát. Mert a regény akkor hal meg, mikor a nagy alkotók kihalnak. Tehát sohasem. A líra és a dráma igénye mellett mindig ott lesz az epika igénye is, a prózában elmondott világé. Lehet, hogy neve nem regény lesz többé, de ez aligha változtat a lényegen. A lényeg pedig az marad, hogy a prózában ábrázolt teljes való-ság az ember egyik legnagyobb vállalkozása — igazi emberhez méltó kaland: regény.

Van ostoba optimizmus, amely nem látszik tudomást venni a világban meg-lévő nyomorúságról; de van pesszimizmus is, amely nem ismeri fel, hogy az élet, amióta Krisztus megistenítette, a remény visszafejthetetlen forrásait rejt-i magában.

P. Sertillanges gondolataiból.

CSAK Ő TUDTA...

Vonatfűtty, szénaillat
mit sem tudtak a titokról.
Csak a frissen hegyezett karók.
melyeken fennakadt a dal:
örökre.

A dal csak ő tudta:
a vézna szeplősarcú,
akire ránevettek
a sárkányfogú hegyek.
meg a ház,
az ajtó nélküli szobák.
ahol a csöndben vér szívárgott.
S a csönd rátapadt
a ráncos leányrihára.

A folyó csak a medrét érezte.
A legurult tömbök alatt
aludt a falu
a halott altatódal!al.
Sárgán meredeztek
a frissen hegyezett karók
átdőfve a négyszögű éjszakát.

Ebert Tibor

VISSZATÉRÉS

Ha elfárad majd e szív — megáll,
tavasz lesz akkor, ősz, vagy nyár?
Elmegyek tőletek egy napon,
holnap vagy később, nem tudhatom.

Életem átvillan az Időn,
akár a csillag odafönn
az éjben, az égi tengeren — —
A halál után mi lesz velem?

Tudom, a szívem nem lesz virág,
por leszek, mint a nagyapák;
a csontjaimról lefeszlenek
az erős izmok, a kék erek,

a homlokom újra sima lesz,
csupa-csont-arcom üreges —
a pusztulás elvégzi rajtam
mester-munkáját irgalmatlan.

De amit teszek — a dolgomban
valami maradandó van.
s Ő, akit hiszek, ott vár reám
az örök-születés hajnalán...

Fazekas Lajos

TALÁLKOZÁS KELETTTEL

— Teilhard de Chardin leveleiből —

Pierre Teilhard de Chardin 1923-ban negyvenkét éves. „Ez az esztendő — mondja életírója, *Claude Cuénot* — döntő fordulatot jelent szellemi fejlődésében, és tudományos pályájának leghosszabb és legtermékenyebb szakaszát nyitja meg.”

Emile Licent jezsuita atya 1914 óta él Kínában. A természettudományok doktora, lelkes gyűjtő és kutató; élete nagy terve az volt, hogy átkutatja a Sárga folyó medencéjét, földrajzi, geológiai, természettudományi és etnográfiai szempontból, s anyagából múzeumot rendez be. A múzeum „székhelyeül” Tiencsint választotta, ott építette föl a háznak előbb a középső részét, majd két szárnyát, és Kína északi részének két nagy folyójáról, a Sárga és Fehér Folyó Múzeumának nevezte el tudományos intézetét.

Ásatásai során rengeteg anyagot hozott fölszínre; bizonyos leletek meghatározása miatt állandó kapcsolatot tartott a párizsi Múzeummal, ahová anyagot is küldött; a paleontológiai osztály igazgatója, *Marcellin Boule* ezeket további munkára a mellette dolgozó jezsuita tudósnak, *Teilhard de Chardin*-nek adta tovább. Teilhard többször is írt a földolgozás során további, részletesebb adatokért távolkeleten kutató rendtársának; így kezdődött tudományos kapcsolatuk. Ennek lett az eredménye, hogy Licent 1922. júliusában meghívta Kínába Teilhard-t; hívását augusztusban a Sárga Vízű Folyó, a Sjara Osso Gol partjáról, ahol ásatásokat végzett, megismételte.

Teilhard 1923 februárjában adott végleges választ: egy évre hajlandó csatlakozni Licent-hoz. A kutató expedíció költségeit a párizsi Múzeum vállalta, bizonyos leletek átszolgáltatása fejében; az expedíció vezetője Licent; Teilhard a Múzeum hivatalos tudományos megbízottja. Licent májusra várta; Teilhard 1923. április 23-án száll hajóra Marseille-ban, május 17-én érkezik Sanghajba, 23-án Tiencsinbe.

Az alábbi leveleket, illetve levél-részleteket ez alatt az első kelet-ázsiai tartózkodása alatt írta, az első nyári-koraőszi kutató úton. A következő nyáron, 1924-ben is útra kelnek, ezúttal kevesebb sikerrel, de Teilhard jelentős megfigyeléseket tehet Kína geológiáját illetőleg. Szeptemberben indul haza, október derekán Marseille-ben van s önnét Párizsba megy.*

Mennyiben jelent „döntő fordulatot” szellemi fejlődésében ez az út? Először is: emberi horizontját tágítja jelentősen. A tengerjáró hajó vegyes társadalma új problémákat vet föl előtte, és alighancm elsőízben hozza meg számára az élete folyamán később számtalanszor ismétlődő élményt: a tágasság, a korlátok közül való kilépés révén a hit nem csorbul, s a hívő csak nyerhet. „A teológus professzorok — írja a hajón — jól tennek, ha mind végeznének egy olyanfajta utazást, mint most én. Kezdem hinni, hogy a való világnak van egy bizonyos szemlélete, amely egyes hívők előtt épp úgy zárva van, mint a Hit világa a nemhívők előtt.” Ezeket a „zárakat” le kell törni: a leghelyesebb magatartás (még apológiának is), hogy ha nagy problémák kerülnek szőnyegre, az emberek „legyenek olyan nyitlak egymáshoz, amennyire csak képesek”, mert ezek az emberi kapcsolatok — a nézetek minden esetleges különbségén túl

* Claude Cuénot: Pierre Teilhard de Chardin. Párizs. 1933. 61.—64.

— csak hasznosak lehetnek. Mint Teilhard megjegyzi, „gyümölcsözően hatnak a hívő szellemére is”.

Az út másik nagy jelentősége: saját benső kérdései konkretizálódnak. Maga írja egyik levelében: „A nagy és egyetlen probléma — az Egy és a Sok kérdése — kezd gyorsan kilépni számomra azokból a kissé túlságosan metafizikai zónákból, ahová helyeztem, és ahol megoldani próbáltam őket. Az emberi valóságban jobban látom mind sürgető voltát, mind nehézségeit.” Május 11-én írja, Szajgon és Sanghaj közt, miután előző este két útitársával hosszas beszélgetést folytattak „erkölcsbölcséleti kérdésekről” s ennek végén megállapították, hogy nézeteik azt a döntő kérdést illetőleg; „jobb-e a lét, mint a nemlét”, eltérnek egymástól: „Erősen hiszem, hogy ez minden gondolkodásban az alapvető döntés, az a posztulátum, melyet nem lehet ugyan kimutatni, mégis minden abból származik. Ha elfogadjuk, hogy a lét jobb, mint az ellenkezője, nehéz úgy megállni, hogy tovább ne menjünk, egészen Istenig. De ha valaki nem fogadja el ezt a tételt, akkor nem lehet többé vitatkozni”.

Egy és Sok; a Lét primátusa, értéke, folsőbbrendűsége a nemléttel szemben; a Lét, mint út Istenhez. A gondolatok és problémák — és élmények — messze túlmutatnak a paleontológián és geológián, illetve nagy vonásaiban már annak a sajátos, nem szokványos értelemben vett „fenomenológiának” az alapjait mutatják, amellyé Teilhard gondolatai rendszereződni fognak. Az dereng föl itt, amit Teilhard „a jövő tudományának” nevez; és ami magába integrálja speciális szaktudományait, de ebben a szintézisben fölül is haladja, magasabb egységbe foglalja őket. „A valódi tudomány a jövő tudománya, az élet által fokozatosan megvalósított jövőé” — írja. Az élet: fejlődés, evolúció; az emberrel az evolúció eljutott tudatos szakaszába; az ember már nem pusztán átmegy az evolúción, mint az előtte való világ, hanem irányítója, tudatával, az evolúció további menetének; sorsa azon múlik — az övé és a világé, a mindenségé — hogyan irányítja ezt a kezébe ragadott evolúciót: az élet irányában-e, vagy negative, engedve a pusztítás és pusztulás kísértésének. A Teilhard-i koncepciónak ezek az alapgondolatai az első távolkeleti út folyamán nyernek határozott, bár még vázlatos formát, mintegy most kezdenek a közből kilépve megtestesülni, leszállni „a túlon túl metafizikus zónákból”, mint Teilhard mondja, „az emberi valóságba”. Ez a folyamat az alábbi levelek egy-egy megjegyzésében is kitapintható. Tanúságai a Teilhard szellemi fejlődésében végbemenő — és az út élményeinek hatására végbemenő — „döntő fordulatnak”. Ezért jelentősek, „expedíciós” érdekükön túl is *

(r. gy.)

A Sjara-Osso-Gol partján. 1923. augusztus 14.

A Sjara-Osso-Gol furcsa kis folyó, 80 méter mely kanyon alján folyik, kiszakítva egy-egy darabot a steppés-dűnás síkságból. A kanyon mélyében üttünk tábornak, egy kiszáradt folyókanyarban. Mellettünk egy mongol család hegyfokba vágott „háza” emelkedett, amely sziklafallal körülvéve, valóságos kis erődítmény. A mongol házigazda jóbarátunk; egész népes családja résztvesz az ásatásban, kecskéi pedig tejükkal táp-

* Teilhard de Chardin 1923 és 1955 közt írt leveleit *Lettres de voyage* (Úti levelek, Párizs, 1956) címmel Claude Aragonnès (igazi nevében Marguerite Teilhard-Chambon, Teilhard unokahuga) gyűjtötte egybe és kommentálta. A szemelvények ebből a kötetből valók.

lálnak. Lovak, kányák, darvak között élünk, olyan otthonosan, mintha háziállatok lennének, idilli természetességgel.

A mongolok hosszú haját viselnek, egész éven át csizmában járnak, szüntelen lovon ülnek, a földművelést nem kedvelik. Asszonyaik tekintete nyílt, kissé gunyoros, éppúgy megülik a lovat, mint a férfiak. Itt, az Ordosz déli részén állandóan, még legpiszkosabb ruhájukhoz is érmekből és korallból font fejdíszet viselnek. Igen csinosan díszíti homlokukat, a tarkójukon sisak-félét alkotó dísz viszont túlságosan merev. Vállukra hulló hajfonataikat ezüsttel díszített tölcser fogja össze. Ez a hajviselet arra kényszeríti őket, hogy egyenesen és mereven tartsák a fejüket, ami méltóságteljes külsőt kölcsönöz nekik, de aligha lehet valami kényelmes.

Az ásátás rendben folyik. Pontos adatokat szereztem a hely geológiai alakulatáról, ilyenek Kinára nézve eddig nem igen voltak birtokunkban, ezért ezt igen fontos eredménynek tartom. Sátorban alszunk, minden ruházatunk ing, nadrág és kínai szabású zubbony. Ez az igazi, szabad élet.

Sao-Kiao-Pan (Délnyugat-Ordosz, 1923. augusztus 26.)

Tegnap végleg felszedtük Sjara-Osso-Gol-beli táborunkat és holnapután már újra a karaván-utasok életét éljük. Nem minden sajnálkozás nélkül búcsúztam el ezektől a vad partoktól, ahol az elmúlt 24 nap alatt belekóstoltunk a szabad életbe, megszoktuk a szabad ég alatt való életet. 26 hatalmas, leletekkel teli ládával utazunk tovább. Minőségileg az ittartózkodás eredményei kiválóak. Mintegy 60 cm mélységben rábukantam ugyanis egy meglepően tiszta rétegre a szerszámkészítő őskultúrából, amely legszilárdabb támpontnak ígérkezik a történelem előtti Kína feltárásiában.

Sokkal jobban elmerültem a tudományos munkában, semhogy sok időm lenne filozofálni, lelkem mélyén mégis egyre jobban áthat a meggyőződés, hogy Krisztus tudománya a legmagasabbrendű, vagyis a misztika az igazi tudomány. Belemegyek ugyan játékba, amikor geológiával foglalkozom, de elég a legrövidebb magambanélzés, és tisztán látom, hogy ez a munka, amely pedig életszükséglet számomra, mert benne van lényem minden rezdülésében, önmagában teljesen érdektelen. Imáim nyomán lassanként kiteljesedik bennem a hit abban, amit én a „munka miséjének” nevezek. Úgy érzem, az igazi áldozati színek, amelyeket napról napra bemutatunk, azok az értékek, amelyekkel aznap gazdagítjuk a világot. A kenyér azt az értéket jelképezi, amelyet a teremtmény munkájával az anyagból létrehoz, a bor, a vér pedig azt, amit önmagából ad hozzá: elcsigázottságát, és kínjait az alkotásért végzett erőfeszítései közben.*

Breuil abbénak. Sao-Kiao-Pan. Délnyugat-Ordosz, 1923. szeptember 9.

Kedves Barátom!

Ma jutott el hozzám július 18-áról keltezett kedves, hosszú levele. Űdülés volt számomra sorait olvasni, megvalljam-e, hogy egy gondolattani lehangoltságot is okozott, mivel túlságos élenken varázsolta elém a me Demours-i meghitt szobát. Odaképzeltam magam, és míg öszvérem visszafelé kocogott velem a Tienccsin-be vezető egyhangú úton, elgondolkoztam azon, amit Schmidt Atyáról, a primitív és európai civilizációról ír. Bizonyos, hogy a civilizáció és az okoskodás megrontotta és elhomá-

* Azelt az 1923, Ordosz kelettel írt, híres Mise a világról (Messe sur le monde) alap-gondolatai. Ld. erről: Erdéy Ferenc: Teilhard de Chardin misztikus miséje, Vigília,

lyosította a primitív intuíciókat. Mégis, szilárdan hiszem, hogy ugyanakkor mindkettő átmentette és megőrzi a primitív népek ösztöneinél magasabbrendű intuíciókat, (vagyis, bízom benne, hogy megőrzik a primitív intuíciók lényegesen magasabbrendű megnyilvánulási formáit). Erre is áll az, hogy a misztika a legnagyobb tudomány, a legmagasabbfokú művészet, amely egyedül képes összefogni az emberi tevékenység egyéb formái által felhalmozott gazdagságot.

Ning-Hia-Fou. 1923. szeptember 30.

Tíz napig a steppén laktunk, egy kis fogadóban, 50 km-rel Ning-Hia-tól keletre. Itt újra elővettük július 23-án feltárt leletünket a csiszolatlan kőkorszakbeli emberi lakásról. Összegeztük az eredményt: több, mint 300 kg pattintott kő, némelyik rendkívül szép a maga nemében. Ez igen jelentős eredmény, annál is inkább, mivel a kövületekből a réteg korát pontosan meg lehet becsülni. Három hónappal ezelőtt még semmit nem tudott a világ a paleolithikumban a Himalaya északi részén élő emberről, most pedig egy 350 km-es szakaszon három helyen is nyomára akadtunk. Ezzel a feltárt minták 60 ládát töltenek meg, súlyuk meghaladja a 3000 kg-ot. Tekintélyes karaván áll mögöttünk: a 60 ládányi zsákmányt 30 számár az öszvér viszi. Most ez az egész rakomány a Sárga Folyó partján áll útrakészen, Ning-Hia-ba pedig azért jöttünk, hogy a kormányzóval egy bárka kiutalásáról tárgyaljunk. Október 3-án, vagy 4-én szeretnénk indulni, ami azt jelenti, hogy október 16-a körül érünk Pao-Téou-ba, ahonnan vasúton folytathatjuk utunkat. A hajóútra vettünk egy egyszerű báránybőrbundát, oly puha, fehér és könnyű, amelyet csak itt, Ning-Hia-ban lehet kapni.

Ning-Hia, túlnyomóan kínaiaktól lakott város, mindössze 7, vagy 8 európai él itt, beleértve a katolikus és protestáns misszionáriusokat. Mint minden kínai város, ez is csipkés oromzatú falak között lebeg, a falak azonban aránytalanul vastagok a mögöttük épült apró házacskákhoz képest. A fekvése festői és egészséges: rizsföldek és szőlőskertek (de milyen gyönyörű szőlők!) oázisának kellős közepén épült, a nagy Ala-Chan fenséges hegyvonulata alatt, mögötte már a hatalmas Külső-Mongólia kezdődik, azaz az igazi vadon. Itt már Turkesztán is éreztetni közelségét, a nyugati hegyekről leereszkedett sokféle faj keveredésében.

Itt vezet az út Tibetbe. Az időjárás az idén az évszakhoz képest rendkívül enyhe. Az őszi csak még ígézőbbé érlelte. A steppének az elmúlt két hétben valami különös, megragadó varázsa volt. A nap már nem éget, és lágy, aranyos színekkel vonja be a még üde zöld fekete-ürömosomókat és a sárguló aszklepiádesz-bokrokat. Itt-ott, a só-marta mélyedésekben a fényeslevelű ballagófű varázsolt kármin szőnyeget a sós talajra. A Látóhatáron az Ala-Chan itt-ott már fehérrel koszorúzott, szag-gatott, kék hegygerince rajzolódott ki. Nem hallatszott más, mint a kis piroscsőrű hollók hívogató károgása, a legelésző tevék bizarr ordítása és egy-egy karaván kolompjainak csilingelése. Régi őszi képek elevenednek meg előttem. (Ez a legkedvesebb évszakom). Őszi napok az Auvergne magas fennsíkjain, a látóhatáron a Forez, vagy Mont Dore; — őszi hangulat Egyiptomban, ahol az est szinte észrevétlenül suhan le az ibolyaszínű sivatagra; őszi az aranylólevelű bükkfák közt Hastings domboldalán, miközben csipős tengeri szél szántja végig a lápos legelőket. Ezeket az őszi hangulatokat újra érzem, elevenebben, mint valaha, de mégis egész másképp: egy kis mélabúval, hiszen már az én életem is őszen jár, de ugyanakkor sokkal világosabban és nyugodtabban, mert most már

tudom, mi vonzott valamikor homályosan azoknak az óráknak titkos, mély varázsában, amikor az ember egészen közel érzi magát a Természethez, valósággal beleolvad a Mindenségbe.

A hosszú víziút alatt, úgy tervezem, elkezdem az utazás geológiai szempontból való feldolgozását. Ha lesz időm, szeretném mongóliai benyomásaimról is beszámolót adni, némi filozófiai háttérrel. Szeretném leírás formájában kifejezésre juttatni azt a gondolatot, hogy az idő és tér kutatása önmagában véve üres és csalóka időtöltés; a valódi tudomány, a jövő tudománya, az élet által fokozatosan megvalósított jövőé. Azzal szeretném befejezni, hogy ha nyugodt és bizó pillantást akarunk vetni Közép-Ázsiára, alkonyatkor kell néznünk, amikor a nap a Távol-Kelet minden ragyogását magával ragadva lebukik a nyugati hegyek mögött, és a mi nyugati civilizációnk felett kel fel újra.

Tiencsin, 1923. október 15.

Utam utolsó napjai festőiek, de nagyon egyhangúak voltak. Egy nagy, mély négyszögletes tekno-féle alkotmányban rendezkedtünk be, ahol Licent ügyesen elhelyezte az ágyainkat és összecsuksukható székeinket. 72 ládánk és tábori konyhánk képezte a hajórakományt. Kezdetleges járművünkön rábíztuk magunkat a víz sodrára és hála a kormányosnak és a kedvező időjárásnak, 7 nap múlva már Pao-Teou-ban voltunk. Egymásután maradoztak el mögöttem a part különböző szakaszai. A folyó felett gágogva és repkedve húztak el a vadkacsák és vadlibák százai, és a nap bearanyozta az egyhangú szürkés-vörhenyessárga tájat. Az esték gyönyörűek voltak. Különösen egy színpompás naplementére emlékszem, az Ala-Chan-on. A hegyek lila vonala mögött, északon az ég kékeszöld volt, délen tüzes felhőkkel átszőve, időnként az egyre vörösebb ég háttéréből feketén vált ki egy-egy csapat vadlúd, mintha fekete festékekkel vörös vászonra festették volna...

Az utazás végéhez ért, és én élénken éreztem, hogy magábanvéve a térben való helyváltoztatás mennyire nem növeli semmivel az ember értékét. Ha nem gazdagította belső világát, ami nem hagy külső nyomot, visszatérve kiindulási pontjára: ugyanaz marad, aki volt, hajszállal sem különb.

(Madari Éva fordítása)

IGÉZÉS BŰNBÁNATRA

*Inni a madárnak énekes madárnak
napkocsi ígásnak pirkadat mellűnek
megrabolt tollúnak forrásvíz szeműnek
inni a madárnak
adtál-e*

*Enni a halaknak tótükör halának
holdfogat ígásnak ózüst pénzesnek
megtördelt uszonyú békesség szeműnek
enni a halaknak
adtál-e*

*Gyógyirt a bivalynak Isten bivalyának
földvonó ígásnak éjszaka szűgyűnek
felsebzett patájú irgalom szeműnek
gyógyirt a bivalynak
adtál-e*

Rozványi László

SZILVESZTER

írta Mezey Anna

A csupasz gallyak dermedten haldokoltak a vékony jégpáncél halálos ölelése alatt, de az emberek érzéketlenül jöttek-mentek a kínlódó fák alatt. Mentek s közben hosszúszerű tarka trombitákat fújtak, így búcsúztatták az őesztendőt. Buék — mondták egyre sűrűbben. Buék. — Buék — emelte poharát koccintásra Jocó is — Buék. — A poharak vidáman, csilingelve verődtek egymáshoz.

— Apuci én is kérek.

— Ohó tökmagjános, hogy képzeled, ez nem neked való.

— De apuci — s már görbült is lefelé kis szája — de apuci csak egy picikét kérek. egy ici-picikét.

— Na jól van, de csak egy kortyot kapsz. Nesze... hát akkor... egészségedre — azzal apa közelítette saját pirosas lével teli poharát a gyűszűnyi borhoz, mely az apró kis kézben volt.

— Egészségedre apuci — s ahogy a kis Jocó ezt mondta, hangja elfogódott volt, szeme is zavart, olyan nagy, olyan ünnepélyes dolognak tartotta, hogy vele koccint az apu. Csillogó szemét rajongó szeretettel függesztette apjára és egy hajtásra kiitta gyűszűnyi borát, mely szalmaszálnyi torkán pezsegve csúszott lefelé, de utána azonnal homloka mögé párolgott a gőze s ez a furcsa, bohócos állapot roppantul tetszett neki. Annyira, hogy azonnyomban nyújtotta gyűszűnyi kis poharát apja felé:

— Apucikám csak még egy ici-picit kérek, egy nagyon, nagyon picikét — és ebben a furcsa bolondos állapotában sehogysem tudta felfogni, apu arca miért komorul el, apu szeme miért lesz fényes, ahogy fia ragyogó kis arcát, csillogó szemét nézi s azt sem tudta megérteni — hiszen oly kicsi volt még, hogy az apu zsebét is csak lábujjhegyre állva, ágaskodva érte el — szóval nem értette, miért kapja most ölbe őt az apuci s ahogy szorítja magához, miért remeg annyira egész testében. Csak azt érezte, hogy ül az apu bal térdén és cirógatja apu frissen borotvált arcát és... magában egy kicsit duzzog azért, amiért apu a jobb térdére Erzsit ülteti, pedig az már nagy lány.

Persze igaz, hogy nagy lány, mert tizenhárom éves és majdnem olyan magas mint az anyu —, mint az anyu, aki mindig veszekszik apuval — de azért gyerek még, csak nagy gyerek.

— Ugye velem is koccintasz apu?

S apu megérezte, Erzsike hangján a sértődést — persze Jocó a kicsi, a kedves. Szerencsére gyerek hamar sértődik és hamar megbékél, így aztán a két testvér, mikor apu két térdén kényelmesen elhelyezkedett, azonnal el is felejtették, hogy egy perccel ezelőtt még durcáskodtak egymásra. Apa pedig hol bal térdével, hol a jobbal csinált egy „hoplát”, mire a kicsi, gyöngyözően nagyokat visítva kacagott, a nagy pedig kamaszos hálával feledkezett bele az apró kis játékba. Egyikük sem vette észre, hogy anyu ezalatt vésztijszó komorsággal ül átellenben az asztalnál.

— Ejnye, ejnye gyerekek, ilyen nagyok vagytok s apa térdén lovagoltok? — méltatlankodott nagypapa tetetett felháborodással.

— Hagyja csak papa — szólalt meg most anyu és furcsa volt a hangja — úgy sem sokáig tehetik.

Az asztalon a poharak ijedten ütődtek össze, pedig senki sem nyúlt hozzájuk, csilingelésük hosszasan, elnyújtva, majd szaggatottan vibrált a riadt, komor csendben. Az utcáról felhallatszott a vidám trombitaszó, jókedvű nevetgélés.

Erzsike riadtan nézte anyját, majd apját, akinek arca újra elkomorult, mintha álarccal vonták volna be, a kicsi pedig úgy megszeppent, hogy szólni sem tudott. Nem tudta felfogni a szavak súlyát, inkább belülről érzett valami hűzőerőt, mely kis száját kétfelől vészesen lefelé görbíti. Ő is megnézte előbb apát, aztán anyjára nézett s most hirtelen eszébe jutott a hamupipőke meséskönyvében a gonosz mostoha arca — de igazán nem tudta megmagyarázni miért hasonlít most anyu arca hamupipőke mostohájára.

Nagymama arcán viszont két nagyon kövér könnyecsepp gurult végig s még le sem pottyant a ruhájára, mikor szeme sarkában újabb két elhízott csepp jelent meg, — nagypapa homlokára pedig sok-sok ránc futott, olyan sok, hogy ő azt megszámolni sem tudta, mert az óvodában még csak ötig tanultak számolni. Ezután nekik gyorsan meg kellett vacsoráznok, mert lefektették őket és mindenki nagyon rájuk parancsolt, hogy azonnal aludjanak el, mert ők még gyerekek. Dehát hogy tudtak volna elaludni, mikor megérkeztek a vendégek és olyan hangos, jókedvű nevetgélést csaptak, hogy igazán nem lehetett tőle aludni, meg különben sem lehetett aludni, mert bizonyos dolgokat meg kellett még beszélni egymással. Például azt, hogy

— Te Erzsi — súgta a kicsi — te kit szeretsz jobban, aput vagy anyut?

— Én — mondta Erzsi fennsőbbiséggel — én természetesen mind a kettőt egyformán szeretem.

— Jó, jó, én is, de azért mégis, egy ici-picit kit szeretsz jobban?

— Hát mondom hogy... — a másik szobából hangos nevetés harsant fel s az alt meg szoprán hahoták közül, mint vezérszólam harsant elő apuci vastag hahotája.

— Hallod? Apunak jókedve van. — Erzsi már nagylány volt, megfigyelte, hogy az utóbbi időben apu sokszor rosszkedvű, anyu meg... mindig veszekszik... s olyanokat mond, hogy az apu menjen... el...

— Te Erzsi, igaz, hogy az apucinak... izé... a rádió hangja elnyelte a mondat végét, így Erzsinak nem kellett rá válaszolnia. Felült ágyában, két térdét felhúzta az álla alá támasztéknak, vékony kis karjával átkulcsolta és maga elé nézett. A szobában nem égett villany, csak az utcai neon világított be az ablakon s eltorzította, felnagyította a falakon az árnyakat. Ezeket nézte, nézte s észrevette, hogy az egyik árnyék olyan, mint valami nagy, sötét rabló. Fekete volt a rabló, hosszú lába, hosszú karja kísértetiesen, félelmetesen mozgott, imbolygott, s ahogy nézte-nézte, félni kezdett. Annyira félt, hogy fogai is összekoccantak félelmében, mert úgy látta, hogy az a fekete, gonosz rabló megmozdul és... feléje indul. Valami van a kezében, valami csillogó, csúnya nagy valami...

— Hát te miért nem alszol — hallotta most hirtelen apu hangját közvetlenül az ágya mellől s ez olyan kimondhatatlanul jól esett, hogy majd elsírta magát. Lám apu bejött hozzá, pedig vendégei vannak.

— Jaj apuci — mondta szégyenkezve — nézd olyan csúnya árnyékok vannak a falon és mozognak, látod?

— Oh te kis csacsi, csak nem félsz? Nézd csak, nagypapa ideakasztotta az ablakkilincsekre a kabátját, attól van az egész. Látod? És ahogy

az autók szaladgálnak az utcán, azoknak a reflektorfénye mozgatja az árnyékot. Látod? Most leveszem a kabátot és máris eltűnt az alak.

S a kislány csak nézte a rablótól megtisztított falat. Hálás megkönnyebbülést érzett. Apu erős, apu bátor, apu segít.

— Te Jocó — súgta öccsének a szomszéd ágyba, de az nem válaszolt, békésen, hangosan szuszogva, édesen aludt. Erzsi még sokáig, forgolódott s figyelte a szomszéd szobából átszűrődő szilveszteri vidámságot s a hangok közül megpróbálta kiszűrni apa hangját, ... Anyáét ... alig-alig hallotta, s ha igen, akkor sem nevetését, hanem komor hangját, hogy

— Nem, nem iszom, nincs kedvem — miért nincs kedve anyának inni?

— Nem, nem megyek sehova, nincs kedvem — miért nincs kedve anyának elmenni?

— Te csak menj egyedül... — miért küldi aput egyedül? — eddig sem vittél magaddal minden utadra — hova nem vitte apu anyut magával?

Fantáziájában sokáig kavarogtak a szavak, mondatok, gondolatok, eszébe jutott sok minden, amit a lányoktól hallott férfiakról, nőkről, s amit szüleitől hallott az utóbbi időben, ... elvértve ... s lassan elnyomta az álom. Egyszer ugyan felébredt még, akkorra már a vendégek elmentek s hallotta, hogy nagymama, nagypapa motoszkál a szobában, öcsit átteszik az ő ágyába, azután nagypapa hangját is hallotta.

— Erzsi nem akar békülni — s nagymama nagyot, keserveset sóhajtott. — Szegény gyerekek — aztán újra elaludt s azt álmodta, hogy apu tengeren van egy kis hajón és kitört a vihar.

A fák vastag zuzmarával borított vékony gallyai csillogva terpeszkedtek a villanyoszlopok fölött. Az emberek áhítattal fűjták a hosszú-szárú tarka trombitákat, így búcsúztatták hangosan, jókedvűen az ősz-tendőt.

— Hát akkor igyunk az óév búcsúztatására — emelte magasba poharát nagypapa, — igyunk, hogy a következő év jobb legyen.

A poharak csilingelve koccantak egymáshoz s ekkor egy vékony kis hang szólalt meg a háttérből.

— Anyuci én is kérek egy picikét.

— Nem kapsz, nem neked való — hangzott a szigorú válasz.

— Csak egy ici-picikét kérek... egy nagyon, nagyon picikét.

— Mondtam már, hogy nem kapsz, nem értetted?

Apuci tavaly adott nekem, pedig még kisebb voltam — s a kis szája máris görbült lefelé. Ólmos csend terhe nehezedett hirtelen a szobára s az utcáról felszűrődött a vidám, hangos trombitaszó. Nagymama nagyot sóhajtott, szeme sarkán megjelent két nagy, kövér könnyecsepp, nagypapa homlokára pedig sűrű ráncok futottak.

— Hol van az apuci — sírta el magát hangosan — miért nincs itthon apuci?

Erzsi is elsírta magát, pedig ő már nagy lány, olyan magas mint az anyu és főzni is tud már, a nagymama szipogott, csak anyu volt mérges, anyu sokat dolgozik, egész nap késő estig dolgozik és mindig mérges.

Mondtam már, hogy apu elutazott, nagyon messzire ment, nem tud hazajönni.

— Akkor is jöjjön haza — bögte a kicsi vigasztalanul. Apuci mindig játszott vele, anyu mindig dolgozik, nem ér rá. Apuci leült vele a szőnyegre, ő kirakta autóit, legalább nyolcat, a lendkerekeseket is meg az egyszerűeket is, odahúzott egy széket a szőnyeg szélére és a szék két lába volt a célpont. Azután egy autót ő lökött, egyet az apuci és olyan nagyokat lehetett nevetni, mert az apu lökése sosem talált, az apuci autója mindig a nagy asztal alá, vagy a szekrény alá gurult s akkor az apuci négykézláb utána mászott és az olyan vicces volt, mert még ugatott is ahogy az asztal alá cammogott. Ha pedig visszabújt onnan, ráülhetett apuci hátára, akkor meg nyerített és azt mondta, hogy nyíhehe és ezen is olyan nagyokat lehetett nevetni.

— Hívd vissza apucit.

A trombitaszó felhangzott az utcáról, a vidám nevetés is és a gyerekeknek gyorsan meg kellett vacsoráznio, mert vendégek jöttek és le kellett feküdniök. Persze hiába parancsoltak rájuk, hogy hamar aludjanak el, nem lehetett aludni, egyrészt mert nagyon hangosan szólt a rádió a másik szobában, de különben is fontos megbeszélőnivalójuk akadt.

— Te Erzsi — kezdte a kicsi azonnal — te tudod, hogy hol van apuci? —

— Tudom.

— Ide nézz — iskolatáskájából elővette a térképét, kiterítette az asztalra s a két gyerek buzgón föléje hajolt. Látod? — magyarázta — látod ez a kis pont ez itt Budapest.

— De hol van apu?

— Várjál majd mindjárt megmutatom. Ez itt egy másik ország, ez egy harmadik...

— És nagy egy ország?

— Nagyon nagy. Olyan nagy, hogy gyalog egy hónap alatt sem lehetne végigjárni.

— És autón?

— Autón hamarabb, de úgy is kell legalább egy nap minden országban.

— Hát hacsak három nap az egész, miért nem indult el apuci három nappal korábban?

— Mert nem elég három nap, három nap alatt csak a tengerig érhet — ez az a nagy itt látod, azon ment el.

— Tengeren? — a kicsi elálmélkodott. — Te Erzsi milyen nagy a tenger?

— Oh az nagyon nagy, olyan nagy, hogy beleferne egész Magyarország és ez a sok ország is mind, mind még ez is látod?

— Te Erzsi. Nem sülyedt el a hajó, amivel apuci ment?

— Nem.

— Honnan tudod?

— Mert... mert... írták volna az újságok.

— Az újságok? — majd ha megtanul olvasni, mindig elolvassa az újságot, hátha írnak az apuciról, hátha megírják mikor jön haza az apuci.

Erzsi még mindig a térkép fölé hajolt, sokáig, nagyon sokáig nézett egy pontra... egy városra. Vajon ott messze is trombitálnak az emberek? Vajon ott is koccintanak, mint anyáék a szomszéd szobában? Anya jókedvű, áthallani a falon vidám nevetését, pedig anya küldte el az aput... hallotta egyszer a nagymamától.

Minden esztendő, minden ősztendő magával visz 365 napot — van amelyik 366 napot — tele változatossággal, küzdelemmel, reménnyel s minden új esztendő magával hoz 365 napot — van amelyik 366 napot — tele változatossággal, küzdelemmel, reménnyel, s minden évben felharsan az utcákon a vidám trombitászó... megjelennek az árnyak a falon... csak apu... nem jelenik meg.

- Te Jocó, gyere hozzánk szilveszterezni. Halálos lesz meglátod.
- Nem lehet anya miatt.
- Csak nem akarsz mindig a mamád szoknyája mellett ülni?
- Tudod, hogy mennyire egyedül van.

S ahogy a ropogó, csikorgó friss havon hazafelé baktatott, mélyen elgondolkozott. Tizenöt évet kalandoztak be a gondolatai. Mennyi minden történt azóta. Azóta meghalt nagypapa, nagymama örökké beteg. Erzsí vidéken van férjnél, alig látják, írni is csak minden szent időben ír, anya szája körül kimélyült és megmerevedett a keserű vonás. És ő még mindig nem tudja, miért ment el annak idején apu...

A hópihéek könnyű szappanhabként táncolva röpködtek a levegőben, ráültek a fák vékony gallyaira, sapkát raktak a házak tetejére. Az emberek pedig fújták, fújták a hosszúszerű trombitákat, búcsúztatták az ősztendőt.

— Buék gyerekek — s a poharak csilingelve koccantak egymáshoz.
— Buék Jocó. Rendes srác vagy, hogy mégis eljöttél. — S míg a poharak piros tartalma nyomtalanul tűnt el a szomjas torkokon, halkan nyílt a hálószoa ajtaja s egy parányi, világoskék pizsamás emberpalánta jelent meg a küszöbön. Arca ijedten járt körbe- körbe majd felfedezte apját, odaszaladt hozzá.

— Apuci kérek egy picit én is.
— Ohó tökmagfílkó, nem neked való az.
— Csak egy nagyon picit kérek, egy igazán ici-picikét.
Jocó kezéből hangosan, csörömpölve, a földre esett a pohár.
— Bocsánatot kérek — hebegte zavartan — ügyetlen voltam.
— Sebaj — mondta nevetve a háziasszony — sebaj, törött pohár szerencsét hoz.

Az utcáról pedig felhangzott a vidám, bohém trombitászó, a rádióban szólt a zene, a vendégek táncoltak. Jocó is táncolt. Volt a vendégek között egy lány, Sárinak hívták, unokahuga a házigazdának és nagyon szép lány volt. Erzsire hasonlított egy kicsit. A szeme és a hangja, meg az alakja is, az a nyurga, vékony kislányos alakja. Jocó szinte egész este vele volt. Csak akkor hagyta magára, mikor észrevette, hogy a házigazda csendesen beoson a hálószozába. Észrevétlenül utánalopakodott. Megállt a küszöbön s látta ahogy a házigazda gyengéden a kis ágy fölé hajol és figyeli az alvó gyereket. A paplant szépen megigazítja és visszamegy vendégeihez. Jocó a szobában maradt. Leült egy székre és nézte a falon az árnyakat. Az utcáról felhangzott a vidám, hangos trombitászó. Vajon a tengeren túl is fujják a trombitát? Felállt, hogy az ablakhoz lépjen, nézni akarta az utcát, az árnyakat, a hullámszó. trombitáló tömeget. Ahogy óvatosan az ablak felé lépegetett, egy borí-

tékot pillantott meg az íróasztalon. T. Andrásnak Budapest. Nézte a levelet. Szeme előtt karikák kezdtek táncolni, sokáig kergetőztek egymással, míg végül eloszlottak s ekkor megint csak előbukkant a levélboríték... mert, a feladó... a feladó... Homlokát szoros abroncs szorította össze, halántéka lüktetett, mintha belülről kalapáccsal ütögették volna... a feladó...

Szóval Bandi ezért hívta meg, ezért...

— Hát te miért bújtál el? — Sári szemrehányó hangja riasztotta fel ábrándozásából — únsz velem lenni?

— Dehogy únlak — mondta gyorsan Jocó — sőt nagyon jól érzem magam veled.

— Igazán mondd? — s az volt a furcsa, hogy Sári szemében mintha ugyanaz a rajongás fénylene, mint a kis Bandiéban, mikor koccintott vele az apja. Önkéntelenül a lány keze után nyúlt.

— Milyen szép vagy — mondta s azon csodálkozott, hogy ezt csak most fedezte fel.

— Jocó én úgy sajnállak téged — mondta a lány kezét a Jocóéban hagyta.

— Engem...? Miért?

— A... Bandi mindent elmesélt.

Szorosabban fogta a lány vékony ujjait.

— Beszélj, mit mesélt Bandi?

Últ a félhomályos szobában és már nem hallotta az utcáról felszűrődő trombitaszót, a falakon mászkáló árnyakat nézte s a lány halk suttogó hangját figyelte.

A szürke falon autó árnyéka vált ki s csendesen gurult végig szélesretárt szeme előtt. Láta, hogy az első ülésen ketten ülnek, ketten, egy nő s egy férfi. Aztán újabb árnyék bukkant elő a semmiből. Belesett a kocs ablakán, ahol ketten ültek, ketten, egy nő s férfi. Aztán eltűntek az árnyak, csak Sári halk hangja duruzsolt a szeilveszteri éjszakában.

— Anyád sosem bocsájtotta meg apádnak. Hiába esküdözött apád, hogy ártatlan dolog volt. Aztán pedig...

Szóval elúnta a sok veszekedést... így mondta a Sári... elúnta... és ezért... s a szíve e gondolatra nagyot csavart, elúnta... persze ez lehet, de mégis... olyan volt ez a csavarás, mint mikor mosás után a nedves ruhákat csavarják s a nedves lepedőből a vízsugár vastagon ömlik a hideg kövezetre. Ezért várta ő hiába sok-sok szilveszter éjszakáján, hogy apu koccintson vele... s megint érezte a csavarást...

— Nagyon tetszel nekem — mondta a lánynak és hirtelen beteges vágy fogta el valami után. Elmenni otthonról, valakihez tartozni, aki nem hagyja el, aki megérti...

— Szeretnék sokszor, nagyon sokszor veled lenni. Minden nap...

— Pszt..., nézd a kicsi felébredt — s a lány odahajtott a piruló arcát a kis ágy fölé.

— Apuci, elvették a kisautómat.

Jocó is odalépett az ágyhoz, megcírógatta az izgatott kis arcot.

— Ne félj, — mondta — majd én visszaszerzem — mire a gyerek megbékélten tovább szuszogott. — Akkor jó — motyogta még.

— Szereted a gyereket? — kérdezte Sári és közelebb lépett hozzá, olyan közel, hogy Jocó érezte arcán forró lehellest.

— Nagyon szeretem... és ha nekem lenne, nem tudnám elhagyni semmiért sem.

Multkori első beszámolómban már megneveztem a második vatikáni zsinat harmadik ülésszakának kézzelfogható eredményeit: a *dogmatikai konstitúciót az egyházzól*, a *dekrétumot az ökömenizmusról* és a *dekrétumot a keleti katolikus egyházakról*. Beszámolóim írásakor azonban az utolsó napok eseményeiről csak rövid telefon-tudósítások álltak rendelkezésemre, s így most, mielőtt tovább mennék, kénytelen vagyok olyan szkémákra is visszatérni, amelyekkel már ebben az első beszámolómban foglalkoztam.

Az egyházzól szóló szkéma, amelyet — mint említettem — az egész zsinat központi témájának tekintettek, véglegesnek szánt szövegében november 20-án került a zsinat elé. A püspöki kollégialitást tárgyaló harmadik fejezethez azonban a teológiai bizottság bevezetesként „magyarázó megjegyzéseket” fűzött, ami nyilvánvalóan a pápa utasítására történt.

A magyarázat szerint a „püspöki kollégiumot” nem szigorúan jogi értelemben kell venni, hanem mint tartós együtttest, amelynek léte és tekintélye a kinyilatkoztatásból következik. Az a párhuzam, amelyet egyfelől Péter és a többi apostolok között, másfelől a pápa és a püspökök között lehet vonni, nem fogható fel úgy, mintha az apostolok rendkívüli teljhatalma átszállt volna utódaikra, vagy mintha egyenlőség lenne a kollégium feje és a kollégium tagjai között. A szkémának azzal a megállapításával kapcsolatban, hogy a püspöki kollégium, amely a fő nélkül nem áll fönn, „szintén a legmagasabb és a teljes hatalom hordozója az összegyházban”, a magyarázat leszögezi: ezt szükségszerűen úgy kell értelmezni, hogy a pápa teljes hatalmához kétség se férjen. Amikor kollégiumról beszélünk — folytatja a magyarázat —, a kollégiumot szükségszerűen és mindenkor a fővel együtt értjük, aki hivatalát, mint Krisztus helytartója és az összegyház pásztor, a kollégiumban is korlátlanul megtartja. Másként kifejezve: nem lehet különbséget tenni egyfelől a pápa, másfelől a püspökök összessége között, hanem csakis „a pápa önmagában” és „a pápa a püspökökkel együtt” között. A pápa, mint

az egyház legfőbb pásztor, mindenkor belátása szerint gyakorolhatja hatalmát úgy, ahogy azt tisztsége kívánja. A kollégium ugyan mindenkor fennáll, de nem mindig ténykedik kollégialisan a szó szigorú értelmében. Más szavakkal: a kollégium nem mindig „teljesen aktív”, hanem csak időről-időre hajthat végre kollégialis cselekedeteket és csak a fő hozzájárulásával.

A zsinat tudomásul véve a magyarázó szöveget is, 2151 szavazattal 5 ellenében hagyta jóvá a szkémát, amelyet másnap a pápa konstitúció formájában kihirdetett.

Az ökömenizmusról szóló szkéma szövegében Bea bíborosnak a pápa kívánságára utolsó pillanatban 19 változtatást kellett végeznie. Kisebb jelentőségű módosítások ezek, amelyek általános megítélés szerint nem csökkentik a szkéma horderejét. Valójában csak egy módosítás kellett feltűnést s okozott többfelé kedvetlenséget, de ezt majd a zsinat lefolyását és munkáját értékelő harmadik beszámolómban fogom ismertetni. Miután a tekintélyi módosításokról vita sem indult, a zsinat 2137 szavazattal 11 ellenében elfogadta a szkémát, amelyet a pápa dekrétumként hirdetett ki.

A zsidókra vonatkozó nyilatkozat szövegében a zsinati többség álláspontjának megfelelően visszaállították azt a részt, amely kifejezetten leveszi a zsidó népről az „istenölés” vádját. „Sohasem szabad — úgymond — a zsidó népet elvetemült, elátkozott vagy istenölésben bűnös népként odaállítani. Akármilyen történt Krisztus kinszenvedése során, azt semmiképpen sem lehet annak a kornak egész népe és még kevésbé a mai nép terhére róni.” A nyilatkozatra az utolsó napon 1651 igen, 99 nem és 242 fenntartásos szavazat esett. A fenntartásokat a negyedik ülésszakon bírálják el.

*

A harmadik ülésszak napirendjén tudvalevően hat nagy szkéma szerepelt. Háromról — *Az egyház*; *Az ökömenizmus*; *A püspökök lelkipásztori hivatala* — már írtam. Annnyit kell csupán hozzátennem, hogy a püspökök lelkipásztori hivataláról szóló

szkémát a zsinat általánosságban elfogadta, de amikor november 4-én megkezdték a szakaszonként való szavazást, a bevezetésre és a két első fejezetre 800—850 fenntartásos szavazat esett. Csak egyetlen fejezet, a harmadik kapta meg a szükséges kétharmad többséget. A szkémát így átdolgozás végett visszaadták a bizottságnak. Elintézése tehát a negyedik ülészakra vár.

A további három nagy szkéma a *laikus apostolkodásról*, a *kinyilatkoztatásról*, illetve az *egyház és a mai világ kapcsolatáról* szól.

A laikusok, azaz a katolikus világiak apostolkodására vonatkozó szkéma kifejti, hogy az apostoli szellem a liturgiában való részvételben, az imában és a bűnbánatban nyilvánul meg elsősorban. Az egyház meg kívánja híveitől, hogy segítsék a hierarchiát a világ üdvözülésének szolgálatában. A világiak apostolkodásának általában legfőbb eszköze és módja a Krisztus-ról való átélte tanúságtétel az emberi élet és tevékenység minden területén. E területek közül elsőknek emeli ki a szkéma a családot. A kinyilatkoztatásból táplálkozó keresztény szellemiségnek hozzá kell járulnia ahhoz, hogy a világban a dolgok helyes értékrendje meg ne másuljon. Feladatot ró a szkéma ebben a tekintetben a katolikus egyesületekre is, de ami ezeknek formáit illeti, szabad kezét enged a világiaknak, majd hangsúlyosan kijelenti, hogy ami az egyik országban célszerűnek bizonyulhat, járhatatlan vagy helytelen lehet a másikban. Javasolja a szkéma, hogy a Szentszék mellett létesüljön külön titkárság, amely laikusokból: férfiakból és nőkből állana, végül pedig ajánlja az egész emberiségre fontos kérdésekben a katolikusok együttműködését más keresztényekkel és nem-keresztényekkel is, fel egészen a nemzetközi szervezetekig.

A szkémát a zsinaton eléggé szigorúan ítélték meg. Sokan hiányolták, hogy nem nyújt tanbeli megalapozást, a tervezetet készítő bizottság azonban méltán hivatkozhatott arra, hogy a múlt évi 129 oldalas szöveget 20 oldalra kellett csökkentenie s a leglényegesebb dolgokat az egyházzal szóló szkémába kellett átvinnie. Többen kifogásolták, hogy a szkéma nem kapcsolta hozzá szervesen a laikusok apos-

tolságát Isten népének királyi pap-ságához és az egyház küldetéséhez. A vita során rámutattak azokra a feszültségekre is, amelyek egyelőre feloldás nélkül maradtak. Feszültség egyfelől a szabadság és a kezdeményezés között, amelyet a szkéma az immár „nagykorúnak” tekintett világi hívek számára követel, másfelől a hierarchiának kijáró engedelmség között, amit ugyanúgy hangsúlyoz. Emiatt többen klerikalizmussal is vádolták a szkémát. Bizonyos — mondották —, hogy a püspöke az egyházban az irányítás joga és feladata, ezt azonban össze kell egyeztetni a laikus apostolság szükséges szabadságával. Eszköze ennek nyilván a dialógus, amelyet állandósítani kell a hierarchia és a szellemileg kimagasló világi hívek között.

A szkémát semmiféle szavazásra sem bocsátották, anélkül, hogy magyarázatát adták volna ennek a szokatlan eljárásnak. Hír szerint maga az előkészítő bizottság kérte, hogy a javasolt módosítások alapján a negyedik ülésszakra teljesen átdolgozhassa a szöveget.

Az isteni kinyilatkoztatásról szóló szkéma, mint emlékeztet, már az első ülésszakon heves pergőtűzbe került s nem is jutott tovább az általános tárgyalásnál, mert a zsinat egyszerű többséggel elvetette. XXIII. János pápa lépett akkor közbe s külön vegyes-bizottságot küldött ki a szkéma gyökeres átdolgozására. A szkéma az eredeti címe szerint főképpen „a kinyilatkoztatás két forrását” kívánta megvilágítani, értve rajtuk a szentírást és a szenthagyományt. A központi kérdés így a két forrás egymáshoz való viszonya lett volna, a zsinati többség azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy ennek fejtegetése a különböző teológiai irányzatokra tartozik, s amivel magának a zsinatnak kell foglalkoznia, az mindenekelőtt az isteni kinyilatkoztatás mivoltának és valóságának tisztázása, ezt követően pedig elvi igazítások nyújtása a szentírásstudomány számára. Kifogásolták ugyanakkor a szkéma teljesen hitvédelmi beállítottságát is, mondván, hogy az egyháznak immár túl kell tennie magát mind a reformáción, mind az ellenreformáción.

Most a harmadik ülésszakon előterjesztett szöveg, amely ismételt átdolgozások nyomán született meg, a kinyilatkoztatást nem a szokásos módon határozza meg, vagyis nem úgy, mint többé-kevésbé egymással összekapcsolt olyan igazságok sorának kinyilvánítását, amelyeknek egy részét a magára hagyott emberi értelem egyáltalán nem, más részét csak nehezen ismerhetné föl. A kinyilatkoztatást a szkéma úgy fogja föl, mint Isten működésének és szavának állandó és egyidejű párhuzamát. Szükséges volt például Isten működése, hogy az ember valóban megváltódjék Jézus megtestesülése és halála útján, de éppúgy szükség volt Isten szavára, hogy ilyen irányú működését egyáltalán megérthessük. A kinyilatkoztatás eszerint Isten közléseinek összessége önmagáról. Csúcsát és központját a kinyilatkoztatás Jézus Krisztusban érte el. Immár semmi további és magasabb kinyilatkoztatás nem várható, s ebben az értelemben a kinyilatkoztatás Jézus Krisztussal le is zárult. Abban az értelemben viszont folytatódik is, hogy az egyház minden megszülető ember számára szakadatlanul közvetíti. Az egyház így Isten állandó kinyilatkoztatása. Alapítójának akarata szerint az egyház nem lehet meg a szentírás nélkül, de fordítva, a szentírás sem lehet meg az egyház nélkül. Mint általában ige és mű a kinyilatkoztatásban, ez a kettő is összetartozik. Ebből az egységből következik, hogy bármilyen fontos az egzisztenciális elemzés a szentírás szavainak értelmezésében, önmagában még nem elegendő a tartalom kimondásához. Szükség van az egyházban működő Krisztus szellemi indításaira is, hogy Isten írásba fektetett közléseit egyre mélyebben ragadhassuk meg.

A szkéma azonban nemcsak elismeri a szentírás-tudomány fontosságát, hanem buzdítja és bátorítja is a vele foglalkozókat. Annál szükségesebbnek mondja ezt a bátorítást, mert hiszen „a püspökök jól tudják, hogy nem egy teológus szenvedett már ama feszültségek miatt, amelyek az egyházi tekintély iránti engedelmség és tudási kötelezettségei között támadtak”. A szkéma szabad utat enged az ún. formatörténeti módszernek az oszövetségi, s valamelyest. tartózkod-

dóbban az újszövetségi iratokra vonatkozó kutatásban. Hozzáfűzi, hogy nem új teológiai „iskolát”, csupán új tudományos szellemet kell látnunk ebben. Sürgeti, hogy a papok tanulmányozzák a szentírást s lehetőleg. kísérjék figyelemmel a mai szentírás-tudomány menetét is. Kívánja, hogy a szentírásnak olyan modern fordításai is készüljenek, amelyekből a nem-keresztények is megérthetik a keresztény tanítást, végül pedig ajánlja, hogy az ilyen szentírás-kiadványok munkálataiba vonjanak be nem-katolikus egyháziakat is.

Az új szkéma-szöveg mostani benyújtásakor két előadó is szerepelt. Az egyik *Franc* spliti püspök, aki a teológiai bizottság kisebbségének fenntartásait ismertette, a másik *Florit* firenzei érsek, aki a többség nevében a szöveg jóváhagyását kérte. A felhívások is ebben a két irányban mozogtak. A kisebbségi oldal főleg azt az aggodalmát hangoztatta, hogy a szöveg csökkenti a hagyomány jelentőségét. Ez a szkéma is a negyedik ülésszakra maradt.

*

Október 20-án kezdte meg a zsinat a nevezetes 13. szkéma tárgyalását, amelynek címe: *Az egyház a mai világban*. Érthető érdeklődés előzte meg mindenütt a szkémát és annak zsinati vitáját, hiszen olyan égető kérdések is szőnyegre kerültek itt, mint a béke és a háború kérdése, az atomfegyverek, a nyomor és éhezés, a születésszabályozás.

A szkéma 29 szövegoldalt és 50 oldalnyi függelékkel tartalmaz. A tulajdonképpeni szkéma négy fejezetből áll és pedig: 1. *Az ember csodálatos hivatása* (kapcsolatok a világ problémái és a természetfölötti rend között); 2. *Az egyház az Isten és az emberek szolgálatában*; 3. *A keresztények magatartása abban a világban, amelyben élnek*; 4. *Korunk keresztényeinek fő feladatai*. A függelék öt fejezetre oszlik: 1. *Az emberi személy méltósága*; 2. *A házasság és a család*; 3. *A kultúra előmozdítása*; 4. *Gazdasági és szociális élet*; 5. *A népek közössége és a béke*.

A szkéma mindenekelőtt leszögezi, hogy bár az egyház nem ebből a világból való, benne él ebben a világban, szükségszerű tehát, hogy sokféle

kapcsolatot tartson fenn vele. A püspökök feladata, hogy hirdessék az evangéliumot minden embernek, összegyűjtsék a híveket a szeretet egységében, az imának és hálaadásnak közösségében, tanítsák őket mindennek megtartására, amit Krisztus előírt. A püspököknek az evangéliumban megjelölt utakon és módokon kell alakítaniuk kapcsolataikat a földi hatalmakkal, ügyelve azokra a feltételekre, amelyek mellett az egyház teljesítheti lényeges küldetését. E feltételek közé tartozik a vallásszabadság. Az időlegest el kell választani az időn túlitól. Eppen ezért a földi ügyeket mindenkor a hit és erkölcs szempontjából mérlegeljük a püspökök, és csak főpásztori tisztségükből folyóan avatkoznak bele a földi ügyekbe, semmiképp sem azért tehát, hogy uralmat próbáljanak gyakorolni. Semmi sem idegen az egyház előtt vagy közöttük számára, ami jó vagy igaz. Az egyház segíti a világot tanításával és példájával. Legfőbb törvénye és erőssége a szeretet, amely életet ad és szabályozza az összes törvényeket és erőnyeket. A hívek ne várják a püspököktől, hogy azok alapításuk megmagatartásuk pontos szabályait minden esetben. A hierarchia szerepe csupán az, hogy megformulálja az elveket és alakítsa a lelkiismereteket.

Isten azt akarja, hogy az emberek ne csak mint egyének éljenek, hanem az üdvösség üzenetét tanúsítva és annak szellemét sugározva foglaljanak helyet mindazokban a közösségekben, amelyeknek részét teszik. Családi életük és szociális magatartásuk fejezze ki Krisztus jelenlétét. Minthogy a szeretet a keresztény hívó számára a legfőbb törvény, fel kell ismernie a felebarátot minden emberben, akit segíteni is tartozik, ha ez akár lelki, akár anyagi szükségét szenved. Ez a szeretet kell, hogy ösztönözzön bennünket erőnk egyesítésére is abból a célból, hogy előbbre vigyük az emberek és népek javát. A keresztény ember legyen tudatában feladatainak és kötelességeinek az evilági dolgok tekintetében is. Hesson oda, hogy mások is tudatára ébredjenek ilyen természetű kötelezettségüknek. Vegyen részt azoknak az intézményeknek munkájában, amelyek kulturális, szociális és polgári síkon az inség ellen küzdenek, vegye ki részét tehetsége

szerint a tudomány és a technika fejlesztéséből, és mindezt cselekedve tartsa szem előtt, hogy egykoron majd számadást kell adnia Istennek. Hangsúlyosan kiemeli a szkéma, hogy a keresztények, miután Krisztust kell meglátniok testvéreikben, nem nyugodhatnak meg a bőségben, amíg annyi ember szenved nyomort és éhséget.

Behatóan foglalkozik a szkéma a dialógussal és annak feltételeivel. Párbeszédet kell kezdeni az összes jóakaratú emberekkel, hogy kölcsönösen megismerjük egymást és felismerjük testvéri közösségünket. Együtt is kell dolgozni velük mindazokban az esetekben, amikor a keresztény közösség megengedi. Eppen ezért ne ragaszkodjék az egyház evilági jellegű saját intézményekhez abban az esetben, ha lehetséges együttműködni másokkal a keresztény elvek vagy a természetes erkölcs alapján, feltéve természetesen, hogy a vallásszabadság biztosítva van. Amennyiben mégis szükségessé válik katolikus intézmények, azokban valósuljon meg az igazi szeretet szelleme és a nyitottság mások felé. Tartsák kötelességüknek a keresztények, hogy közreműködjenek a modern nemzetközi intézmények munkájában, akár egyénileg, akár csoportban. de mindenkor a szolgálat szándékával, hogy általánossá váljék a testvériség és az igazságosság lelke.

A függelékben szó esik mindenképp az emberi személy méltóságáról. Ezt a méltóságot el kell ismerni faji, nemi vagy szociális megkülönböztetés nélkül. Nem elégséges azonban a tisztán elméleti elismerés, szükséges, hogy az a gyakorlatban is érvényesüljön. Igaz, hogy sok minden történt már az emberi méltóság megvédése érdekében, de vannak még bőven teendők, hogy a mai élet körülményei között biztosítva legyen mindenütt ennek a méltóságnak tiszteletben tartása.

A házasságnak nem egyedül gyermekok világra hozása a célja, ezek nevelése, és az, hogy a házastársak kölcsönösen támogatassák egymást, de a család tagjainak megszentelése és a keresztény szellem kiárasztása a környezetre is. A házasság olyan szereteten alapszik, amely magával hozza a felbonthatatlanságot. A házasság

természeténél fogva gyermekek világrahozására és nevelésére van rendelve, ez a világrahozás azonban nincs alávétve vak ösztönnek. Kell, hogy a házastársak teljes tudatában legyenek szülői felelősségüknek a keresztény elvek világánál. Az egyház ismeri azokat a nehéz helyzeteket, amelyekbe azok a házastársak kerülhetnek, akik Isten törvényét tisztelve akarják szabályozni a születéseket. Az egyház nem tehet mást, mint elébük állítja Isten törvényét, ugyanakkor azonban ösztönzi azokat a tudományos vizsgálódásokat, amelyek reményt adnak gyakorlati megoldásokra.

A világot tökéletesítve az ember Isten parancsát követi, aki az embert a személy méltóságára emelte s ezzel minden hatalmat megadott neki a földön. Nem kétséges, hogy az értékek hierarchiájában a szellemi értékek az első hely, adódnak azonban konkrét körülmények, amikor elsősorban az anyagi követelményeket kell kielégíteni. A kultúra igazi haladása nem képzelhető el az egyének és intézmények olyan dialógusa nélkül, amely egymás tiszteletén alapszik. Amikor az egyház a maga hivatását teljesíti, egyben kulturális funkciót is végez, mint azt az általa sugalmazott és segített művészi, tudományos és egyéb alkotások nagy száma mutatja.

A gazdasági fejlődésnek az ember ellenőrzése alatt kell maradnia. Szükséges, hogy a gazdasági haladás megkülönböztetés nélkül minden ember javára szolgáljon. Az egyház nem viseltet semmiféle előszeretettel ilyen vagy olyan gazdasági rendszer irányában. Csak amellet emel szót, hogy küszöböljenek ki minden gazdasági és szociális különbözöset, amely ellemtondásban van a szociális igazságossággal és az emberi nem egységével. A munkásoknak részesülniök kell munkájuk gyümölcséből, el kell ismerni róluk, hogy társak a munkában, mint ahogy ez személyekhez illik. A gazdasági fejlődésnek együtt kell haladnia a népek kulturális fejlődésével. A fejlődésben elmaradt nemzeteknek meg kell kapniok mindazt, ami hozzásegíti őket fejlődésükhez. Minthogy az emberiség egyetlen családot képez, a haladottabb népeknek kötelességük segíteni a szegényebb országokat. A fejlődésben levő népek segítése súlyos kötelesség, amit

az igazságosság és a szeretet ír elő. A demográfiai problémák megoldása célirányos nemzetközi együttműködést követel. Az egyház álláspontja mindenestre az, hogy olyan megoldásokat, amelyek ellentétesek Isten törvényével, el kell ejteni.

A béke szoros összefüggésben van a népek függetlenségével. Napjainkban már föltétlenül szükségesek a nemzetközi intézmények, főleg azok, amelyeknek az a céljuk, hogy összhangot teremtsenek a népek között. A katolikusok részvételét az egyház nélkülözhetetlennek és sürgősnek tekinti ezen a téren, mert nekik konkrét módon meg kell nyilvánítaniok a keresztény hit parancsait. Az igazi békének a népek közti barátságra és a kölcsönös tiszteletre kell támaszkodnia, nem a hatalmi erők egyensúlyára. A népek között az ellentéteket békésen kell megoldani. Védekező háború jogos lehet, de az ellenőrizhetetlen hatású fegyverek, főleg az atomfegyverek használatát abszolút módon meg kell tiltani, mert itt már nincsenek arányban az okozott rosszak azokkal a javakkal, amelyeket meg akarnának védeni. A katolikusok kötelesek támogatni mindazokat a nemzetközi intézményeket, amelyek a háború okainak kiküszöbölésére és a fegyverkezési verseny megállítására törekednek. Nem szabad kímélni semmi erőfeszítést, semmi áldozatot, hogy az emberiség eljusson az igazi békéhez.

Záró részében leszögezi a skéma, hogy a katolikusoknak együtt kell működniök a közjó érdekében az összes emberekkel: a nem-katolikus keresztényekkel s mindazokkal, akik hívők Istenben, de mindazokkal a nem-hívőkkel is, akik az emberiség javát keresik. Azok irányában pedig, akik ellenségesek az egyházzal, imához kell folyamodni a megbocsátás szellemében.

Cento bíboros, aki az előkészítő bizottság nevében beszélt, „remegve és félve” nyújtotta be a skémát, mert — mint mondotta — az egyház történetében először néz szembe egyetemes zsinat ilyen természetű átfogó kérdésmeggel. A konzervatívok, élükön Ruffini bíborossal, kifogásolták, hogy a skéma egyoldalúan túl nagy súlyt helyez az egyház humanitárius küldetésére. A haladó szárny egyes képviselői szerint viszont éppen a társa-

dalmi és szociális problémákat kezeli elégtelenül. Heenan westminsteri érsek „egyenesen nevelésének” találta, ha a zsinat, amely annyi időt fordított teológiai vitákra, most olyan problémákat, mint az atomháború és az éhség a világban, ilyen felületesen kívánna tárgyalni, mert a jelen szöveg éppen ezekben a pontokban „homályos és kétértelmű”. Charue belga püspök a szkémát „koraszülöttnek” mondta, amelynek, hogy életképes legyen, egészen más formát kell kapnia. Csidimbo guineai érsek kifogásolta, hogy Afrika súlyos problémáiról, amelyeket a gyarmatosítás új módjai és a faji megkülönböztetés vetettek fel, egyetlen szó sem esik a szkémában. Többen azért támadták a szkémát, mert bár a szocializmus terjedőben van az egész világban, különösen pedig a fejlődésben levő földrészekben, az előterjesztett szöveg egyáltalán nem érinti a szocializálódás tényét és jelentőségét, kapcsolatban az ember társadalmi hivatásával.

A zsinat október 23-án 1579 szavazattal 296 ellenében fogadta el tárgyalási alapnak a szkémát, majd sorjában megvitatta egyes fejezeteit is. Olyan nagy számban hangoztak el azonban módosító javaslatok, hogy a negyedik ülészakban a szkéma csak egészen új szövegben kerülhet a zsinat elé.

*

A 13. szkéma vitájával kapcsolatban a negyedik fejezet második szakasza váltotta ki eddig a nyilvánosság részéről a legnagyobb figyelmet. Ennek a szakasznak egyik témája, a házasság és a család, az utolsó évtizedekben a katolikus morálteológia középpontjába került. Oka az a tény, hogy a házasság és a család a technikailag meghatározott kultúrában komoly válságon megy át. A szakembereken kívül a katolikus sajtóban is heves polémia folytak erről, amelyekbe a római Kúria is többször beleszólt.

A szakasz szövege első olvasásra igen elvont teológiai fejtegetésnek tűnik fel a házasság értelméről és céljáról, annál gyakorlatibbak azonban a belőle levonható következtetések. A hagyományos iskola, amelyet Ottaviani, Browne, Ruffini bíborosok és több spanyol meg olasz püspök képviselt, továbbra is amellett van, hogy a házasságnak alapjában egyedüli célja

gyermekek világrahozása. Az új teológiai irány viszont, amelyet a többség magáénak vall, mindemelélt a házastársak szeretet-közösségét kívánja a házasság értelméül és céljául elfogadtatni, ehhez kapcsolva hozzá gyermekvilágrahozását is. Ezzel a szándékkal szövezték fel a zsinaton Leger, Suenens, Alfrink bíborosok és nagy meglepetésként Maximus melchita patriarcha. Az eltérő morálteológiai alapelvek eltérő állásfoglalásra adnak módot a születésszabályozás, illetve a fogamzásgátlás kérdésében is. Bár a zsinat eredetileg nem óhajtott ennek a kérdésnek semmiféle részletes tárgyalását —, annál kevésbbé, mert Pál pápa már előtte kijelentette, hogy külön bizottságot állít össze a kérdés megvizsgálására —, a felszólalók ismételt kiterjeszkedtek rá.

Leger bíboros abból indult ki, hogy ma már mélyen vallásos házások sem találunk kielégítő választ házassági problémáikra, s maguk a gyóntatók is bizonytalanságban vannak afelől, hogy mit mondhatnak és mit kell mondanok nekik. Nézete szerint újból alaposan ki kell dolgozni a házasság teológiáját, mert az eddigi eligazítások nyilvánvalóan nem elégségesek. Fel kell ismerni, hogy az egyház az elmúlt századok egyes hangadó teológusainak befolyása alatt az emberi szerelmet túl negatív és pesszimista módon ítélte meg. Ma tehát oda kell hatnunk — jelentette ki a bíboros —, hogy a házassági szerelmet a házasság igazi céljának tekintsük, olyasvalaminek, ami önmagában jó, s ebből eredően saját követeléseket és törvényeket támaszt. Állást kell foglalnunk amellett, hogy a házassági életnek célja a házastársak szeretet-közösségének előmozdítása is, nem csupán gyermekvilágrahívása, olyan szeretet-közösség előmozdítása, amely attól függetlenül is megállja helyét. Jelenlegi szövegében a szkéma még túl aggályoskodó, holott a zsinatnak nyíltan és félelem nélkül ki kell mondania, hogy a házasság mindkét célja önmagában is jó és szent.

Suenens bíboros hangoztatta, hogy ha az egyház ma figyelembe veszi a túlnépesedés problémáját, ez korántsem valami erkölcsi lazaság jele. Szembe kell nézni azzal a kérdéssel, vajon a „klasszikus tanítás”, értve ezen azt a tanítást, amely teológiai kéziköny-

vekben található, kellőképpen számol-e az új biológiai és pszichológiai felismerésekkel? „Nincs jogunk arra, hogy hallgassunk — tette hozzá a bíboros. — A lelkek üdvéről, családjaink és a világ üdvéről van szó. Hallgassunk a Szentlélekre és fogadjuk el az egész igazságot, amelyet sugall nekünk, emlékezve az Úr szavaira: az igazság, a természetes és a természetfölötti, a teljes és az élő igazság, csak ez tehet szabaddá minket!”

Maximos patriarcha a születésszabályozás kérdésével kapcsolatban a katolikus lelkiismeret súlyos válságát állapította meg, mert kétségbevonhatatlan tény, hogy hasadást keletkezett az egyház hivatalos tanítása és a keresztény családok túlnyomó többségének ellentétes gyakorlata között. Nagyon sok keresztény hívő csupán azért tartja távol magát a szentségektől, mert az elébük adott erkölcsi parancsok és a normális házasság nem férnek össze egymással. Ne feledjük — mondta Maximos —, hogy a túlnépesedés egyes országokban milliárdok kárhozat embertelen és reménytelen nyomorúságra, nyilatkozzék tehát a zsinat, valóban kívánja-e Isten ezt a nyomasztó és természetellenes helyzetet? Kötelességének érzi annak a kérdésnek felvetését, vajon szabad-e külön-külön a házassági aktusok tisztán külsőleges, biológiai korrektségét nyilvánítani az egyetlen morális kritériumnak, függetlenül a házasság és a család általános erkölcsi légkörétől. Alfrink bíboros előbb arra mutatott rá, hogy azok a házastársak, akik meg akarják őrizni a biológiai célkitűzést, nagyon gyakran szembekerülnek a már élő és a jövőbeni gyermekek kellő színvonalú nevelésének emberi kötelességével, majd egyetlen megoldásként annak megengedését sürgette, hogy a felelősségük tudatában levő szülők egyes esetekben elejét vehessék a fogamzásnak.

Itt említettem meg, hogy különböző földrészekről és országokból való 152 katolikus világi, közöttük neves orvos-professzorok, pszichológusok, szociológusok és jogászok együttes levélben fordultak a pápához és zsinathoz, kérve őket, hogy mielőbb vigyék dűlőre ezt a kérdést, s egyben felajánlották közreműködésüket a megoldást célzó kutatásokban.

*

A kisebb székfoglalók, a csupán irányelveket tartalmazó „propozíciók”, mondhatni, mind az utolsó két hétre maradtak. Gyorsított tárgyalásuk nem keltett különösebb érdeklődést. Közülük csupán egyet, a keleti katolikus egyházakra vonatkozó tárgyalta le és hagyta jóvá 2110 szavazattal 14 ellenében a zsinat. Utána a pápa dekrétum formájában ki is hirdette.

Azokról a Keleten működő kis egyházakról van ebben szó, amelyek Rómával közösségben élnek. Képviselőik dicséretes burgossággal vették ki részüket a zsinat munkájából és jelentős szerepük volt abban, hogy a zsinat nem egy kérdésben felül tudott emelkedni a latin partikularizmuson. Érdekesebb, hogy éppen ők támadták a leghevesebben ezt a székfoglalót. A zsinat hajlandó is lett volna elvetésére. Annál nagyobb meglepetésül szolgált, hogy a vita végén maguk a keletiek kérték annak elfogadását. Ellenkezésük így nyilván taktikából történt: meg akarták akadályozni, hogy esetleg még kevesebbet kapjanak. Sikerült mindenesetre elismertetniük, hogy a keleti egyházak a katolikus egyház egyetemességét jelképezik és bizonyítják, ők őrzik a katolicizmusban az antik Kelet gondolatvilágát és szellemiségét. Erre hivatkozva sürgették a zsinattól saját életük és intézményes hagyományaik tiszteltetését tartását, amivel a nyugati püspökök egyet is értettek.

Két lehetséges túlzást kellett elkerülni: a székfoglaló szerencsésen meg is felelt ennek a követelménynek. Kimondja, hogy a patriarchátus valóban ősi intézmény, amelyet már az első ökumenikus zsinat szentesített. Mint-hogy történetileg többé-kevésbé az apostoli székekhez kapcsolódnak, helyes azokat továbbra is megtartani. (Mellesleg megjegyezve annál is inkább, mert az elszakadt ortodox egyházak esetleges egyesülése Rómával csupán akként jöhet létre, hogy visszaáll a közösség a nyugati pápai patriarchátus és a keleti patriarchátusok között, a kormányzás autonómiájának olyan formájában, amelyet nem lehet előre meghatározni.) Viszont, ha a patriarchális szerkezet szükséges is az egyház jólétéhez, vagy jólétéhez, mégsem teszi annak lényegét. Nem támaszkodik isteni jogra, s bár „apostoli” székekről beszélünk, ez sem je-

lenti azt, mintha valamennyi patriarchátus az apostoli időkre nyúlne vissza. Elkerülte a szkéma az archaizmus veszélyét is, ami akkor következett volna be, ha némelyek kívánságának eleget téve felsorolja az egyház által elismert patriarchátusokat. Azok az apostoli székek ugyanis, amelyeket a niceai zsinat ilyenek gyanánt megjelölt, nem szükségszerűen változhatatlan jogúak az egyházban, már csak azért sem, mert egyes patriarchális székeknek ma is több birtokosuk van. Javasolták a szkéma tárgyalásakor új patriarchátusok felállítását Nyugaton, ez azonban megint csak archaizmus lenne, mert a püspöki konferenciák a tervezet értelmében széleskörű hatalmat nyernek, s ez az autonómia sokkal inkább megfelel a nyugati szükségleteknek. Több joggal merült fel az a kérdés, hogy nem tennék-e helyesen a keleti katolikus egyházak, ha ők maguk is bizonyos korszerűsödést hajtanának végre, mert hogy ők is reformokra szorulnak, aligha kétséges.

A pápa elnökölt november 6-án a zsinatban, amikor az *egyház missziós tevékenységére vonatkozó* proposíció került tárgyalásra. Ki is fejezte azt az óhaját, hogy hagyják jóvá a szöveget. Az előterjesztést „dicséretes kezdeményezésnek” ismerték el a hozzászólók, de a „nagyok” *Bea, Alfrink, Suenens* és *Frings* bíborosok egymásután utasították el, az utóbbi nem kevesebb, mint 600 püspök nevében. Sok missziós püspök is ellene fordult. A vita befejezése után a zsinat jóval több, mint kétharmad többséggel vetette el a szkémát. 1601 szavazattal 311 ellen. A bizottság azzal az utasítással kapta vissza az előterjesztést, hogy erről a nagyfontosságú kérdésről a negyedik ülésszakra igazi szkémát készítsen.

A koordinációs bizottság elvben elutasította, hogy külön szkémát szenteljenek a papoknak. A zsinati bizottság így *A papi élet és szolgálat* címmel csak néhány javaslatot állíthatott össze. A tárgyaláson felszólalók kivétel nélkül elégtelennek és közhelyesnek nyilvánították az előterjesztést és egy igazi szkéma szükségét hangoztatták. A szöveget 1199 szavazattal 930 ellenében el is utasították.

A szerzetesi élet korszerű megújítására vonatkozó rövid szkémát igen szigorú kritikával illették, tárgyalási

alapul azonban 1155 szavazattal 822 ellenében mégis elfogadták. Figyelemreméltó, hogy a legfőbb rendfőnökök közül 43 a szöveg elutasítását javasolta. A részletes tárgyalás után a szkéma nem kapta meg a kétharmad többséget. Ez is visszakerült tehát a bizottsághoz.

A szeminárium papképzésre vonatkozó proposíciót a zsinat általánosságban és részleteiben is megszavazta. A szakaszonként való szavazáskor a legtöbb fenntartásos szavazat 319 volt. Ugyancsak elfogadták általánosságban és részleteiben is a *katolikus nevelésről* szóló rövid szkémát. A fenntartásos szavazatok maximuma 280 volt.

A rövid szkémák közül a legélénkebb figyelmet a *házasság szentségéről* szóló keltette. Ez a proposíció a megkeresettek közti vegyes házasságok fegyelmének lényeges enyhítését célozta. Legfontosabb javaslata, hogy indokolt esetben a püspök akkor is felmentést adhasson a házasságkötés kánonjogi formája alól, ha csupán a katolikus fél ígéri meg, hogy igyekszik fog gyermekeit katolikus hitben nevelni. Gyakorlatilag ez annyit jelent, hogy ilyen felmentés birtokában a katolikus fél a házasságot nem-katolikus keresztény lelkész előtt is érvényesen megkötethetné. Másik fontos javaslata a szkémának, hogy töröljék a kiközösítést azok irányában, akik nem-katolikus lelkész előtt kelnek egybe. Ezt a szkémát, amely a két utolsó ülésen került a zsinat elé, már nem tudták szavazásra vinni. Minthogy azonban az itt tárgyalt kérdések rendezését lelképásztori okokból és az ökömnizmus szempontjából is rendkívül sürgősnek ítélték, a zsinat 1592 szavazattal 427 ellenében azt az óhaját — innen e proposíció „*votum*” megjelölése — fejezte ki, hogy a pápa mielőbb „*motu proprio*”-ban vizsgálja fölül a vegyesházasságokra vonatkozó eddigi rendelkezéseket.

*

A harmadik ülésszak tényleges munkájának ilyen áttekintése után válaszra vár még az a kérdés, hogy mit találhatunk benne pozitívumnak és mit negatívumnak. Ahhoz, hogy tárgyalagos véleményt formálhassunk erről, ismernünk kell a tárgyalások menetét és a kísérő jelenségeket is.

A KIS ÚT

Neveljem-e gyermekeimet alamizsnálkodásra? Az általános jólét emelkedésével és a „társadalmi biztonság” megvalósultával lesz-e még értelme annak a jótékonyagnak, amelyet a keresztény erkölcstan kötelességként hirdet?

E problémával már egy jó évszázada találkoztak a népjóléti törvényhozást szorgalmazó francia katolikus politikusok. Vezérük, *Armand de Melun* († 1877) el is panaszkolt, hogy parlamenti munkáját az egyéni jótékonykodás lehetetlenné tételével vádolta meg a katolikus közvélemény. Kortársai tehát nem vették fontolóra az Üdvözítő szavát: „A lélek az, ami él; a test mit sem használ” (Ján. 6, 63). A keresztény alamizsnálkodás erőnye ugyanis — hasonlattal szólva — éppúgy testből és lélekből áll, mint az ember maga. Az alamizsnálkodás „teste” vagyis gyakorlásának formái mulandók. Szétporladhatnak a történelmi változandóság hullámverésében. A „lélek” azonban vagyis a formákat életető szellemiség tovább élhet, sőt élni van hivatva egészen a történelem végéig. Akkor, a nagy számonkérés napján az „eleveneket és holtakat” ítélő Istenember az irtalmasság cselekedeteinek számonkéréséhez kapcsolva mondja ki jutalmazó vagy megtorló ítéletét (Máté. 25, 31—46). Ennek tudatában a gazdaságtörténet minden korszakalkotó fordulója után újra meg újra keresnünk kell a keresztény alamizsnálkodás korszerű módjait. Azokat a lehetőségeket, amelyek szerint a magunkét-osztogató szeretet evangéliumi *elvei* változatlanul tovább érvényesülhetnek nemcsak rászoruló embertársaink javára, hanem a saját lelkeségünk értékbeli és érdembeli gyarapodására is. Meg lehetünk győződve, hogy az adakozó jóindulat bizonyos formákban mindig időszerű marad. Ily értelemben igaz Jézus szava: „Szegények mindenkor lesznek veletek” (Máté 26, 11).

Átmenetileg mindenesetre szükséges lehet a hagyományos értelemben vett, de különleges okokból adódó, rejtett szegénység felderítése. Az átlaghoz igazodó jóléti politika — legalább ideig-óráig — számításon kívül szokta hagyni. Irányában főleg az egyházközi karitás számára kínálnak szép feladatok, például a sokgyermekes családok gondjainak könnyítésével.

Megoldásukat lehetőségei szerint kell támogatni az egyes keresztény embernek, anyagiakkal és közreműködéssel. Országos arányokban a legjobb gazdasági tervezés végrehajtását is megzavarhatják váratlan természeti katasztrófák: földrengések, árvizek, az időjárás rendellenességei, hirtelen támadó járványok vagy élelmiszer-növényeink váratlanul megjelenő tömeges kártevői. A segítő tennivalóknak a keresztény lelkeségnek nem szabad csüörtötköt mondania. Sőt olykor világméreteken kell Krisztus titokzatos testének együtt szenvednie a nyomorító embertestvérekkel. A nagy XXIII. János pápa nem egyszer szólította a kereszténységet — és minden jóakaratú embert — a fejlődésben visszamaradt országok megsegítésére. A termelés fokozása ily körülmények között valóságos erkölcsi kötelességgé válik.

Mindezt elég csak említenünk, hogy az együttesen gyakorolt irtalmasság és anyagi áldozatvállalás távlatait megsejtessük. Fontosabb azonban a pillanatnyi gyakorlat és a keresztény szülő nevelőfeladatai számára feltárni azokat az utakat, amelyek mindennapi életünkben nyitva állanak a jótékonyág keresztény elveinek megvalósítására, — mégpedig a saját vagyon nélküli ifjúság számára is.

Az első ilyen elvet keresztény őseink a Szentírás latin fordítása nyomán így fogalmazták: „Quod superest date elemosynam” („A felesleget adjátok alamizsnába!” Luk. 11, 41).. *Pascal* 1656-ban maró gúnnyal szólít korának jogászai szellemű erkölcstudósairól, mert kimutatták, hogy a pénzből még királyoknak is aligha van feleslegük, és így vézna elméletté soványították a jótékonyág parancsát. Ám legyen igazuk! Az embernek akkor is marad még egy csomó nem-pénzbeli fölös kincse. Bőkezűen osztogathatja, mégpedig az elszegényedés veszélye nélkül. Műveltségünk, jókedvünk, optimizmusunk, lelkesedésünk kincsei, ha megvannak, mindig fölösen vannak. Másokkal megosztva sem marad

kevesebb belőlük. Akinek viszont hiányzanak, egész lelkével éheznek és szomjaznak rájuk; jobban, mint az útfélt koldús a kalapjába hullatott filérekre. Hány derék orvos van, akit máltán szeretnek betegek, mert a tanácsokon és a recepteken kívül valósággal „optimizmus-injekciót” is kapnak tőle mindenegyes találkozáskor! A fogyatkozás nélkül továbbtördelhető kenyerek krisztusi csodája ismétlődik meg ilyenkor, vagy Elizeus próféta olaja, amely szakadatlanul ömlik a korsóból, míg csak üres edény akad, hogy befogadja (Kir. IV. 4, 3—6). Van ember, aki élményeket gyűjt, például úti, irodalmi, művészeti benyomásokat, hogy legyen mit megosztania másokkal, és így színessé tehesse elszürkülő, elszegényedő életüket. Krisztus biztatását alkalmazza így magára: „Készítetek magatoknak ki nem ürülő eszényeket!” (Luk. 12, 33).

Alamizsnát azonban nemcsak a feleslegből kell adnunk, hanem a nélkülözhető szükségesből is. Jézus megdicséri az özvegyasszonyt, mert „mindent odaadott, ami szegénységétől telt” (Luk. 21, 4). Mi is áldozhatunk rászoruló embertársainknak például az időnkéből, ámbár soha sincs elégünk belőle. Áldozhatunk a türelmünkéből is noha időnkint nagyon fogytán van; vagy a nyugalomunkból, amelyet csak ügyel-bajjal sikerült egy időre biztosítanunk magunknak. Ilyenkor az életünk zavartalanságát csorbítjuk meg mások miatt, és Jézus szavára gondolhatunk: „Senkinek sincs nagyobb szeretete, mint aki életét adja barátaiért” (Ján. 15, 13).

A jótekonyság evangéliumi irányelve továbbá az adakozás *titkossága*. A segítő szeretet nem látványosság: „Aki alamizsnát oszt, tegye egyszerűségben” (Róm. 12, 8). Jótettünk maradjon rejtve az emberi elismerés elől, sőt a saiat öntetszélő tekintetünk se legyen rajta: „Ne tudja a balkezed, hogy mit cselekszik a jobb!” (Máté 6, 3). Szoktassuk rá gyermekeinket, hogy ne figyeljék azok örömet, akiknek meglepetést készítettek! Magunk pedig ne feledjük, hogy az a legpompásabban rejtett jótekonyság, ha igyekszünk minél kevésbé a mások terhére lenni. Méltó hozzá az ellentéte is: jó képet vágni, ha mások vannak a mi terhünkre. Nem kell ugyan félnünk, hogy Ali-Baba negyven rablója kilép az

Ezeregy-éjszaka meséiből, de egy-két ádáz időrabló mégiscsak beront az életünkbe, rendszerint a legalkalmatlanabb órában. Az élet művészetéhez tartozik, hogy bántó idegeskedés nélkül barátságosan bocsássuk őket útkra, ha okvetlenül szabadulnunk kell tőlük. Ha pedig nincs módunk rá, változtassuk erénnyé a kényszerűséget, és legyünk adakozóan nagylelkűek. Kapjanak az alkalmatlankodók jó szóban, udvariasságban és szeretetben sokkal többet annál, amit tőlünk elraboltak. Így váltjuk valóra Üdvözítőnk intelmét: „Ha elveszik köpenyed, add oda köntösöd is!” (Luk. 6, 29).

Az egzisztencialista *Sartre* szerint az istenszeretet ellensége az emberszeretnek. Ha egy emberhez közelebb húzódnánk, mert fázunk a világ kiellen hidegében, az Isten válaszfalként közöttünk furakodik. „Szeretni csak Isten ellen lehet.” Ez a gondolkodás teljesen félreismeri a keresztyén istenszeretetet pszichológiáját. Ahogy a lángot a mécsesbe öntött olaj táplálja, úgy tartja ébren bennünk az Isten iránt való szeretet lángját az embertársakra árasztott jóindulat. „Aki látja, hogy testvére szükségét szenved, de mégis elzárja előle szívét, hogyan él abban Isten szeretete?” (Ján. 1, 3, 17). A szív megnyitását érdeklődésnek, megértésnek, gyöngédségnek nevezzük. Ez a jótekonyság leglelkese.

De még nem az egész. A mécses a krisztusi *ellenségszeretés* tűzénél lobban lángra. Annál a tűznél, amely nem sajnálja melegét olyanoktól sem, akik nem akarnak közelhúzódni hozzá. A rosszindulat jóval-viszonzása a keresztyén jótekonyság csúcsteljesítménye. „Ha csak jótévedőitekkel tesztet jót, mi hálát érdemeltek?” (Luk. 6, 33) Igaz, életük folyamán kevesen kerülnek olyan helyzetbe, hogy egykori ellenségeiknek anyagi támogatást adhassanak. A lelki alamizsna kis útja azonban mindenkinek járható: imádkozhat támadóíért és rágalmazóíért (Máté 5, 44). És ez egyáltalán nem pusztán „evangéliumi tanács”, hanem *törvény* az Újszövetségben. Aki tehát másokat keresztyén lelkiségre nevel, ezt mindenképpen gyakoroltatnia kell velük.

Medvigy Mihály

NAPLÓ

A DIALÓGUS ÚTJÁN. Minden újabb esztendő kezdetén az emberek csupa szépet és jót mondanak egymásnak. Társadalmi szokás ez, de a hagyományos szölamok mögött mégis valami nagyon lényeges felismerés húzódik meg: annak szüksége, hogy akik sorsközösségben együtt menetelnek, mindenkor jóakarattal és testvéri érzülettel viseltessenek egymás iránt. Régi igazság ez, de belátása soha nem volt indokoltabb, megszívlelése soha nem volt sürgetőbb, mint ebben a mai egységesülő világban. Hiszen egyre szembetűnőbben tartunk ott, hogy ami problémája az egyik népnek, problémája a másiknak is, ami gondja és öröme az egyik embernek, többnyire gondja és öröme a másiknak is.

Utóbbi különösképpen áll reánk, akik a magyar hazában, annak szocialista rendszerében élünk. Mert ha a már szinte magától értetődő létbiztonság tudatában léptünk is át ebbe az új esztendőbe, ahhoz, hogy anyagi és kulturális igényeink kielégítésében elérjük vagy megközelítsük vágyainkat, komoly tettekre kell váltani azt a jóakaratot és testvéri érzületet, amelyet boldogság-kívánásunkban egymás irányában hangoztatunk. Alapvető követelménye ez nálunk a társadalmi erkölcsnek is, amely minden világnézeti háttértől függetlenül írja elő, hogy tehetségünkhöz mértén vegyük ki részünket a kedvezőbb életkörülmények alakításából és az ehhez megkívánt együttes erőfeszítésekből. Enélkül ugyan mit is érne a jóakaratnak és a testvéri érzületnek pusztán szavakban való kifejezése egy olyan társadalomban, amely lényegében egyetlen termelő közösség?

Ami azonban minket, keresztény hívőket illet, nekünk még a természetes erkölcs parancsa mellett vallási kötelességünk is, hogy becsületesen és lelkiismeretesen végezzük teendőinket. Abban a szellemben, amelyben Szent Pál apostol hagyta meg a galatáknak: »Hordozzátok egymás terhet, így fogjátok teljesíteni Krisztus törvényét.« S ennek a törvénynek teljesítése nemcsak azért fontos számunkra, mert polgártársainkkal együtt mi is jól és egyre jobban akarunk élni, hanem mert ha nem nyúlunk hozzá teljes emberi aktivitással az evilági feladatokhoz, akkor magunk kárhozzátjuk meddőségre hitünk értekeit.

Tudjuk, még ma sem ritka az a vád, hogy a mélyen hívő keresztények csak a másvilágra gondolnak s a tökéletességet az evilágtól való elszakadásban keresik. Bizvást felelhetnők rá, hogy a keresztény régmúlt is kevéssé, illetve csak nagyon keveseknél bizonyítja az ilyesféle s akkor is inkább elméleti, mint gyakorlati beállítottságot, azt tagadni azonban aligha juthat eszünkbe, hogy a legutóbbi időkig is volt a keresztények s főleg hangadó teológusaink világszemléletében valami kétágúság, amely sem helyesnek, sem szerencsésnek nem mondható. Annál nyomósabb feladatnak kell most tekintenünk, hogy erőnktől telően elősegítsük annak a meglátásnak mind általánosabb érvényesülését, amelyet a második vatikáni zsinat többségi szárnya is magáévá tett: hogy ez a világ, amelyben élünk és munkálkodunk, szintén részét teszi »Isten dolgainak«, és hogy a tisztán profán tevékenységek is a teremtés befejezéséhez járulnak hozzá.

»Az egyház és a világ párbeszéde nem szembesítés a mi emberi életünk tulajdonképpeni keresztényi oldala és a nem-keresztény oldala között — jelentette ki római sajtókonferenciáján *Schillebeeckx* professzor, a neves holland teológus —, hanem dialógus két egymást kiegészítő kifejeződés között. A múltban divott helytelen dualista felfogás hozta magával, hogy az egész földi élet és az emberi felelősség az emberiség földi életéért mintegy a kereszténység szélére csúszott. Nem ismerték föl akkor a világ építésének és a haladás előbbrevitelének tulajdonképpeni keresztény értékét. A katolicizmusnak imár már el kell ismernie, hogy a talaj, amelyen az egyház munkál, ez a föld nem szakrális ugyan, de szent, és tiszteletben kell tartani ennek a világnak, valamint építési törvényeinek autonómiáját, és pedig azért, mert tisztelnünk kell az ember etikai értékeit. A dolgozó és alkotó ember, ha nem is tudja vagy nem

akarja tudni, Isten országának építésében vesz részt, amikor építi, javítja, nemesíti és szépíti az emberi közösséget.»

A mi folyóiratunknak már évek óta egyik legfőbb törekvése s méginkább lesz a jövőben, hogy ezt az egészséges dialógust ismertesse, folytassa és fejlessze. Ugyanakkor igazolni is kívánja minden közleményével, hogy annak a transzcendenciának, amelyet mi hirdetünk az emberi lét végső kérdéseinek megoldása felől, senki sem tulajdoníthat olyan értelmet, mintha mi bármilyen vonatkozásban gyöngíteni akarnók az ember teljes felelősségét egy olyan humanizmus kibontakoztatásáért, amely az emberiséget, annak békéjét, társadalmi és kulturális haladását s nem utolsósorban az egyének boldogságát hivatott szolgálni. (*Mihelics Vid*)

A „SPIRITUS” MIVOLTA NEWTON SZEMLÉLETÉBEN. Ismeretes Newton mélyen vallásos lelkiülete, amely munkáiban is megnyilvánul. Newton születésének 300. évfordulója alkalmából megjelent könyvében *Vavilov* is részletesen foglalkozik ezzel. Newton nem hitte, hogy a mechanika törvényei és a gravitáció önmagában elegendők a naprendszer mozgásának megmagyarázására. Szerinte szükség van Istenre, hogy a bolygók és üstökösök egymásra való hatásából származó zavarokat kiküszöbölje. „A Nap, bolygók és üstökösök nagyszerű rendszere csak egy értelmes és hatalmas lény rendelkezése és uralma alatt maradhat fenn — írta a *Principia* III. könyvének végén. — Ez a lény kormányoz minden dolgot, nem mint a világ lelke, de mint mindeneknek ura... Mindenütt jelen van nem pusztán virtuálisan, hanem szubsztanciája szerint is. Benne van és benne mozog minden dolog, mégis semmit sem zavarják egymást: Isten nem szenved semmit a dolgok mozgásától, s Isten mindenütt jelenvalósága sem akadályozza a testek mozgását.”

Ezzel kapcsolatban Vavilov megjegyzi: „Bármily csodálatosan hangzik is ez a klasszikus fizika megalapítójának szájából, ő minden jel szerint komolyan feltételezte, hogy az üres térséget Isten tölti be, nem tanúsítva ellenállást a mozgással szemben, szabályozva az egyetemes nehézkedést.”

Az utóbbival kapcsolatban érdekes, amit Newton 1693-ban *Bentley*-hez írt, amit Vavilov szintén idéz könyvében: „Az a feltevés, hogy a nehézkedés az anyag lényeges, elválaszthatatlan és veleszületett tulajdonsága, s így a test az üres térben bármely távolságból, valamiféle a hatást és erőt átadó hatóerő nélkül is, hatást gyakorolhat más testre — ez a feltevés nézetem szerint éppoly képtelen, mint felfoghatatlan mindenki számára, aki kellően ért a filozófiai kérdésekben való tájékozódáshoz. A nehézkedést olyan hatóerőnek kell kiváltania, amely meghatározott törvényszerűség alapján szüntelen működésben van. Annak eldöntését azonban, vajon ez a hatóerő anyagi vagy pedig nem anyagi természetű, olvasóimra bízom.”

Hogy Newton mit értett a „nem anyagi természetű dolgon”, azt más oldalról világítja meg a kortárs *Gregory* egy feljegyzése, amit 1937-ben tettek közzé. „Sir Isaac Newton velem volt — írja *Gregory* 1705. december 21-én — és elmondta, hogy hét oldal pótlást készített elő a fényről és a színekről szóló könyvének új latin kiadásához... Kételyei voltak aziránt, hogy megfogalmazhatja-e az utolsó kérdést a következő módon: Mivel van megtöltve a testek által szabadon hagyott térség? A teljes igazság az, hogy ő hisz a szó szoros értelmében mindenütt jelenlevő Istenségben. Éppen úgy, ahogy mi érezzük a tárgyakat, amint azok képze az agyba jut, úgy az Istennek is éreznie kell minden dolgot, amennyiben mindig mellettük van. Feltételezi, hogy Isten jelen van minden a testek által szabadon hagyott térségben, mind pedig ott, ahol a testek vannak jelen. De azt tartva, hogy az ilyen formula túlságosan durva, a következőképp gondolja megírni: „Milyen okot tulajdonítottak az ókoriak a nehézkedésnek?” Azt gondolja, hogy az ókoriak az istent tartották az óknak, nem pedig valamiféle testet, mivel minden test már önmagában is nehéz.”

Ezekhez a gondolatokhoz tartozik az is, amivel a *Principia* második kiadásának „Általános tanulságok” című zárófejezete végződik: „Hozzá kell még kapcsolnunk valamit arról a nagyon finom szellemről (*Spiritus*), ami átjár minden durva testet és azokban rejtőzik. Ennek erejével és hatására vonzzák

ezek egymást kis távolságból, folytonos érintkezésnél pedig összetapadnak. Az elektromos testek is ennek erejével gyakorolnak egymásra hatást nagyobb távolságra, hol taszítva, hol vonzva egymást... Ezeket a dolgokat néhány szóval nem lehet megmagyarázni, s most nincsenek kéznél elegendő számban kísérletek, hogy ezek által meghatározhatnánk és demonstrálhatnánk ennek a szellemnek ható-törvényeit olyan pontossággal, mint az szükséges volna."

Hogy mit értett Newton az idézetben szereplő „Spiritus”-on, azt azóta több-féleképpen magyarázták. Koyré, a tudományok történetével sokat foglalkozó nagyhírű tudós, *From the Closed World to the Infinite Universe* című munkájában például így vélekedett: „Gyakorlatilag biztos... hogy a nehézkedésnek igazi és végső oka a *Spiritus Dei*, Isten szelleme.” Marie Boas Hall és A. Rupert Hall viszont az *Isis* című amerikai tudománytörténeti folyóiratban (az 1959. decemberi számban) más eredményre jutottak. Tanulmányozták az „Általános tanulságok” egy régebbi, nem végleges tervezetét és ebben a következő mondatokat találták:

„Kis testcskék, amelyek érintkeznek, vagy kis távolságra vannak egymástól, kölcsönösen vonzzák egymást. Kísérletek.

Ez a vonzás elektromos természetű.

A részecskéknek vonzása kis távolságra jóval erősebb és elég a testek köhézdijához.

Az elektromos szellem (spiritus) igen finom közeg, a szilárd testeket könnyen átjárja.

Ez az elektromos szellem igen aktív közeg, és fényt bocsát ki.

Hivatkoznak az említett szerzők arra is, hogy *Andrew Motte* a latinnyelvű *Principia*-nak angol fordításában Az „Általános tanulságok” utolsó mondatát a következőképpen tolmácsolja: „Ezeket a dolgokat néhány szóval nem lehet megmagyarázni, s most nincsenek kéznél elegendő számban kísérletek, hogy ezek által pontosan meghatározhatnánk és demonstrálhatnánk azokat a törvényeket, amelyek által ez az elektromos és rugalmas szellem működik.”

Motte-nak ez a fordítása még Newton életében készült, így eléggé közelekvő a gondolat, hogy az utolsó néhány szó — elektromos és rugalmas — Newton tudtával és beleegyezésével került a szövegbe. Már pedig Newton nyilván nem azonosította az elektromosságot Istennel. Ez a szövegezés tehát azoknak nézetét támogatja, akik a Newton-féle spiritusban a mechanikai étert látják. (Holenda Barnabás)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. A középkori történetírásnak két jellegzetes formája, műfaja volt: a kötöttebb, évről évre haladó, az események közt benső, oksági és folytonossági összefüggést nem kereső *krónika*, meg a szabadabb, irodalmibb szerkezetű, olykor jellemzetességre törekvő, az író, illetve szerkesztő „egyéni” véleményét is szóhoz engedő *gesta*; amaz a *világ* eseményeinek regisztrálása, emez *egy-egy nemzet* történetének elbeszélése; amaz inkább kolostori, emez inkább udvari; amaz inkább „latin” (azaz francia és olasz), emez inkább „germán” (északi, német) területen otthonos. „A históriás (azaz a gesta-) forma hazája — írta Hóman Bálint („A magyar történetírás első korszaka” című, 1923-ból való tanulmányában, első fejezetként ismertette „a történetírás formáit a középkorban”) — Nyugat- és Dél-Európa, ahol a római földön megtelepedett, latinnal vegyült germánok — gótok, frankok, anglok és longobardok — közvetlenül meríthettek az ókori Róma szellemi kincsesházából... Németországban a történetírásnak ez a klasszikus alapokon nyugvó formája nem honosodott meg, a németországi latin történetírás *par excellence* krónikás történetírás maradt.”

A krónika, természetesen, hitelesebb, de színtelenebb. „A gesta (historia) — ugyancsak az imént idézett tanulmány szavai szerint — objektivitás és tárgyi megbízhatóság tekintetében — az író egyéni kvalitásaitól meghatározott mértékben — mögötte marad a krónikának és évkönyveknek, de a középkori életnek és felfogásnak sokkal igazabb tükrre, elevenebb szószólója. Művészi tekintetben az ókori historiográfiai hagyományok fenntartója, bár a klasszi-

kus történetírás remekeivel sem külső forma, sem kritika, sem a történeti felfogás fejlettsége tekintetében nem versenyezhet.”

A *Képes Krónika*,* címével ellentétben, nem krónika, hanem gesta, mint ahogy azok voltak elődei is, amelyeket folytat, illetve másol: alighanem egyik ilyen — III. András kori — elődje cserélte a gesta nevet a *krónika* címre. A szövegben akadnak ugyan jellegzetesen krónikás részletek, melyek olvashatóknak, mint évkönyvi föliegyzéseknek a gesta-ba való beolgozásai: például az 1161 és 1201 közötti negyven esztendő számközlő, időformán csak a koronázási és halálzási adatokat közlő története, vagy később, Károly Róbert alatt a Mária királyné halálától, 1315-től 1327-ig, Endre születéséig s a fehérvári események lezárásáig terjedő idő története. Maga az egész mű azonban a szó valódi értelmében vett gesta, mely az események pusztán rögzítése helyett értékel, ítéletet tesz, és, a mindenkori megbízó, a „gazda” érdekeinek szolgálatában.

Ilyen például a II. Géza kori folytatás az egész, Szent István halálától a trónraléptéig terjedő közel fél századot erőteljesen átértékelő, elmarasztalva Kálmánt és Istvánt, s pártolva velük szemben a megvakított Álmos herceg ágából való Vak Bélát és fiát, Gézát. Teszi pedig mindezt, lévén gesta-író, tehát író, hamisítatlan írói eszközökkel is: a jellemzés és a stílusi színészes eszközökkel. Kálmán — Geréb István fordítását idézem — „testalkatára nézve hitvány volt, de ravasz és tanulmányos, borzas, szörös, vaksí, pünös, sánta volt és sevelített”; amiből nem sokkal több lehet igaz a pünösösönmél: a *Képes Krónika* illusztrátora, aki bizonyos dolgokban érdekesen korrigálta, bizonyos dolgokban kiegészítte a szöveget, tehát nem pusztán csak illusztrál, hanem — nyilván más források, más hagyományok alapján — maga is történetet ír képeivel (mint Dercsényi Dezső tanulmányában figyelemre méltó), avvaltalán nem ábrázol, illyen visszatérítő szövegeket: a tudós, „könyves” király hátának „pünia”, hajoltsága jól látszik, arca azonban csönnet sem gonosz, és nem is alattomos; szakállja sem különbözik a kortársakétól, akiket a miniatúrákon látni. Kálmán fiáról, Istvánról is megtudjuk, hogy „lelkének indulatosságában sok rosszat cselekedett, amit nem kellett volna”, s addig elsorolt kudarcait és gonoszságait még jól meg is toldja az író egy csönpet sem vonzó hűnleltséggel, elmondva a királyról, hogy Krisztina úrnőt mezegettette, lótrágvát rakatott az emberekre s úgy gyuitatta meg őket, s nagy éso gyertyákat csöpögtetett az emberek hátuliba: modernül szólva egy piromániaszadista körvonalai bontakoznak ki előttünk; tetézi mindezt magyar-ellenessége, kúnbarátsága.

Nem így Vak Béla, a Kálmán által megvakított Álmos ugyancsak Kálmán által megvakított fia. Ő „mind a számos rosszat elkerülte és alázatosan jócselekedetek gyakorlására adta magát; nem kereste segítségét kariának erejében, emberben nem bízakodott, hanem menedékét a Magassághaliba vetette, gyámola lón az Úr, vezérelte őt töméntelen ingalmával... Kezében megerősödött az ország, ellenségeit gyalázatra vetette az Úr mai napiglan.” Lehetetlen észre nem venni a buzgó stilizálást: a szerencsétlen vak uralkodó alakjának a keresztény uralkodó-eszményhez igazítását, a „rex justus, pius et pacificus” — nálunk már Szent Istvánban megtestesült és megrajzolt — ideáliához való hozzáalakítását. Tudjuk — s maga a gestaíró is részletesen elbeszéli Vak Béla uralma egyáltalán nem volt a békesség paradicsoma; ezek a vérfürdők, csönkítések, agyvelő-kioccsantások azonban az író szemében mind jogosaknak tűnnek föl, kirívó jogtalanságnak viszont minden, amit „az igazságtalanságtól állandóan sós tenger módjára háborgó magyarok” — azaz Béla ellenfelei, Borics párthívei — művelnek. A királynak talán csak egy, végül, és szinte futólag, és csupán enyhe rosszállással említett hibája és vétke van: „Miután az ország megerősödött kezében, ugyancsak borivásnak adta magát”, s ré-

* *Képes Krónika*. Magyar Helikon, 1964. Dercsényi Dezső: A *Képes Krónika* és kora; Csapodiné Gárdonyi Klára: A *Képes Krónika* miniatúrái; a *Krónika* latin szövege (sajtó alá rendezte Mezey László); a *Krónika* magyar szövege (fordította Geréb László); — az első kötet a *Krónika* teljes hasonmás kiadása.

szegségében udvaroncai akármit kérhettek tőle, mindent megkaptak; így adta mámorában ellenségeik kezére két hívét, akik „jámbor emberek” voltak; meg is ölték aztán ok nélkül őket.

De Vak Béla minden kiválósága semmi fiához, Gézához mérve; őt az író a biblikus pátoz legzengőbb hangjaival köszönti, mintegy a stílus ünnepi harangzúgásával, hősöket és szenteket illető harsonaszóval. „Respeit autem Dominus Hungariam, et dedit propugnatores gradientem in multitudine fortitudinis suae...” — azaz, Geréb László fordításában: „Az Úr letekintett Magyarországra, és adott neki oltalmazót, aki járt erejének nagy voltában. Mert az Úr a királyságot Béla fiának, Gézának adta... akinek megfogta kezét, megerősítette, sok népet rendelt alája, és kardja előtt a királyok hátát futamodásra fordította.”

A középkori gestaíró tehát már vérbeli író is, aki többnyire ismeri a stílus értékét és lehetőségeit — természetesen középkori keretek közt; műve nem adathalmaz, mint a krónikák, hanem megszerkesztett irodalmi alkotás. Hogy mennyire író — s ugyanakkor mennyire „tudós”, mert hiszen a középkorban a kettő nem választható el egymástól — azt legszemléletesebben talán a magyar história úgynevezett „hún története” mutatja, Kézai Simon mester műve, és jórészt szerkesztménye. Ez a Képes Krónikában is olvasható hún történet, mint a magyarok „első bejövetele”, Kun László király klerikusának jóvoltából került a magyar történet elejére; mai formájában mindenestül Kézai alkotása. Megszerkesztése, éppen a kor sajátos „turanizmusából” következőleg, Kun László idején „aktuális” volt, (keletiesre változott még a divat, a viselet is ezekben az években); az uralkodóház Attilától származásának régi hagyománya akkor nyilván minden eddiginél nagyobb erővel újulhatott föl.

Kézai mester ennek a régi, és most ismét igen eleven hagyománynak alapján és szellemében láthatott munkához, s mint igazi tudós, „tudományosan”, sőt — kora méreteiben — „racionálisan”, azaz kritikus szellemben, elutasítva az afféle bizonytalan, bár tetszetős mendemondákat, amilyen például a Konrád császárt kürtjével agyonvágó Lél vezéré, mert hiszen — jegyzi meg — a foglyokat hátrakötött kézzel szokták elővezetni. (Ebből, s általában illetően megjegyzéseiből esetleg még arra is lehetne gondolni, hogy a „tudós” udvari történetíró, meg a „népi” énekmondók közt valamiféle antagonizmus, ellentét, ellenségeskedés, vita lehetett: Lél mondáját ezek az énekmondók adhatták elő a Kézai által karhozottatt formában; s ezzel — általában az énekmondókkal — ő a maga „modern” racionalista történet-kritikáját szegezi szembe.)

Kézait aztán az idők folyamán elérte a saját maga fölidézte végzet: az egykori „kritikus” történetíró históriájától a kritika utóbb minden hitelt megtagadott. Hogy ezt a ma ismeretes „hún történetet” mondákból, írott forrásokból ő maga találta, helyesebben következtette ki: nyilvánvaló; annak idején Eckhardt Sándor pontról pontra kimutatta a „pannóniai hún történet” keletkezését: hogy mit mihez lokalizált Kézai, milyen csatát és temetést milyen kelta sírdombokhoz, milyen vezéri sírt milyen római Jupiter-köhöz (melyen azonban, érdekes, és meggondolkoztató módon, Árpád-címer is látható), s mi köszönheti Kézainál kapott „történeti” létét egyszerűen szellemes etimológizálásnak. A hún-magyar, helyesebben Attila—Árpád-ház rokonságának gondolata régi magyar hagyomány volt, de már a Kézai-féle hún-történet tudóstudákos koholmány; ám középkori mértékkel mérve „tudományos” teljesítménynek is fölöttébb imponáló, irodalmi szerkesztménynek is tiszteletreméltó. (Ez utóbbi szempontból azt sem téveszthetjük szemünk elől, hogy ahogyan ma ismerjük, az az eredeti Kézai-féle műnek csak kivonatos formája.) A forráskritika alapos elemzései például kimutatták, vagy legalábbis erősen valószínűsítették, hogy Kézai bizonyos mozzanatokot egyszerűen átvitt a húnba a magyar történetből (a magyar „ösgestából”, abból, melyet Szent László korában írhattak egybe, s aztán folytattak, így II. Géza korában); de mint „írói” lelemény, egy-egy ilyen átvitel sem jelentéktelen. A legkevesebb, amit Kézairól elmondhatunk: erőteljes „írói” egyéniség volt (a szó középkori értelmében, természetesen). És akármennyire tudós koholmány is a hún történetnek ez a formája: költészetnek mindenesetre költészet, ha másként nem, hát.

esirájában, lehetőségül; hogy mennyire az, mi sem bizonyítja jobban, mint a belőle sarjadt költészet: Arany epikája.

A hún történet; a honfoglalás és kalandozások története; András és Béla története (a korona és kard jelenete); Szent László története: főként ezek azok a magyar krónikabeli (helyesebben história- vagy gestabeli) helyek, ahol — Arany szerint — „az eposzi eredet kisebb-nagyobb mértékben átérzik”, s ahol a modern költészet „kész mesét kapott”, sőt egy-egy „homéri” témát. Persze Aranynak a naív eposz igézetében fogant híres tanulmánya — „Naív eposzunk” — egy szép, romantikus álmod próbál elővarázsolni a gestából és némely szórványos adatokból. Azt kérdezi, Galeottóra utalva: „Lehetséges-e az, hogy Mátyás korában még a hagyományos eposz népileg naív, de költői idom-ban zengett, s alig fél századdal utóbb ez idom írást minden érzék kiveszett, századokra kiveszett az énekszerzők öntudatából, a nép és nemzet izléséből?” Ugyanazt felelhetjük, amit Arany, csak ellenkező értelemben. Nem, nem lehetséges. Tehát? Tehát akkor kellett lennie „naív eposznak” — mondja Arany. Tehát akkor — mondhatjuk viszont mi — nyilván nem is volt minék kivesznie: nem volt ilyen Arany föltételezte „népileg naív, de költői idom-ban” zengő eposz; Galeotto nem erről beszél, hanem egyszerűen énekmondókról; s ilyen énekmondók később is voltak, ötven és száz év múlva, az egyiket Ilosvai Selymes Péternek hívták, a másikat Tinódi Lantos Sebestyén-nek, a harmadikat... Arany tehát tévedett.

Aranynak azonban, nem a naív eposz elképzelésében ugyan, mégis igaza volt. A következtetés („hogy volt nálunk naív eposz, hogy az, mint általában a népköltemény, költői formában nyilatkozott”) ebben a formában téves; viszont a meggyőző igaz és útmutató. A gesta előadásán valóban átdereng a költészet. Senki olyan erősen talán, mint az „ősgestaban”, s abban is főként valóban ott, ahol nagyszerű érzékkel Arany megjelölte: a honfoglalás, a kalandozások, meg Salamon, Géza és Szent László történetének előadásában. Arra is gondoltat az ember: ennek az ősgestának az írója — koraközépkori irodalmunk legnagyobb, ismeretlen egyénisége — kevésbé volt kritikus, mint például utóbb kezei, vagy mint kettojuk közt P. mester, a „névtelen jegyző”: „naivabb” volt, s egy fokkal „költőbb” is talán, és mindenképpen nyitottabb szívvel fordult a „parasztiok csacsogása”, vagyis az énekmondók őrzte hagyomány felé (s ekkor, a XI. század végén alighanem még ez a hagyomány is valamivel „udvarképesebb”, rangosabb lehetett). Néha rajtakapnánk, hogy szinte belélelekedezik az elbeszélésbe, mely valóban „költői idomú”: aztan egyszerre toleszmél és mintegy „igazolja” magát, illetve azt, amit elmondott, egy morális indokkal. Ime egy példa:

Folyik a kerlési csata a kunokkal; a magyarok verik a kunt, aprítják a kun tejeket, „akar az eretlen tokót”. Pompas, izes, eros kifejezés; a tordító Geréb László, mint annyiszor (és ez egyik elsőrendű érdeme a fordításának), majdhogynem revelacioszerűen visszaerez arra, ami a latinul író kronikás előtt levetett; illetve amit hallhatott; az énekmondók, akik a kerlési csataról s László hosi tetteiről énekeltek, valahogyan ilyesformán mondhatták. A gesta ismeretlen szerzője érezhette, hogy ez a maga ritka, massal nem pótolható szemleletességén amolyan „teitálalat”; megmentette hat, azaz lefordította latinra, de csikorgó nenézkességgel, s lett belőle: „tamquam cucurbitas ad maturitatem nondum bene peructas”. Ezt, ha valóban latinul gon-dolkodik és fogalmaz, ha csak latinul fogalmazza meg a történetet, beszéli el az eseményt, aigna találja ki, olyan „ényszeredett. Ezt először magyarul mondhattak. A latin csak „rossz fordítás”. De menjünk tovább.

Utódi László a kunt; az meg menekül, nyergében a lánnyal, akiről László azt hiszi, hogy a váradi püspök lánya. A történet közismert: rakialt a lángra, vesse a földre magát, s rantsa magával a kunt. Így is történik; László a kunra emeli a lándzsát, a lány meg arra kéri Lászlót, ne ölje meg a pogányt, hanem bocsássa szabadon. Idáig meséli az író az esetet; itt egyszerre eszébe

jut, hogy ennek a lány-történetnek voltaképpen semmi lényeges köze nincs már a kerlési csatához, a magyarok győzelméhez, a kunok megveréséhez, de még László hős-voltának illusztrálásához sem. Következik hát egy „igazolás”, indoklás: „Ebből is kitetszik, nincsen hívség az asszonyokban, bizonyára fajtalan szerelemből akarta megszabadítani.” Persze a morális igazolás valósággal „kilóg” a történetből, mely általán folytatódik is a viadallal, s László győzelmével, meg a valóban „csattanó” záradékkal: „De ez a leány nem a püspök leánya volt.”

Énekelték ezt? Ki vagy kik, hol, mikor és kiknek? Mindenesetre kitetszik az előadásból a „költői idom”, nem egy „naív eposzé” természetesen, hanem valószínűleg — *mutatis mutandis* — a kor Tinódi „Lantosainak” énekéé, egy „históriás éneké”, mondhatnánk némi, megbocsátható anakronizmussal, mert hiszen közelebb állhatott ahhoz, mint az eposzhoz; a gesta írója ezt dolgozhatta bele művébe, ezt „fordíthatta le”, vagy át; aztán folytatja tovább, visszatalálva a keresztény história hangnemébe: „Rex igitur, et gloriosi duces...”

Ilyen „költői idom” sejlik át többek között a mogyoródi csata elbeszélésén is. László sóhajtozva jár a halottak közt, rátalál a jó Ernyeire, aztán a gonosz Vidre. Aki olvasta valaha például a Ronald-éneket, annak az egész csata-leírás, főként pedig e végső jelenet olvastán lehetetlen nem a *chanson de geste*-ekre gondolnia. Mi ez, ha nem valódi *chanson de geste*, latin prózában? Volt előtte, rejlik alatta ilyesmi, valamilyen elveszett magyar *chanson de geste*-ben, „históriás ének”? „Doleo super morte tua” — kezdi László Vid elsrítástát; aztán: „Csodálom azonban: miért kívántál hercegségeket...” — latinul: „Sed miror, quia de genere ducum nem fuisti, cur ducatum volebas, nec de propagine, quare coronam optabas?” Próza ez, persze, hogy próza; de olvasuk magunkban, vagy fennhangon *ritmizálva*, a vesszők tagolása szerint: bizonyos ritmusa van, és talán nem véletlenül; talán ez a bujkáló ritmus csak egy másiknak, erősebbnek az áthallása. Egyébként a gondolat-szövés és fogalmazás) párhuzamossága is ritmust ad, „gondolat-ritmust”, hogy ennek milyen szerepe kell, hogy lehetett „ősi” költészetünkben, az közismert. S nem egyetlen hely ez; ritmus sejtelve lüktet fel például László templomalapítás helyét jelző „csodaszarvasának” jelenetében, a testvérek párbeszédében is. „Et dixit Geysa nex: — Die mihi, dilecte frater, / quid fieri voluit / omnes candeles ardetes / vise in cornibus cervi.” Felel rá László: „Non sunt cornua, sed ale, / non sunt candelae ardetes, / sed penne fulgentes, / pedes vero fixit...” — s a többi már prózába oldódik. Akart ritmus? Aligha. Nyilván „áthallás”: a prózába egy percre belejátszik egy hallott ritmus emléke. „Non sunt cornua, sed ale...” Mintha Aranyt hallanánk. „Száll a madár, ágrul ágra, / Száll az ének, szájrul szájrul...” — „Non sunt cornua, sed ale, / non sunt candelae ardetes...”

•

„Az Úr 1358-ik évében, ugyanazon Urunk mennybemenetele nyolcadában, kedden kezdtem el ezt a krónikát a magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről és növekedésükről, diadalaiokról és bátorságukról; egybeszededgettem azt többféle régi krónikákból kiírtam, onnan, ami igaz, és mindenképpen megcáfoltam, ami hamisság.” Így kezdődött a *Képes Krónika*. A régi krónikák, melyekre hivatkozik: az „ösgesta”, azaz a Szent László kori *Gesta Ungarorum*, mely annak folytatásai, és Kézai.

Valóban írója, egybeszerkesztője képét láthatjuk a hasonmás második lapján, „keretbe foglalt S iniciáléban”, a kódexba író szakállas alakban? Vagy talán Mózes ábrázolná, a kép, akinek szövegét ez a bevezető részlet idézi? S valóban az a Kálty Márk fehérvári őrkanonok volna a szerző, akinek szerzőségét semmi adat, csak némi, bizonytalan, régesrégii hagyomány vallja? Mindegy: a kép mindenképpen „a történetíró” képe, és a legszebben illusztrált magyar történet elején, ahogy munkájába merülten ül, jobbában tollal, baljában a vakarókéssel, a történetíró, és a történetírás iránt való tiszteletre int. S egyben köszönetre is a kiadó iránt, aki ilyen pompás, és teljes hasonmásban adta kezünkbe középkori irodalmunknak és művésze-

tünknek ezt a remekét; köszönetre a munka tudós munkatársai, és kiváló nyomda-művészei iránt; végül a sajnos, túl korán elhunyt fordító iránt, akinek tolmácsolása nemcsak hiteles és költői, hanem a maga művészi eszközeivel és módján nem egy helyen útmutató, vagy ösztönző irodalomtörténetileg is. (Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. A Vígyszínház mutatta be Vercors (eredeti nevén Jean Bruller): „Zoo avagy az emberbarát gyilkos” című komédiáját. A darab Vercors, még 1952-ben megjelent (és később magyarul is kiadott) regényének színpadi változata, és egyben a ma hatvankét éves írónak első drámai művél való találkozása, amely az elmúlt évadban a párizsi Théâtre National Populaire színpadán hatalmas sikert aratott. Vercors igazi francia szellemességgel fogja vállaltára a modern paleantropológiát, vajon e tudományág segítségével megtudunk-e valami lényegest az emberről.

A darab színhelye a híres londoni törvényszék, az Old Bailey, cselekménye az itt folyó esküdtszéki tárgyalás, amelynek vádlottja Douglas Tempelmore újságíró. Tempelmore önmagát jelentette föl gyilkosságért. Az történt ugyanis, hogy egy tudományos expedíció, amelyet az újságíró jövőendő apósa, Greame vezetett, a pithecantropusok családjába tartozó élőlényeket fedezett föl, akik (vagy amelyek) különös módon túlélték az évszázazredekelt vagy évmilliókat. Az ősembertan ezeket tekinti az ún. „átmeneti alak”-nak az állatvilág és az ember között. Fölbukkanásuk zavarba ejti a tudósokat, akik nem tudják hová sorolják be ezeket a furcsa lényeket. Tempelmore, aki értesült róla, hogy Ausztráliában már üzleti társaság is alakult beidomításukra és dolgoztatásukra, beleegyezett, hogy az ő révén mesterségesen megtermékenyítsék az egyik nőnemű Parantropus erectus-t (így nevezték el Greameék az élőlényeket), és az ily módon világrajött kis utódot előbb saját gyermekeként anyakönyveztette, majd halálos injekcióval megölte, és aztán saját gyermeke gyilkosaként helyeztette vád alá magát. Ez a kissé abszurd és meglehetősen izléstelen indítás szolgál alkalmul arra, hogy a londoni esküdtszéknek abban a nem mindennapi kérdésben kell döntenie: mi az ember volt kritériuma. Ha ugyanis az újszülött csak állat volt, Tempelmore nem követett el bűncselekményt; ha azonban embernek kell tekinteni, az újságíró gyilkos és kötél vár rá.

A bíróság egész sor tanút idéz meg a vitatott kérdés eldöntésére, így elsősorban az expedíció tagjait: Greame professzort és lányát, Sybilt, Kreps hitetlen német tudóst és Pop Dillighan domonkos (az eredetiben bencés) atyát, és más szakértőket és tudósokat is. Minél többen szólnak azonban hozzá, annál inkább kátyúba reked a vita. A darab (s a tárgyalás) nézői illetve hallgató közönsége előtt csak úgy röpködnek az antropológiai szakki-fejezések. Az esküdtek egyre tanácstalanabbá válnak. Ha az egyik tudós, a klasszikus Lamarck féle elméletnek megfelelően a bokában lévő ún. „köbcsontra” hivatkozik, mint ami a fejlettebb egyenes járás biztosítója, a másik azonnal kimutatja, hogy ez az álláspont meghaladott, mert az emberi láb fejlődéstörténetileg sokkal korábbi állapotot képvisel, mint a majmok sokkal tökéletesebb, fogásra is alkalmas hátsó végtagja, ami a felelő tanúsága szerint jóval később jelenik meg. Mennél jobban belebonyolódnak a részletkérdések vitájába, annál inkább kiderül, hogy a tudomány semmi lényegbe vágót nem tud mondani az emberről. De hiába fordul Draper, a tárgyalást vezető bíró a britt enciklopédiához vagy a világhírű törvénykönyvhöz, a Code Napoléon-hoz is, amely minden emberek közötti relációt oly pontosan szabályoz. Az embernek, az ember mivoltának definíciójával mindkettő adós marad. Végülis Lady Draper, a bíró felesége mutatja meg férje számára a kiutat, amennyiben megmagyarázza, hogy embernek az olyan élőlényt lehet tekinteni, akinek gri-gri-je van. A gri-gri pedig nem más, mint legritimisebb fokon az amulett, a talizmán vagy nyakban függő szerencsepatkó és magasabb szinten mindaz, ami azt bizonyítja, hogy az ember kérdéseket tesz fel az őt körül vevő világnak, hogy fél a végtelentől a rengeteg ismeretlenségtől és homálytól, és kérdéseire feleletet, félelmeinek eloszlatására védelmet

keres. Ezt a Draper számára oly tetszetős magyarázatot Pop atya a tárgyaláson még kiegészíti azzal, hogy állat és ember között a leglényegesebb különbség, hogy amíg az állat mindenestül benne van a természetben és maga is része a természetnek, addig az ember kilépett a természetből és kívülről szemléli azt. Pop atya később, Kreps-szel vitatkozva még részletesebben kifejti álláspontját annak kapcsán, hogy Templemore ügyvédje, Jameson, az ember lázadását említette a természet ellen. Valójában szent lázadás ez — mondja, amelyre Isten hívott el bennünket. Sok más nézet is elhangzik még az emberi nem jellegzetességeiről s így az ember fogalmának definiálásában nagyjából megegyeznek az esküdtek. Hátra van még azonban a fölfedezett átmeneti lények, a „tropi”-k (így nevezik őket becézve fölfedezőik) problémája. Illik-e rájuk az elfogadott meghatározás, embernek lehet-e tekinteni őket? A vádlott Templemore szólal fel érdekükben bizonygatva, hogy megérdemlik felvételüket az emberek társadalmába. Az újságíró látszólag saját halálát ítéletét mondja ki az ilyen értelmű határozat sürgetésével. Ügyvédje azonban arra hivatkozik, hogy a határozat csak most született meg, a gyilkosság pedig három hónappal előbb történt, márpedig az angol törvényhozás nem ismeri a visszamenő hatályú törvényeket. Templemoret ezen az alapon föl is mentik.

Vercors sok vidámsággal körítve találja föl mindezt s így eleve elhárítja az okoskodó és tudáskereső kérdéseket, amelyeket fantasztikus történetével kapcsolatban szép számmal lehetne fölvetni. Számára nyilván nem az a lényeges, mennyire hihető vagy valószínűsíthető a meséje, hanem az, hogy annak kapcsán, ha tréfás formában is, gondolkodásra készítse nézőit. Vagy legalább arra, hogy szembe nézzenek önmagukkal, ember-voltukkal és ezzel kapcsolatos küldetésükkal. Az összeütköző véleményeket szenvtelenül és bizonyos kaján örömmel állítja egymás mellé: lám mennyire össze-vissza beszélnék az okosok. Senkivel sem igazságtalan, senkit nem karikíroz túlságosan, ő maga azonban nem foglal állást és az igazán lényeges kérdésfeltevést óvatosan elkerüli. Itt is nyugodtan hivatkozhat azonban arra, hogy végülis komédiát és szatírárt akart írni, nem filozófiai munkát. Minthogy pedig darabja valóban nagyon szellemes és elmondhatatlanul szórakoztató, szívesen meg is bocsátunk neki. Megbocsátunk annak ellenére, hogy a közönségével sem bánik túl kíméletesen. A tárgyalás egyik utolsó jelenete, amikor az esküdtszék tagjai a bíró vezetésével megtekintik a ketrecbe zárt tropikat. Ez oly módon történik, hogy a színpad elülső szélén hatalmas vaskerítés jelenik meg, amelybe négy gorilla külsejű alak kapaszkodik. Mindenki azt hiszi, a tropikat látja. Kiderül azonban, hogy ezek csak az örök, akik hamarosan el is tűnnek, s az esküdtek a közönséget bámulják a vasrácsra keresztfül, találgatva, vajon lehet-e épkézláb gondolat ezeknek az ember külsejű lényeknek fejében.

A Vigszínház legjobb erőit vonultatta fel a darab szolgálatában. A Várkonyi Zoltán rendezte előadás néhány helyen tökéletesen fedi is a szövegben kifejezésre jutó írói szándékot. Sokszor azonban túlságosan sok benne a bohózati elem, az öncélú színészi komédiázás, ami nagyon helyénvaló lehet olyan szövegnél, amely szinte megkívánja ezt a kis „hosszabbítást”. Itt azonban szó sincs erről, ez a szöveg helyét áll magáért és csak elsikkad belőle, a figyelem elterelő bohóckodás révén. Elsősorban Csákványi László (Greame), Bárdy György (Pop Dillighan) és Szendrő József (Kreps professzor) alakítására vonatkozik ez az észrevétel. Kítűnő Szakáts Miklós Draper bírójá, Bulla Elma Lady Drapere, Latinovits Zoltán koronaugyészé, ragyogó kabinett alakítás Páger Antal és Tomanek Nándor professzor kettőse, valamint Harkányi Endre körzeti orvosa. Színvonalasan áll helyt Benkő Gyula a vádlott újságíró, Bánki Zsuzsa Sybil és Pándy Lajos a védőügyvéd szerepében. A kisebb szerepek közül emlékezetes Deák Sándor ausztrál farmere és Kozák László törvényszéki orvos szakértője.

Bajomi Lázár Endre fordítása általában szellemes és jól mondható, bár egy kicsit ő is ludas a komédia „elpestiesítésében”. Egy dolgot pedig ő is, és feltehetően az ő nyomán a rendezés is félreértett. Az egyik esküdttet Vercors:

a színlapon így jelöli meg: *Le monsieur d'aspect ecclésiastique, amit így lehetne magyarra fordítani: egyházas (papos) külsejű úr. De semmi esetre sem pap, ahogy az a magyar színlapon és a Vigszínház színpadán is megjelenik. Köztudomású ugyanis, hogy semmiféle egyház papja nem vállalhat esküdt bírói szerepet.* (Dorombay Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Fülep Lajos 80 éves. 1935 januárjában tölti be élete 80-ik esztendejét Fülep Lajos esztéta és művészetfilozófus, — eredeti szemléletű, mély gondolkodónk. Munkássága a század elején kezdődött, „Fra Filippo” aláírással művészeti cikkeket. Sokáig élt Párizsban és Itáliában; firenzei tartózkodása során kötött barátságot Giovanni Papini-val. 1913-ban két esszét tett közzé: „Mai vallásos művészet — Montecassinoi följegyzések” és „A legrégebb Mária-templom — Sancta Maria Antiqua a római Fórumon”, — mindkettő az „Élet” című katolikus hetilapban jelent meg. Lukács György, a későbbi marxista tudós társaságában megindította „A szellem” című bölcséleti folyóiratot, amelynek azonban mindössze két száma jelent meg. 1917-ben Fülep is előadója volt a Szellemi Tudományok Szabadiskolájának, amelynek programjából idézünk pár szót: „Az új spiritualizmusnak és idealizmusnak világszemléletét kívánjuk terjeszteni... A transzcendencia problémáinak fontosságát hirdetjük... Rokonoknak érezzük magunkat minden idealista korról és minden kor őszinte idealistaival.” Fülep mellett az előadók között találjuk Bartókot, Balázs Bélát, Kodályt, Lukácsot, az utóbb külföldre költözött szociológust: Mannheim Károlyt, Antal Frigyes kimagasló műtörténészt, Szabó Ervint.

A Nietzsche-ről, Dantéről, Papiniról írott Fülep-tanulmányok mellett igen jelentős „Magyar művészet” című könyve (1923), amelynek hatása művészek, írók, műtörténészek között ma is eleven. Gondolatait a nemzeti és az egyetemes művészet korrelációjáról, a magyar művészet nemzeti sajátosságairól ma is lényegeseznek érezzük, akárcsak ilyen és hasonló megállapításait: „Nem állok a régi *l'art pour l'art* hamis elve alapján; tudom és vallom a művészetben a vallást, metafizikát stb., de ahhoz, ami nem vált belőlük teljesen művészetté, *nincs közöm*, mikor a művészetről szólok...” A 180 oldalas kis könyv nagy vihart kavart, — sokakat megbotránkoztatott Fülep kemény kritikája néhány klasszikus művészünkéről (Székely Bertalan, Munkácsy), — az azonban bizonyos, hogy könyve nem egy provinciális előítélettel, téves értékeléssel segített megszabadítani művészeti közgondolkodásunkat. Az 1918/19-es forradalmi időkben Fülep szerepet vállalt, ezért az 1945 előtti rezsim leparancsolta őt a tudományos pályáról. A Horthy-korszak éveiben előbb bajai, majd zengővárkonyi református lelkészként működött; a magyar parasztság nyomorúságára hangos szóval hívta fel írásában a figyelmet, nagy hatást gyakorolva ily módon a falukutató írók mozgalmára és a „Válasz” című folyóirat körére. A felszabadulás után Fülep Lajos a budapesti egyetem művészettörténet-professzora és akadémikus lett; egyetemi előadásai esemény-számba mentek.

Fülep Lajos a magyar művészeti írók ama csoportjához tartozik, amelynek érdeklődésétől sosem volt idegen a modern művészet világa. Ő, aki Ady baráti köréhez tartozott, minden rokonszenvével melléje állott azoknak a festőknek, akik a „Nyugat” irodalmával párhuzamosan képzőművészetünk európaivá-válásáért küzdöttek; e szellemben írta meg esszéjét a „Nyugat”-ban a „Nyolcak” csoport vezető egyéniségéről: Tihanyi Lajosról, a Cézanne és Koszchka eredményeit oly sajátosan ötvöző kiváló festőről. Az 1950 körüli esztendőben Derkovits, Czobor Béla, Borsos Miklós szobrászművész, Domján József fametsző-művész jelentősége mellett emelte fel szavát, — nemegyszer az akkori művészetpolitikát ellenében. Csontváry Kosztka Tivadar művészetének „egyetemes értékeit is ő hirdeti a legnagyobb súllyal a magyar művészettörténészek között...” Fülep Lajos szerint Csontváry festészete korán túlelmelkedő, egyetemes jelentőségű, a pszichózisától független, immanens értékeket revelál”, — olvassuk Németh Lajosnak a múlt év végén megjelent, régóta várt nagyszabású Csontváry-monográfiájában. Kevesen tették annyit az újabb művészeti törekvések fontosabb problémáinak elméleti tisztázásáért és nagy — vagy

nagynak vélt — alkotók valódi helyükre tételért, mint ő. Írásai, megnyilatkozásai — régebben is, újabban is — gyakran ütköztek értetlenségbe, de ez Fülep pet kevéssé zavarta, hiszen nagyon jól tudja, az angol klasszikus bölcselelvel együtt: „Az új vélemények mindig gyanúsak, és rendszerint — minden más ok híján — csupán azért találkoznak ellentmondással, mert még nem váltak közkinccsökké.” (John Locke „Értekezés az emberi értelemről című művének „Ajánlás”-a.)

Esztétikai és művészetbölcseleti irodalmunknak ma Fülep Lajos az egyik legnagyobb, vagy talán a legnagyobb élő művelője. Szellemi frissége csodálatosan töretlen, a múlt és a jelen iránti érdeklődése változatlanul felajzott. Bár keveset publikál, de sokat dolgozik ma is. Mikor köszöntjük őt 80. születésnapján, azt kívánjuk, hogy takarítsa be élete termését és fejezze be minél előbb készülő nagy művészetelméleti munkáját, amelynek megjelenése elé olvasói, tisztelői oly érdeklődéssel, várakozással tekintenek.

*

Barcsay Jenő 65. születésnapjára. „Barcsay kiállítása ma nyílt meg az Alkotásban. Nagyszerű művész, aki következetesen megy a maga útján... Összefogott formái árasztják magukból az erőt...” A mártírhálált halt festő, Ámos Imre jegyezte be e szavakat naplójába, 1944 februárjában. A művész, akiről az idézett jellemzés szól, e napokban volt 65 esztendő. Az erdélyi születésű Barcsay az első világháború után került Budapestre; a főiskolán Vaszary, majd Rudnay lett a tanára, — korai képei a nagy romantikus alföldi mester hatását mutatják. Később — Párizsban — Cézanne és a kubisták munkáival ismerkedett meg a fiatal művész, s a század elejének francia festészete döntően hatott további munkásságára. Festészete több periódusra oszlik, 1945 körüli alkotásai nonfiguratív jellegűek, legtöbb munkájában azonban megmarad a természetelvű szemléleten belül. „Ember és drapéria”, méginkább azonban „Művészeti anatómia” című könyvei rajzművészetét határainkon túl is ismertté tették, — grafikusai kiválóságát legutóbbi kamarakiállításán (1964 december, Dürer-terem) ismét megcsodálhattuk. Az elmúlt egy-két esztendőben új szakasz nyílt a mester festészetében. Új képei kisméretűek, sok figurával, arany vagy sárgásbarna háttérrel; a bizánci és a renaissance-előtti itáliai művészet ünnepélyes, emelkedett szelleme és Picasso törekvései forrnak egybe e műveken, amelyek a kortársi művészetben egyedülállóak. A művész valamikor pasztózusan, zsirosan festett; újabban arra törekszik, hogy ne traktálja a felületet túlságosan s mértéktartással alkalmazza a festőszereket, de azért a felület faktúrája gazdag és izgalmas legyen. „Az anyaggal szépen kell bánni, szépen kell festeni, mint a jó mesterek”, — mondotta egy ízben.

Az elmúlt esztendőben Barcsay képei és rajzai képviselték a magyar festőművészetet a Velencei Biennálén, itthon kis monográfia jelent meg róla (László Gyula munkája), a televízió egy jólsikerült kisfilmet mutatott be a mesterről (rendezte Zsigmondi Boris), „Tér és forma” című könyve sajtó alá került. Az érdeklődés és a megbecsülés teljesen megérdemelt, — művészi alázata, elmélyültsége (amelyet oly kitűnően ragadott meg róla mintázott plakett-jén Borsos Miklós), festői és grafikusai ereje és tartalmassága a magyar művészet élvonalában biztosít neki helyet.

1963-ban pár napot Moszkvában töltöttem. Ott — a nyugati művészek alkotásait őrző Puskin-múzeumban — remekművek szavait láttam, a régi nagyoktól (Rembrandt, Chardin, Watteau, Van Dyck stb.) kezdve a modern géniuszig (Renoir, Cézanne, Van Gogh, Matisse, a korai Picasso stb.). A múzeumban ebben az időpontban egy kis magyar cserekiállítás is látható volt, tizenhat-tizennyolc mű. Közöttük Munkácsy, Szinyei, Rippl-Rónay, Szőnyi, Denkovits, Uitz, Csernus Tibor munkái, s Barcsay egy apró festménye: műteremrészlet festőállvánnyal. Spanyol, itáliai, németalföldi és francia mesterművek után kerültem szembe a kis Barcsay-kompozícióval, amely — a maga tiszta csengésével, szűkszavú szerénységében is monumentális voltával — otthonosan illeszkedett bele évszázadok válogatott alkotásainak láncolatába.

Barcsay szereti a muzsikát és az irodalmat (főleg J. S. Bachot, Babitsot), szenvedélyes érdeklődéssel figyeli korunk művészeti életét (könyvespolcán Mondrian-ról, Picassó-ról, Henry Moore-ról s másokról kiadott, gyönyörű kiállítású kötetek sorakoznak). — írni, nyilatkozni, a művészetpolitikában részt venni azonban nemigen szeret. Ha azonban olykor megszólal, észrevételei elgondolkodtatóak: „Ha a művészet nagyon hozzátapad a természethez, éppen annyit veszíthet, mintha elszakad tőle.” Vagy: „Nincsen számomra riasztóbb, mint az a festő, aki egyszer megtalált valamit és egész életében ismétli azt.” A festői témáról így vélekedik: „Voltaképp nem a téma a fontos, hanem az, hogy az embernek mindig legyenek művészi problémái és elképzelései, amelyek szerint *felhasználja* mondanivalóihoz a témát.” S végül egy utolsó idézet, amely barátjával, Endre Béla festővel kapcsolatos, s amely Barcsay Jenőről, mint emberről sokat elárul: „Sokat tanultam tőle; főként emberséget, — azt, hogy türelmes legyen s szeressem embertársaimat...”

*

„A kollázs ötven éve”. Az első világháborút megelőző évek francia, olasz, orosz, holland és német avantgardista festői új művészeti technikákat is bevezettek; munkáikon a festett részeken kívül idegen anyagokat (papír, furnírlémez stb.) is alkalmaztak, ill. kompozíciókat teljes egészében ilyen elemekből ragasztották össze. A modernista művészettel foglalkozó francia kiadványok „papier collé”, „assemblage”, „collage”, a német kézikönyvek „Klebebild” néven emlegetik az ilyen jellegű munkákat. Nálunk magyaroknál közismert Derkovits Gyula halas csendélete, amelyre a halat és a kést szitanyolpapírból, az óralapot és a tányért meg kartonból ragasztotta rá a vászonra a mester.

„A kollázs ötven esztendeje” címmel 1964 őszén a nagy francia ipari város: Saint-Étienne múzeumában nagyszabású kiállítást rendeztek a gyermekek játékaiból kifejlődött új művészeti technika termékeiből. Mintegy 360 művet állítottak ki, közöttük Arp-nak, Picassónak, Braque-nak, a szürrealizmus megalapítójának: Bretonnak, a bizarr ötleteiről nevezetes Salvador Dali-nak, Léger-nak, Matisse-nak, a mexikói forradalmi demokrata Diego Riverának, a kubista Juan Gris-nak, André Masson-nak, a legutóbbi velencei biennálé nagydíjasának: Rauschenberg-nak, a keleti és középkori keresztény misztikából kiinduló Mathieu-nak, Vieira da Silva absztrakt festőnének, a „kubofuturista” olasz Severininek alkotásait. A művészek névsorában három magyar nevet találtunk: az évtizedek óta Párizsban élő Réth Alfrédon és Vasarely (Vásárhelyi) Viktoron kívül Kassák Lajosét, akinek egy 1922-es kollázsát állította ki a múzeum igazgatója. Kassák kompozícióját a gazdagon illesztett katalógusban reprodukálták is, mint az 1920 körüli konstruktivista törekvéseket reprezentáló, immár művészettörténeti jelentőségű alkotást. Kassák közel fél évszázad előtt született művének e francia kiállításán, s ilyen illusztris együttesben való szerepeltetése is igazolja Komlós Aladár megállapítását: „Kortársai közül senki sem, az egész világirodalmat ismerő Babits sem volt annyira szinkronban Európával, mint ő.” („Egy verseskötet ürügyén”, *Élet és Irodalom*, 1963). (Dévényi Iván)

ZENEI JEGYZETEK. (Beethoven C-dúr miséje az Erkel Színházban.) 1807-ben bízta meg Eszterházy Miklós herceg az akkor már neves Beethovent, hogy komponáljon felesége névnapjára egy új misét „Haydn mester stílusában”. Beethoven szívesen vállalkozott a feladatra, bár az első pillanattól nyilvánvaló volt, hogy miséje nem felelhet meg a Haydn művein nevelődött herceg ízlésének. Eszterházy Miklós maga is megérezhette ezt; egyik ekkortájt kelt levelében találjuk az alábbi sorokat: „Beethoven miséje elviselhetetlenül nevetséges és förtelmes, nem is hiszem, hogy rendesen előadható; dühöngök és szögyenezem miatta”. Kettejük, a herceg és Beethoven levélváltásában csupán udvariaskodó formáságokat olvashatunk, a zeneszerző egészségi állapotára hivatkozva mentegődzik a munka lassú haladása miatt.

Talán ezek a gyakori fejfájások magyarázzák, hogy a mise bemutatójára is a tervezettnél később, 1807. szeptember 13-án került sor Kismartonban. (Innen a mise elnevezése, a szakirodalomban ugyanis Kismartoni mise címen lelheti meg az érdeklődő). Az már nem is meglepő, hogy sem a hercegnek, sem vendégeinek nem tetszett az új kompozíció, s amikor évekkel később Bécsben megjelent partitúrája, Beethoven sem Eszterháznak ajánlotta a megjelent művet. Pedig mindvégig érezhetni, hogy Beethoven szeme előtt Haydn öröksége lebegett, s hogy az ő szellemében próbálta megzenésíteni a szent cselekményt. Hogy a megvalósítás a zeneköltő életművének jelentős darabja-e, az máig vita tárgya. Mindenesetre némileg erre a kérdésre is feleletet vártunk most, amikor Forrai Miklós vezetésével az Állami Hangversenyzenekar a Budapesti Kórus, Gyurkovits Mária, Radics Magdolna, Réti József és Antalffy Albert közreműködésével vállalkozott megszólaltatására az Erkel Színházban. Vállalkozásukat siker koronázta, bár a megvalósítás színvonala a lehetőségek alatt maradt...

Mindjárt kifogásolható volt a Kyrie megszólaltatása. Ennek bájos dal-lama E. T. A. Hoffmann szerint „hasznos egy gyermek kéréséhez, aki meg van győződve a kegyről és a meghallgattatásról.” Nagyon erősen hangsúlyoz-nia kell a karmesternek az első hegedűk Haydnra emlékeztető figurációt, hiszen ezekkel éppen miséje mintáját akarta megadni Beethoven. Sajnos, a Budapesti Kórus énekében inkább kétségbeesett igyekezetet éreztünk, mint gyermeki bizodalmat, a zenekar pedig teljesen elenyészett. — A Gloria zengő, ünnepélyes muzsikával indul és folytatódik az „Et in terra pax” kezdetű rész expozíciójáig. Érdekes, hogy kivált ebben a tételben, ragaszkodott Beethoven a hagyományokhoz, hiszen fűgával is kísérletezett, a konvencionális kereteket azonban hamarosan áttörte, egyéniségéhez formálta, amikor a téma modu-lációja után a basszus magára marad s a többi szólam „al rovescio” veszi fel a fűgatéma első aktusát. A korabeli méltatók itt hódültek fel először s Beethovent „egyémeskedéssel” vádolták. A romantika viszont éppen ezt az egyéni kezdeményt élvezte és értékelte Beethoven miséjének Glóriájában. Sajnos, nekünk ismét sok bosszúságra adott okot a kórus megbomló fegyelve, ám ennél sokkal kirívóbb volt Gyurkovits Mária indiszponáltsága, ami a szóló-együtttest teljesen megzavarta a Gloria befejezésénél.

A mise-tételek közül talán a Credo hangulatának megfogása és megkomponálása a legfogósabb feladat, s talán még Beethovennek sem sikerült telje-sen áttéte tennie a hitvallást. Gyakorlati ebben a részben a váratlan szakí-tások, kivált az „Et vitam”-mal kezdődő fűgatéma megszakítását fájlathatja a hallgató. Annál szebben és töretlenül szólnak a magasztáló részek, melyek kiváló kórus-teljesítményre adnak módot. — A hagyományok ismeretében teljesen meglepő a Sanctus kezdete, amely ezúttal nem az öröm és dicsőség himnuszát zengi, hanem a Kyriéhez hasonlóan megindítóan egyszerű, szinte gyermeki. (Ezt ismét hiányoltuk!) Am az egyensúly mégsem borul fel, hiszen vele szemben ott áll a „Pleni sunt coeli” újjongó képe, amely az operaszínpad eleveenségével varázsolja elénk Isten dicsőségét és a teremtésben is megmu-tatkozó nagyságát. (Ugyanezt a hatást éri el merőben más zenei eszközökkel a Benedictus).

Érdekelhetjük e vázlatos ismertetésből is, hogy a mise néhol a színpad nyelvén szól. Különösképpen felfigyelhetünk erre a jelenségre a záró részben, melynek zenei megoldásai E. T. A. Hoffmann Cimarosa Titkos házasságának egyik részletére emlékeztettek. A bemutató után nyilván felvetődött ezekkel a részekkel kapcsolatban a profanítás kérdése, bár alighanem csupán azon lehetne vitázni, miért éppen így felelt Beethoven lelkében a szent cselek-ményre, s miért nem merített többet Haydn egyszerűségéből és alázatából. Am a kérdésre nem is érdemes válaszolni, felel rá a Krisztus és Olajfák he-gyén és a Missa solemnis, és mindkettő már egy új korszak hitvallását hir-deti...

E. T. A. Hoffmann szerint a C-dúr mise aránylag egyszerű partitúrája hálás feladatot jelent a megszólaltatók számára. A mostani előadás egészen mást mutatott. A kórus is és a zenekar is birkózott feladatával, és sok rész-

letszépség, érzelmi effektus, melyek közül éppen csak említettünk néhányat, teljesen elsikkadt előadásukban. A négy szóló között találjuk az előadás igazi főszereplőjét, Réti Józsefet, aki a mise érzelmi rezdüléseit is nyomon követte és kifejezte s a szólistikus részekben egészen magával ragadóan énekelte. Tetszett Radics Magdolna szép orgánuma, nála a kifejezés árnyalása nem volt megoldott, Antalffy Albert pedig szólamának súlyával maradt adósunk. Mint említettük, indiszponáltan szerepelt Gyurkovics Mária, aki ezúttal mintha egész hangvételével és tónusával azt látszott volna igazolni, hogy számára az operaszínpad az igazi terület.

„A C-dúr mise — írja Beethovenről szóló könyvében Szabolcsi Bence — nem tartozik a remekművek sorába, de első ugródeszkaül szolgálhatott a Missa solemnis felé s Beethoven büszke volt rá, hogy a szöveget újszerűen kezelte benne.” A mostani előadás Szabolcsi Bence szavait látszik igazolni. Szerencsére, sokak emlékezetében él a C-dúr mise elmélyültebb, hitelesebb és sokkal sikeresebb megszólaltatásának emléke is...

Az est karmestere, Forrai Miklós is megérezhette a baljós előjeleket s talán ezért cserélte fel a Beethoven-misét az eredetileg a műsor első felére szánt Liszt művel, a XIII. zsoltárral. Szünet után valóban mintha kicsérlették volna az egész együttest, nagyszerű előadásnak, megrendítő élménynek lehettünk részesei.

Röviddel az Esztergomi mise keletkezése után, 1855. nyarán komponálta „vérző szívvel” Liszt a XIII. zsoltárt. S ha az Esztergomi misét úgy komponálta, hogy munkája közben többet imádkozott, mint komponált, fokozottan érvényes ez a zsoltárra. Nyilván Schütz víziói nyomán indult el a zsoltárok gazdag birodalmában, komponálás közben azonban személyes élményévé és panaszává formálta a zsoltáros szavait.

Meddig feledsz, Uram, egészen el?
arcod tőlem meddig fordítod el?

— mondja a szöveg, s ki érezhette volna át ezeket a sorokat mélyebben Liszt-nél, aki ugyanebben az időben veti papírra: „Szívem kimerül és fölemésztdik valamiféle örökös várakozásban”. S ki érezhette személyesebb panaszának a zsoltáros kiáltását (Meddig tolul fölem még ellenem — nézz rám, hallgass meg, Uram Istenem!), mint az a Liszt, aki ugyanezekben az években elméletileg is kifejti a programzene hitvallását és éppen ezzel bírálatok, személyeskedések sokaságát vonja magára!?

Elementáris erővel formálta meg Liszt a zsoltár panaszos részeit. Ilyenkor érzi vagy érezheti a hallgató, mennyire robbanó temperamentumú egyéniség, lobogó pianista lehetett a mester. A legcsodálatosabbak talán mégis azok a részek, melyek a megnyugvást, az Isten kegyelmébe vetett bizalom gondolatát hordozzák. Mert hiszen a zsoltár kicsengése is a bizalomé:

Ne örüljenek ellenségeim, hogy összerogytam,
hiszen én bízam irgalmasságodban.

Örvendjen szívem segítségeden,
énekeljenek az Úrnak, aki jót tett velem.

(Sik Sándor fordításában idéztem a zsoltárt. Liszt feldolgozásának szövegét egyébként Hárs Ernő tolmácsolta.)

Liszt zsoltárának nem csak mondanivalója személyes és modern, hanem zenei felépítése is. S ennek hiteles megszólaltatásáért a legnagyobb elismerés illeti az Állami Hangversenyzenekart és a Budapesti Kórust. Igen magas színvonalon adták elő Liszt művét. A karmester Forrai Miklós mellett dicséret illeti Réti Józsefet is, aki szinte tökéletesen tolmácsolta egyéniségétől kissé elütő szólamát. Reméljük, a jövőben gyakrabban szerepel a XIII. zsoltár a hangversenyek műsorán. (Rónay László)

FILMEK VILAGÁBÓL. A tánc az ember első lépése a kultúrába. Örömet, bánatát, vágyát, gyűlöletét, félelmét és harci kedvét általa fejezte ki, adta tudtúl, eleinte valószínűleg elsősorban azért, hogy hangulatát, emócióit társaira is átvigye. A ritmikus mozdulatok s a velük párosult arcminika ugyanis hasonló vibrációkat keltenek a nézők idegeiben, szinte hipnotikus hatásuk van. Példa erre nem egy primitív nép mitikus szokása: mielőtt vadászatra, harcra indulnának, haditáncok által „dühítik” magukat és társaikat. Az ember kulturális fejlődése természetesen a táncot is átalakította s elébb a kultikus cselekedetek közé sorolta, majd önálló művészetté nemesítette. Ősi elemeit azonban mindmáig megőrizte: továbbra is érzelmeket tolmácsol, eszmeiséget fejez ki s az emóciók dinamikus láttatása útján meg akar győzni.

A tánc, mint színpadi műfaj, vulgárisan három nagy csoportba sorolható: balett, pantomim, revü. Közülük az utóbbi valahogy rossz hangzásúvá vált — különösen az amerikai revüfilmek által. Szemképrázató limonádé-löttők, hatásvadászatra épített élmélygősségek voltak ezek a gyártmányok — különösen a két világháború közötti időkben. Mi, idősebbek, jól emlékezünk még az évenként ismétlődő „Broadway-melody” sorozatra. Micsoda remek slágerek, gyönyörű görlek, képrázatos díszletek hasisával tömték tele a nézőt. Kétségtelenül szórakoztatók voltak, de semmi egyebek. Egy-két slágerüket ma is dúdoljuk, ha eszünkbe jut, ám ki emlékszik már a filmekre! S ez az árulójuk. Nem hagytak maradandó nyomot lelkünkben, nem jelentettek mély élményt. A szórakoztató ipar termékei voltak.

Ugyancsak zavarban van a néző, aki az új magyar táncfilm „Az életbe táncoltatott lány” műfaji besorolásával próbálkozik. Mert nem balett, illetve nem csupán balett s a pantomimhoz csak nagyon kevés köze van. Revü? Igen, mondjuk ki bátran: az! De mégis valahogy egészen más, mint az eddigiek. Több, tartalmasabb azoknál. Valami új született a magyar kamera előtt s ha ez az új még nem is tökéletes, ha még érződnek is rajta itt-ott idegen hatások, ha egyes részleteiben megoldatlan is, ha olykor stílustörés csúszsan is a kockák közé, ennek ellenére művészi, szép, szórakoztató s mindenképpen több a kísérletnél — első alkotás!

Három „tételből” áll — képtelen vagyok jobb szót találni a három önálló s mégis összefüggő, egymásbefolyó részre — olyasmí, akár egy szonáta-formában írott zenemű: csak a benne végigömlő eszmei tartalom fogja össze. Egyszerű és mégis bonyolult ez, az emberi élet ősi kérdéseit, emócióinak archetipusait vetíti ki: a szereelmet, a vágyat, a hiúságot, az életet és a halált. Népi ballada és Andersen-mese, naív és raffinált egyszerre, eklektikus és meghökkentően újszerű. Minden egyszerűsége mellett többrétű, gazdagon motivált: egy gyönyörű, hiú lány meséje ez, aki szinte reinkarnálódva, több élet forratagán át fut a boldogság után, amit csak akkor ér el, amikor eldobja magától a hiúság rontását, a jelképes piros lábbelit. Ez azonban csupán a felszín, némi áttétellel, absztrakcióval kibővül a jelképrendszer. A lány voltaképpen egy népet is szimbolizálhat, aki csak akkor boldogulhat, ha nem fut többé csillogó álmok után, hanem a realitások útjára lép — erre utal a második tétel időfelettsége s a benne, a párbajozó ifjak alakjában megjelenő, bizonytalan történelmi figurák is. Jelentheti ezt is és még sok mást. Ez a többrétűség azonban korántsem zavaró s aki nem szeret töprengeni, folklorisztikus utalásokat fejtegetni, annak a primer téma is mond eleget ahhoz, hogy kifejezésre juttassa az etikumot, az esztétikumot s megadja a katharizist is.

Az első tétel szintere a balladai múlt faluja, a másodiké az anderseni mesevilág bizonytalan időbe helyezett királyi udvara, a harmadiké a mai Budapest kissé meszerűvé varázsolt élete; ennek parafrázisa a tánc és a zene — népi muzsika, klasszikus balett és jazz... Sajnálatos módon felszíszentő stílustöréssel kezdődik a film: jelképes tájjal, amibe reális, szélfutta, ringó búzátáblát fotografáltak bele. Zavaró, kizökentő kép ez a film elején, amikor érzelmi irányt kell adni a nézőnek. Szerencsére rövid ideig tart s így nem teszi tönkre a hatást. A további képek nagyjából hibátlanok. Nincs egy pillanati üresjárat sem — nagy szó ez, hiszen éppen ez volt az eddigi magyar filmek egyik legáltalánosabb hibája — a látványos jelenetek, a remek karak-

terfigurák, a szépen fotografált táncok, a szellemes ötletek végig lekötik a nézőt. Ott, ahol a mese lejtése folytán óhatatlanul csökkenne a feszültség, mindig akad egy ügyes gag, ami észrevétlenül átlendíti a figyelmet. Különösen jó a két tételközi átmenet megoldása. Bár az első a Hamlet-film Ophelia vízbefullási jelenetét idézi, mégis más, bizonyos mértékben több annál éppen azzal, hogy csak lábnyomokat fotografál, a nőalak nem jelenik meg. Ötletes viszont az égymennyezet csomójává változó vízórvény s a második átmenet, a színes, modern szökőkúttá dermedt, kacéran billegő pávatoll. Ám mindez csak egyéni kiragadás, hiszen bizonyára akad olyan is, akinek esetleg az üresen táncoló csizma s a próbára felkínált ruhák táncra vagy a sikerült vásári mutogatósdi, esetleg a valóban revüszerű bevásárlási jelenet jobban tetszik. Bő a választék... csak az utolsó pár percet tudnánk feledni! Mert az anzikszkártyára illő befejező kép, sajnos, tömény giccs! Tudjuk, értjük a miert: a jövőbe tekintő fiatalok ábrándozásának hangsúlyozását, ám ez felesleges túlmagyarázás. A filmnek ott a vége, amikor a lány a bűvös, piros cipőt bedobja a Dunába. Nincs tovább — sapienti sat! Így, retrospektíve világosan adódik a megoldás: ha ezt a kitűnő filmet külföldre, esetleg fesztiválra viszik, le kell nyisszantani ezt a végjelenetet.

A fiatal rendező-írónak *Banovich Tamásnak*, ez az első teljes terjedelmű játékfilmje; eddig csupán kisfilmeket forgatott. Csak elismerés illetheti, hiszen amit alkotott, az sokkal több első szárnypróbálgatásnál. Ha a jövőben jobban ügyel a stíláriis vonalvezetésre s ha nem lesz hajlandó a végjelenethez hasonló megalkuvásra, sok még jelentősebb művet várhatunk tőle. A rendező alkotásával teljesen konzseniális *Vujcsics Tihamér* zenéje. Nem alárendelt kísérőzene ez, önálló, művészi alkotás, mely mégis alázatosan követi a társ-művész elképzeléseit. Pedig nehéz feladatot vállalt: három különböző „műfajban” kellett alkotnia... Külön dicséret illeti *Szécsényi Ferenc* operatőrt s a három koreográfust: *Rábai Miklóst*, *Harangozó Gyulát* és *Seregi Lászlót*, valamint *Orosz Adél*t és *Sipkei Leventét* szép, kulturált táncaikért, ugyanígy *Bárdy Györgyöt*, *Major Tamást* és *Gobbi Hildát* sikerült „próza” alakításaikért.

Dicsérni mindig jobb, mint kifogásolni vagy elmarasztalni. Örül a kritikus, hogy jót mondhat, örvendenek a megbíráltak, hogy fáradságuk nem volt hiábavaló s elégedett az olvasó is, hogy végre valami sikeres született. Annál keservesebb, ha valakit lelkiismerete arra készítet, hogy rámutasson bizonyos kellemetlen igazságokra. Nos, ebbe a keserves helyzetbe hozott engem a „Másfél millió” című film. Jobb meggyőződésem ellenére beszélnem kell róla, mert hibái igen tanulságosak...

Alapötlete jó ismerősünk, hiszen *Mark Twain* „Egy millió fontos bankjegy”-ének briliáns témája mondhatni egyetemes felmenője. Csapja ennek. Csakhogy! Nagy ám a különbség hihetetlen és lehetetlen között. Mert amíg Twain művében az alapötlet, a fogadás, eléggé különös, majdnem hihetetlen, de mégis lehetséges, addig a filmbeli éjjeliór elbóbiskolása hihető, ám, hogy a hatalmas tűzvész tőszomszédságában — már a nagy hőség miatt is — fel ne ebredjen vagy meg ne süljön, az csaknem kizárt dolog. Logikai abszurdum ez az alapállás, bosszantóan erőltetett a rákövetkező fordulat, ugyannyira, hogy mindkettő rossz íze ott kísért bennünk végig s szinte eleve elveszi kedvünket a továbbiaktól. Pedig továbbra is Twain zenije sug a forgatóknak, hiszen a gigászi címlet felválthatatlansága s a kár összegének az államkasszába való visszafizethetetlensége, mondhatni, tejtéstvérek.

Kétségtelenül igaz, hogy a film helyenként rendkívül szórakoztató s a twaini fordulatok transzponálása, aktualizálása figyelemreméltó ötletességről tesz tanúságot. Mindez azonban nem elegendő ahhoz, hogy lelkesedve fogadjuk. Annál kevésbé, hiszen éppen a szatíra tételes mondanivalója, szenvedélyes bírálatának hitele forog kockán az alaphibák miatt. A fentiek arra kötelezték volna az alkotókat, hogy a csábítóan kézenfekvő lehetőségek, az át nem gondolt bonyolítás azonnali elfogadása helyett alaposabb körültekintéssel dolgozzák ki a témát.

Értjük, jól tudjuk, hogy „groteszk” indítás volt a szándékuk, fejest akartak ugrani a hitetlenbe, hogy éppen a kontraszt által tegyék nyilvánvalóvá a bürokratizmus károságát. Azt kívánták bemutatni, hogy a becsületes ember milyen nevelésesnek, panoptikumba való torzszülöttnek hat a becstelenség vagy legalább is laza felfogásúak között. A groteszkek azonban épp úgy megvan a maga szigorú realitása, logikája, mint minden egyéb műfajnak. S jaj annak, aki lebecsüli vagy figyelmen kívül hagyja... Sajnos, nagyonis általános hiba ez, rengeteg nálunk a „deus ex machina”, az erőszakoltóság, a téma „csőbe húzása” az általunk kívánt kifejtett előpréselése céljából.

Az elmúlt időnyben számos példa akadt erre. Elég csupán az ősszel bemutatott s eléggé eklektikus kivitelezésű „Igen”-re utalnunk. Nem szólva arról, hogy ya rendezőt Fellinitől Antonioniig minden „nagy menő” trükkje — de csak a trükkje s nem a trükkök tartalma — megihlette, a filmbeli főhős hirtelen pálfordulása s a témavitel nagyonis vitatható morális beállítottsága szintúgy nem volt szerencsének mondható... Többször említettük, hogy tanulni nem szégyen, sőt, kell is, ám feltétlenül szükséges, hogy a tanulatokhoz sajátunkat, magunk elképzelését is hozzáadjuk azért, hogy fáradozásunkból ne másolás legyen, hanem új mű, önálló alkotás születhesse. (Bittei Lajos)

A LESZERELÉS GAZDASÁGI KIHATÁSAI A KAPITALISTA VILÁGRA.
Az olasz katolikus értelmiség johannista szárnyának vezető folyóirata, a Vencében megjelenő *Questitalia*, igen figyelemreméltó tanulmányt közölt Romano Sbardella tollából, aki felveti a kérdést, vajon nem sodorná-e gazdasági válságba a nyugati tőkésállamokat az általános leszerelés, amit ma már valóban időszerű politikai követelménynak kell tekinteni. Másként fogalmazva a problémát: meg tudná-e oldani a nyugati világ válságmentesen a leszerelés utáni gazdasági átállást? Ha ugyanis az átállás nagvobb megrázkódtatások nélkül megoldható, akkor ez nyilvánvalóan kedvezően befolyásolja a leszerelésre irányuló tárgyalásokat és a béke ügyét.

Tanulmánya bevezető részében Sbardella nem fest valami rózsás képet a tőkés gazdaságról. Felemlíti azokat a jövedelmi és termelési mutatókat, amelyek 1962-ben és 1963. első negyedében gazdasági pangást jeleztek. Így például 1961-hez képest 1962-ben 18 százalékkal csökkent az Egyesült Államok vasgyártási iparának jövedelmezősége. Hasonló tünetek jelentkeztek 1963 elején Nyugateurópában is. A szerző szerint az Egyesült Államok belső piaci telítettek, az európai gazdasági társulások pedig elérték a gazdasági integrációból származó előnyök csúcspontját és már hanyatlás mutatkozik. Ugyanakkor ma még változatlanul hatalmas méretű a háborús termelés. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének 1962. március 2-án kiadott jelentéséből is következtethetünk erre, mert az akkori számítások szerint a fegyverkezési kiadások az összes felfejlesztésre szoruló országok nemzeti jövedelmének kétharmadát tették, nem kevesebb, mint 120 milliárd dollárt.

Nyilvánvaló tehát, hogy leszerelés esetén szinte mérhetetlen anyagi erőforrást és óriási személyi állományt kellene viszonylag rövid idő alatt visszavinni a békés termelésbe. Érthető, ha Nyugaton aggodalommal latolgatják, hogy nem idézne-e elő az átállítás túltermelési válságot az ő amúgyis telített piacakon. Némelyek még arra is utalnak, hogy egy sikertelen átállás gazdasági és politikai zavarai megbuktatná a leszerelés ügyét és újabb fegyverkezésre ösztönözne.

Az átállás megszervezése valóban nem könnyű feladat — állapítja meg maga Sbardella is — hiszen a szocialista országokkal ellentétben Nyugaton lényegében a szabad verseny törvényei uralkodnak, akárhogy is igyekeznek befolyásolni ezt bizonyos állami intézkedésekkel (például adókedvezmények), és a különféle gazdasági társulásokkal és megállapodásokkal.

A túltermelési válság kiküszöbölésének módjait vizsgálva, Sbardella úgy véli, hogy elsősorban a fejletlen országokat kell jobban bevonni a tőkés világ gazdaság vérkeringésébe. Bízunk továbbá abban a várható felélénkülésben is, amelyet a leszerelés után a nemzetközi légkör enyhülése váltana ki a jelenleg egymástól elzárkózott tömbök egymásközi árucseréjében. A túltermelési tendenciák ellenére is úgy hiszi Sbardella, hogy a fejlett tőkés országok

belső piacai még mindig be tudnák fogadni a békés célokra átváltott ipar termékeinek kisebb-nagyobb hányadát. Ami gazdasági erő pedig még szabadon maradna — emeli ki Sbardella —, azt közmunkákra, az egészségügyi, nevelési, tudományos intézmények fejlesztésére kellene fordítani.

A fejlődésben elmaradt országok szerepével igen részletesen foglalkozik Sbardella. Abból az ellentmondásból indul ki, hogy a föld országainak jelentős részében milliárdokat költenek fegyverkezésre, miközben a Föld népeinek másik, igen tekintélyes része éhezik, elképzelhetetlenül alacsony színvonalon él. Önként adódik a következtetés, hogy a leszerelés folytán felszabaduló gazdasági erőforrásokat a fejletlen országok megsegítésére kell fordítani. Sbardella ezt erkölcsi követelménynek is tartja, de hangsúlyozza, hogy ha a nyugati világ eleget tesz ennek, akkor egyben a saját érdekében is cselekszik. A segítséget természetesen nem úgy kell megejtetni, mint eddig, azaz politikai és katonai feltételekhez kötötten a fölös terményekből történő könyöradományokkal, hanem akként, hogy az elmaradt országokat hathatósan támogatják saját gazdasági erőforrásaik jobb kihasználásában, saját iparuk, kereskedelmük megteremtésében, szociális, egészségügyi stb. intézményeik létrehozásában. Nem teremtené ez Sbardella szerint káros versenyt a nyugati államok számára, mert minél fejlettebbek lesznek a volt gyarmati területek, annál élénkebb kereskedelmi kapcsolatokat építhetnek ki velük, mert hiszen új, és fokozott igények lépnek föl az eddig elmaradt lakosság körében. Ez azonban csak a távolabbi jövő problémája. Ami a leszerelést közvetlenül követő időszakot illeti, a korábban fegyvereket és egyéb hadiberendezéseket gyártó tőkés ipar elláthatná az elmaradt országokat traktorokkal, szállító eszközökkel, gépi berendezésekkel, különösen ha előnyös hiteleket adnának számukra. Az ennek nyomán felélénkülő csereforgalom is jelentős mértékben csökkentené egy gazdasági válság veszélyét.

Az elmaradt országok gazdasági helyzetét már az is előnyösen érintené — fejti ki a továbbiakban Sbardella, hogy megszűnnék a nagyipari országok protekcionista mezőgazdasági politikájának létjogosultsága. E politika lényege tudvalevőleg az, hogy egyes nyugati országok magas vámokkal, irányított árpolitikával védik saját mezőgazdaságukat, mert így kívánják háború esetére biztosítani élelmiszer szükségletüket. Emiatt van az, hogy az elmaradt országok képtelenek eladni saját mezőgazdasági terményeiket, minthogy pedig más áruval nem igen rendelkeznek, a nyakukon maradt termények bőség helyett a nyomor forrásai. A leszerelés nyomán kialakuló nyugodt nemzetközi légkör lehetővé tenné a protekcionizmus megszüntetését s ezzel megnyílhatna az út az elmaradt országok mezőgazdasági kivitele előtt. Kiemeli végül a szerző, hogy miután a leszerelés gazdasági hatásai világméretűek lesznek, a várható problémákat is csak együttesen oldhatják meg a fejlett államok. Ehhez az eddigieknél hatékonyabb nemzetközi szervezetek létrehozására lenne szükség.

Sbardella kissé részletesebben foglalkozhatott volna a szocialista országok szerepével, hiszen a tanulmány maga is hangoztatja, hogy ezeknek az országoknak belső felvevőképesége igen jelentős. Nyilvánvaló, hogy leszerelés esetén a szocialista országokkal való kereskedelem is sokkal intenzívebbé válnék. S az sem kétséges, hogy az elmaradt országok felfejlesztését is a szocialista országokkal egyetértésben, velük megállapodva sokkal eredményesebben lehetne végrehajtani.

A tanulmány mindenesetre adós marad néhány lényeges kérdés megválaszolásával. Mi fogja rákényszeríteni a tőkéseket arra, hogy az elmaradt országokkal való gazdasági kapcsolataikat az azonnali jövedelmezőség szempontjának felretételével, valóban segítő szándékkal rendezzék? Mi lesz a sorsuk a mezőgazdasági protekcionizmus megszűnése után a tőkés államok agrár-reégeinek? E hiányosságok ellenére is figyelmet érdemel, azonban a tanulmánynak a háborús gazdaságpolitikát bíráló bátor hangja, a tőkés gazdaság nehézségeit őszintén feltáró és a szocialista rendszer előnyeire többször is utaló állásfoglalása. Mindez, amit Sbardella előad, szerencsésen mozdítja elő azokat a törekvéseket, amelyek a leszerelésre és a tartós béke megvalósítására irányulnak. (*Becsei Mihály*)

HOZZÁSZÓLÁSOK A LITURGIKUS REFORMHOZ. Mostani számunkban *Halasy* Endre fülöpkabai adminisztrátor alábbi, igen figyelemreméltó levelét bocsátjuk olvasóink elé:

Kénytelen vagyok gyarapítani a hozzászólók sorát, mert úgy látom, hogy inkább csak a hátlapját nézik az éremnek. Egyet értek azzal, hogy kell a bírálat, mert az segít a hibák kijavításában, de nem értek egyet azzal a magatartással, amely csak a hibákról emlékezik és a pozitívumokat mintha elhanyagolná. Az én tapasztalataim és próbálkozásaim kisebb részben falusiak, nagyobb részben azonban tanyaiak. Megpróbálom a fontosabbakat papírra vetni.

Nagyheti szertartások. Igen sokat tesz az újításnál az előkészítés. Még a megújítás első éveiben történt, hogy mint kihelyezett káplán a filiában működtem, Szalkszentmártonban. Kis kápolnáinkban nem volt sem kántor, sem ministráns, sem megfelelő felszerelés, így nem lehetett a nagyheti szertartásokat megtartani. Ezért arra kértem a híveket, jöjjenek el a máterba a szertartásokra. Előre elmagyaráztam mindent, kezükbe adtam a **Nagyheti Szertartások** füzetét, azután átmentünk a máter templomába. A szertartások végén méltatlankodva mondták a helybeliek, hogy már mindent kiforgatnak, semmi sem a régi. Ugyanakkor az én híveim azt mondták: „Hála Istennek, hogy ezt is megértük, mennyivel szebb volt, mint a régi!” S mint-hogy ugyanazon a szertartáson vettek részt, kizárólag az előkészítés módosíthatta szemléletüket és véleményüket.

Nagyon fontos tehát, hogy előkészítve, szépen menjenek a szertartások, pontosan alkalmazkodva az egyház rendelkezéseire. Legyen szabad egy példát kiragadni szemléltetésül. Sok helyen nem merik megvalósítani nagypénteken az oltár teljes lefosztását, holott ez az első a nagypénteki előírások között. Itt nem merik, mert annyira szokatlan, hogy a pap is fél tőle, a sekrestyés még jobban. Pedig van valami drámai abban, hogy az oltár oly üresen mered elénk. Egyetlen mondatnyi magyarázat elég, hogy a hívek is megdöbben áhitattal nézzék a szokatlan látványt. Mások attól félnek, hogy nem sikerül majd a ministránsoknak a 12-ik rubrikának megfelelően feltenniük a terítőt. Mi itt két próbát tartottunk, harmadszorra símán ment. A ministránsokkal és a kántorral egyébként is nemcsak átbeszéljük, hanem a gyakorlatban is megpróbáljuk néhányszor a tennivalókat. A híveket is fel szoktam készíteni a szertartásokra. Egyrészt előre elmagyarázok mindent, másrészt alkalmas lector híján a szertartások világosan megkülönböztethető fejezetei között magam szoktam előkészíteni őket a közvetlenül következő cselekményre. Mindezekkel elértem, hogy híveim áhitattal és viszonylag értő lélekkel vesznek részt a szertartásokon, melyek tetszenek is nekik. Így azután nagyszombaton sem a Glória harangszavára indulnak, hanem sokan az elején ott vannak. A keresztségkentelésükre tele már a templom. Vannak persze nálunk is szép számmal, akik csak a körmenetre jönnek.

De lássuk a *Collectio Rituum*ot is!

Keresztelés. Nálunk általában nem áll, hogy „a keresztesen ketten-hárman vannak jelen”, ahogyan *Miklós József* írta. Sokszor kérem a templomi hirdetések során, hogy jelenítsék be előre a kereszteselést. Legtöbbször meg is teszik. Ilyenkor megmagyarázom, ki a védőszent, elmondom a szertartás menetét, meghívom az egész rokonságot, külön hangsúlyozottan mindkét keresztszülőt. Megbeszélünk egy alkalmas időt, amikor sem gyóntatás, sem jegyesoktatás, sem egyéb dolog nem készít kapkodásra. A megbeszélt időben kihirdetem, hogy szentmise után keresztelés lesz, aki teheti a hívek közül, várja meg és imádkozzék velünk az egyház új tagjáért. A rokonok és egyéb ottmaradók néha a 40–50-es létszámot is elérik. Néha könnyeznek, néha utólag mondanak meghatottan köszönetet. Pedig semmi mást nem teszek, mint alkalmazkodom a rubrikákhoz. Talán nem fog ártani, ha sorra veszem, miként valósulnak meg nálunk a C. R. rendelkezései.

A szent olajat, sót, stb. a felöltözött ministránsok veszik a kezükbe, én meg viola palástot öltök. A fehér palástot előkészítjük. A sekrestyében szertartást nem végzek, legfeljebb adatfelvételt. Kibontatom azonban a kis-

ded ruháján és sapkáján a kötéseket vagy gombokat. Azután elküldöm őket „ad Ecclesiae limen”, vagyis a templom főbejáratához. (Ha otthonától a templomig kibírta a kisedet az időjárás viszontagságait, akkor a sekrestyétől a főbejáratig is kibírja minden ártalom nélkül. Arra viszont gondom van, hogy a kicsivel ne álljunk huzatban.) A hívekkel közösen mondjuk az imádkat s a keresztségi fogadást. S hogy az énekek jól menjenek, felkérem a kántort (s az esetleges adományban is részesítem), hogy működjék közre. Míg az oltárnál imádkozunk s később a templomon végigvonulunk, a kántor orgonál. A hívek a templom ajtaján belül, a kórus alatt várnak rám. A sónál keveslem a magyarázatot. Kicsit ki szoktam egészíteni azzal, hogy a keleti népek hogyan fogadják a kedves vendéget a béke jeléül sóval, kenyérrel, béke-köszöntéssel. Az összes hozzátartozók velünk vonulnak végig a templomon, orgona és ének kíséretében, hasonlóan a násznép esküvői felvonulásához. Az ének változó, de leggyakrabban az „Uram, hiszlek és remélek...” vagy az „Örvendezzünk, gyertek...” szerepelnek a Sz. V. U.-ból. A templom közepén megyünk előre a keresztkút vonaláig. A sekrestyés odahozza a fehér palástot. Míg átcserelem, egyetlen mondatot mondok arról, hogy az eredeti bűn violáját a kegyelem fehérsége váltja föl. A keresztpát külön is figyelmeztetem, hogy ő is fogja meg a gyermeket, vagy legalábbis tegye rá a kezét.

Avatás. Ha külön történik, nem a keresztelekor, akkor az ajtótól indulunk. Ha a keresztelekor végezzük, akkor az anya a keresztkútnál átveszi a gyermeket is, meg a gyertyát is és onnan indulunk később az oltár felé. Tapasztaltam, hogy míg a keresztelest sokan megvárták, az újabb ajtóhoz vonulás után többen eltávoztak. De mióta a keresztkúttól együtt vonulunk az oltár felé s csak az avatás után a sekrestyébe, azóta rendszerint megvárják az avatást is. Amikor az anya a tartóra tűzi s az oltár előtt hagyja a gyertyát (s egy-két meleg szót kap a felajánlás szépségéről), ez a mozzanat válik az avatás legmeghittebb pillanatává. Ahol viszont az anya tartja a gyertyát mindaddig, amíg a sekrestyében valaki ki nem veszi a kezéből, ott az egész gyertya-ügy elveszti értelmét.

Házasságkötés. Az augusztusi levélben erre vonatkozólag közöltek sem mindenben osztom. Ha a jegyesek szavát nem nagyon érték is a templomban, a pap szavát még megérhetik. A pap úgyszint előre mondja a mondánivalót s azt nyilván feltételezhetik a hívek, hogy ugyanazt mondják a jegyesek is, bár az ő szavukat csak a legközelebb állók értik. Nálunk inkább az okozza a nehézséget, hogy előremondom a szöveget és felém mondják vissza: „Viseld ezt a gyűrűt”, stb. Ennek megelőzésére a jegyesoktatásnál próbát vezettem be, hogy bár főlem hallják, még se nekem mondják vissza a szöveget, hanem egymásnak. A beszéd feladata a C. R. szerkesztőinek felfogása szerint nyilván az, hogy a szentség kiszolgálására és felvételére felkészítse a házasulandókat. S ha a lelki, akarat, liturgikus, érzelmi felkészítést vesszük alapul, akkor a beszéd helye feltétlenül ott van, ahol a rubrika jelzi: „Nunc fiat sermo.” A ténykedés utáni beszéd: eső után köpönyeg... „Elfogadod-e a gyermeket?” Ezt a kérdést indokolt esetben el lehet hagyni. Egyes lelkipásztorok minden esetben eleve indokoltnak látják ezt. Pedig a házasság egyik fontos célja a gyermekek vállalása. Ezt a jegyesoktatásuk megmagyarázzuk. Nem sok magyarázat kell hozzá, hogy megértsék: éppen a téma fontossága miatt szükséges, hogy nyíltan is nyilatkozzanak, hogy komoly szándékuk-e a szülői kötelességek teljesítése. Egy koronán azt az ellenvetést tette valaki, hogy nem lehet megkérdezni, mert „csiklandóság a koszorúslányok”. Azóta mindig körülnézek ennél a kérdésnél, de még egyszer sem tapasztaltam, hogy a lányok vagy legények, vagy bárki más komolytalanságot tanúsított volna. Nagyon félszeg dolog és ugyanakkor szabálytalan, ha a pap félkézzel a könyvet fogja s csak félkezét tartja ki a jegyesek fölé. Hiszen mindig akad, aki a könyvet megfogja: harangozó, vőfély, koszorús legény, ministráns, stb. Még a szertartás megkezdése előtt felkérem az illetőt, ha gyakorlatlan alkalmi szereplő, hogy majd ha szólok, jöjjön föl mellém és tartsa a könyvet. Így aztán mindig két kitért karral

adhatom az áldást. A násznép bekapcsolásának jó módja, hogy mondják, közösen a négy Amen-t s ezzel fejezzék ki, hogy ők is valóban azt kívánják, amit az áldás szövege mond. Tapasztalatból állítom, hogy könnyen megszokták és szívesen mondják az összes jelenlévők.

Nagyon örülök annak, hogy az új asszony avatása hivatalosan is az oltár előtt történik, mert gyakori gúnyos vagy vihogó magatartás miatt sok helyen azelőtt is kénytelenek voltunk az oltár előtt végezni. Végül szentesíti a C. R. a kikísérést. Annak végeztével úgy sem fordulunk vissza szótlanul, tehát adva van a lehetőség, hogy ahol igénylik a hívek a búcsúszót, ott nem második prédikációval, de néhány meleg, atyai szóval indítsa őket az élet útjára az eskető pap.

Temetés: Sokat vitatott szertartás. Különböző egyházmegyek, sőt esperesi kerületek is különféle intézkedéseket tettek, fokozva ezzel a zavart. Úgy látom, hogy lassan egyre több helyen térnek rá arra, a gyakorlatra, hogy a szertartás régi menete szerint végzik, de magyarul. Tehát váci egyházmegye régi szokás szerint a fejezetek sorrendje III., I., II., IV., V. Mióta így végzem, a hívek sokkal értőbben és otthonosabban vesznek részt a temetéseken. Eleinte minden temetésnél elmondtam s ha sok idegen arcot látok, ma is elmondom, hogy a „Körülvett a fájdalom”, a *Circumderunt* magyar megfelelője. Egyik-másik lelkipásztor panaszkodik, hogy követelik rajta a *Circumderunt* antifonát. Nálunk még egyszer sem hiányolta senki, sőt egyenesen így is rendelték: „Olyan szép magyar temetést tessék végezni!”

Hibái is vannak természetesen a C. R.-nak. A keresztelést rövidíteni kell, világos azonban, hogy csak az új *Rituale Romanum* megjelenése után. A temetés dallamait meg kell reformálni. Vagy az ősi gregorián egyszerűbb dallamaiból kellene választani, vagy a magyar népi és ugyanakkor művészi Sz. V. U. dallamaiból. Valamennyi szövegből, de főként az orációkból ki kell küszöbölni a cikornyás, nehéz körmondatokat. Ennek jó példáját adja a Szent István Társulatnál megjelent *Vasárnapi és Ünnepi Miskönyv*. Bár a szentírási szövegek ennyire szabad fordítása vitatható, maga a silus nagyon alkalmas lenne. A *Nagyheti Szertartások* füzetéből is elkélne már az újabb kiadás, de a réginel nagyobb betűkkel, hogy az idősebbek is tudják használni. S a fontosabb latin szavakat is közbe kellene iktatni, például: „Ecce lignum crucis”, „Exsultet”, „Lumen Christi”, s hasonlókat, hogy a laikus olvasó könnyebben megtalálja, hol is tart a szertartás.

Befejezésül külön is kihangsúlyoznám, amit az olvasó eddig is láthatott, hogy semmi különleges dolgot nem végzek. Az egyéni elgondolásokat tudatosan mellőzni igyekszem, s amennyire lehet, alkalmazkodom a rubrikák előírásaihoz. S ha akár tanyai hívek, akár városiak sok esetben azzal távoznak a templomból, hogy nagyon szép szertartást láttak, az feltétlenül azt bizonyítja, hogy szertartáskönyveink lényegében jók, és falun is, tanyán is, de városhelyen is kitűnően alkalmazhatók.

MAGYAR DIÁKOK A KRAKKÓI EGYETEMEN. Krakkó, ez a csodálatosan szép, ősi lengyel város ünnepet tartott. Egyeteme 600 éves. Alapítólevelét még III. Kázmér, a »Nagy« (1309—1370) írta alá 1364 pünkösdjén azzal a meghagyással, hogy »itt legyen a nagy befolyású tudományok gyöngyszeme, hogy nevelődjenek benne jótanácsadásban jeleskedő, erényes és a különféle tehetségekben kiművelt férfiak. Legyen itt a tudományoknak bővizű forrása, melynek teljességéből merítsenek mindazok, akik a tisztas tanításban jártasok akarnak lenni«. Hazánkiai az adott alkalommal éltek is. Az egyetem régi matrikulái tanúsítják, hogy szinte a kezdetől mindig szépszámu magyar nevelkedett a Jagelló egyetem nagymúltú falai között. Ezek közül az évforduló kapcsán most egynek emlékét szeretnénk felidézni, aki a 16. század közepén vetődött el Krakkóba tanulni, s akiről bizony egy kisse el is feledkeztünk.

Török Jánosnak a messzi Bihar megyéből, Derecskéről indult el életútja a Dózsa-féle parasztfordalom esztendejében, 1514-ben. Szülőfaluját annyira szerette, hogy sokszor csak így írta alá a nevét »Joannes de Derechke«. Majd 25 éves akkor, amikor a Wavelt először pillantja meg. A kutató nem tudja.

meghatottság nélkül kezébe venni az esztergomi főszekesegyházi könyvtárban őrzött több mint 400 éves nyolc kéziratot. Ezeket ő vásárolta kötetenként 14—16 grossért, ő írta és költötte be Krakkóban 1549—1552 között. (Kéziratainak jelzetei MSS II. 186/a-b, 196, 244 (két kötet), 245, 246 és 247).

A szentírástudományok érdekelték őt kíváltképpen, legalább is megmaradt jegyzeteiből ez tűnik ki. A négy evangéliumhoz, az Apostolok Cselekedeteihez és a szentpáli levelekhez írt kommentárok mellett találunk egy »Summa totius Sacrae Scripturae«-t és egy »Connotationes variae in Sacram Scripturam«-ot is. Mesterei közül kettőt említ: Sebestyént, a hittudományok borostyánkoszorúsát, és Jánost, az artes liberales magiszterét.

A tulajdonában volt nyomtatott könyvek közül ma egyet őriz az esztergomi bibliothéka. Petrus Lombardus Sententiarum lyoni 1540-es kiadását, melyet ő maga Bécsben 1561 március 15-én vásárolt és költöztetett be. Monogrammja ma is a kötetablán díszleg: »I. T. D. D.«, azaz Joannes Török de Derechke.

Nevével Schrauf 1894-ben kiadott »Regestrum Bursae Hungarorum Cracoviensis« című művében nem találkozunk. Ez azonban nem jelent semmit, mert a hazánkból származó hallgatóknak csak egy része volt egyszermind a Bursa tagja is.

Eletútja a krakkói évek után Szent László városába, Váradra vitte őt kanonoknak. De nem sokáig maradhatott itt sem. 1556-ban menekülnie kellett, amikor az Izabellához pártolt Varkocs Tamás ostrom alá fogta Váradot. 1558 január 20-án az akkor Nagyszombatban székelő esztergomi káptalanban kapott javadalmat. A következő évben barsi, majd 1560—61-ben honti főesperesként vizitálta kerületét.

Oláh Miklós érsek megbízásából járt Selmecbányán, hogy az ott egybegyűlt lelkészekkel a katolikus egyház hitágazatának 18 cikkelyét aláírassa. 1567-ben a Szentjánosról Nagyszombatba menekült 18 dominikánát helyezte el a rend ottani férfikolostorában, a klastromot kettéosztva, érseki biztосként Telegdi Miklóssal.

Hogy mennyire élt benne Várad szeretete, mutatja a következő. Tíz évvel később egykori váradi kanonoktársával, Garay Mártonnal a Nagyszombatban székelő esztergomi káptalan elé járult, s ott írást készítettek 1577 Úrnapijának nylvadán arról, hogy ők a váradi egyház ötvenezer magyar forintot érő javait 1556-ban Báthory András és Miklós hűséges kezére bízta, kik Ecsed városába szállították azokat. Szigorú meghagyásuk: ezt a hatalmas értéket a Báthoryaknak nem szabad eltékozolniuk, más kezére adniuk, hanem híven meg kell őrizniük a váradi egyház számára.

Török a káptalani ranglétrán emelkedve 1572-ben szentgyörgymezei prépost lett, ezt a tisztségét nem sokkal ezután felcserélte a zólyomi főesperességgel. Rövid ideig plébánoskodott Érsekújváron is.

A halál az egykori krakkói egyetemistát nagyszombati, a Szent György altára mellett lévő, magaépítette házában érte 1581 március 19-én, azon a napon, melyen egyházunk Szent Józsefet, a jó halál pártfogóját ünnepli. Földi maradványait a Szent Miklós templom Szent Györgyről nevezett kápolnájában helyezték nyugalomra. (Kovács Zoltán)

GYALOGI JÁNOS ISMERETLEN LATIN VERSEI AZ EGRI FŐEGYHÁZMEGYEI KÖNYVTÁRBAN. Gyalogi János a XVIII. század eleji erdélyi ellenreformáció egyik jellegzetes alakja. Elsősorban egyházi beszédei tették híressé: Szinyei szerint (Magyar Írók Élete és Munkái IV. köt. 1—5 h.) kortársai a „magyar Cicero” néven emlegették. Szentbeszédekén kívül azonban számos latin és magyar költeményt is írt, elsősorban klasszikus versformában. Költeményei közül igen sok a kiadatlan. Szinyei idézett művében is említést tesz róluk: „Kéziratban sok latin költeménye maradt, melyeknek holléte nem ismeretes.” Ezek közül a költemények közül került elő most az Egri Főegyházmegyei Könyvtár kéziratárából egy szép csokorra való. Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár kéziratainak rendezése során előbukkant egy kis igénytelen kopott-fekete vászonkötésű versesgyűjtemény, Püspöki András prépostnak dedikálva. Címe: »Cujusdam ex Agriensi Societatis Jesu Collegio veterani amici et servi: epigrammatum decades XX. Pro

ovo paschali oblatae honoribus Reverendissimi Domini Dni Andreae Püspöki... Anno 1744." „Valamely, az egri Jézustársasági kollégiumból való régi jóbarátának és szolgának husz dekád epigrammája. Húsvéti tojás gyanánt följajánlva Főt. Püspöki András úrnak: 1744. évben."

A kézirat 36 számozatlan levélből áll, s — mint a címe mutatja — 20x10 epigrammát tartalmaz, illetve pontosabban 201-et, mivel a XVII. „decas" végére még egy magyar epigramma is került. Ez az egyetlen magyar nyelvű epigramma ezt a címet viseli: „Loranffy Susanna Fejedelemszony Erdélyben könyvet botsát a Pápisták ellen." A többi, latin nyelvű epigramma a legkülönbélebb tárgyakat öleli fel: kezdődik a kolozsvári jezsuita kollégium templomának felszentelésekor költött epigrammákkal, majd különféle bibliai és politikai tárgyú epigrammák után vallásos tárgyú költeményekkel fejeződik be. A kötet egyébként gyűjteményjellegű: különféle helyeken és időben keletkezett költeményeket tartalmaz. Az epigrammák egyike-másika a keletkezés idejét is közli. A könyv előzéklapján szereplő névből kitűnik, hogy legutoljára Kovácsik József tulajdona volt, szerzőjére vonatkozóan azonban semmi közelebbit sem a kézirat, sem a katalógusok nem árulnak el.

A szerző kilétének megállapítására az első helyen említett, a kolozsvári templom felszentelésével kapcsolatos epigrammák vezettek. Az első „decas"-t a szerző így vezette be: „Honori Summae et Individuae Trinitatis auspiciis erectae Academiae Soc. Jesu Basilicae Claudiopoli in Transylvania: anno 1724. Quae pro auspicio ingressu, sub nomine Coronae XII. Stellarum, typis sparseram missilibus acumina: hic ea prioribus duabus complector decadi-bus." „A magasztos egy Szentháromságnak tiszteletére szerencsésen emelt Jézustársasági bazilikának, Kolozsvárt, Erdélyben: 1724. évben. Mindazokat az elnésségeket (acumina = bonmot), amelyeket a szerencsés megnyitás alkalmával — Tizenkét csillagú korona címen — betűk lövedékével (= röp-lapokon?) szerteszórtam, itten az első két dekádban foglalom össze." A szöveg szerint tehát ennek a kéziratnak a szerzője nyomtatásban jelentette meg verseit „Corona XII. Stellarum" címmel. Sajnos, a legszorgosabb kutatás sem vezetett ezen a téren eredményre: ilyen című verseskiadás — eddigi megállapításaim szerint — nem található a magyar könyvtárakban.

A szerző kilétének megállapítására a másik követhető nyomnak az látszott, ha megállapítjuk, ki tartózkodott azok közül a jezsuiták közül, akik 1724-ben Kolozsvárott voltak, 1744-ben Egerben? A névjegyzékek összehasonlítása során felmerült 3—4 név közül azonban egyik sem volt olyan, amely mögött a jólsikerült epigrammák szerzőjét sejtetni lehetett volna. A szerző kilétét végül Jakab Elek: Kolozsvár története (Bp. 1888) c. munkája oldotta meg. A mű III. kötetének 205. lapján ez olvasható: „Az akadémiai templom megépítésére 1718. a jugszuita collegium rectora engedélyt kért, az alapkövet márcz. 12. megáldás után II. Mártonffy József püspök tette le, az ünnepély szónokát, a tudományáról híres Gyalogi János jezsuitát hívta meg, a ki... az alapkövet letételét alkalmi versben örökítette meg... a felszentelést br. Antalffy János erd. r. kath. püspök vitte végbe... Ez ünnepély szónokává is Gyalogi hivatott meg... A szónok ez alkalomra is költeményt írt." Jakab Elek jegyzetként hozzáfűzi: „Czime (t. i. az első alkalomra írt költeményé): Carmen Augurale. Lapidó Dacico Primigenito. Fausto, Felici. A királyi lyceum könyvtárában kerestem, de nincs meg. — Corona XII. Stellarum. Ezt sem találtam meg a kir. lyceum könyvtárában. Vajjon egyik sem adatott volna ki?" Jakab Elek szónoki kérdésére Gyalogi fentebb adta meg a választ („types sparseram"), a versek azonban mindeddig nem kerültek elő. Így annál értékebb ez a kézirat, hiszen magában foglalja a nyomtatásban megjelent, de elveszett verseket is.

Gyalogi János latin versei nem jelentenek irodalomtörténeti szenzációt. Annyit azonban bizonyos, hogy ezek is hozzátartoznak a XVIII. századi magyarországi latinnyelvű irodalom gyöngyeihez, s így valószínűleg számot tarthat az e korról foglalkozó irodalomtörténészek érdeklődésére.

(Ritter Márton)

Felölös kiadó: Saád Béla

Főv. Nyomdaip V. 5. 17384-65. — F. v.: Ligeti Miklós.

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

„Tanácsstala”. — Megértjük nehéz helyzetét, amellyel különben, úgy hiszszük, nem is áll egyedül. Sok család küszködik hasonló problémával. Egy hetvennyolc éves agglegény nagybácsi él olvasónk családjában, aki a legkevésbé sem tartozik a békés, szelíd öregek közé. „Néha azt hiszem, beleőrülök már ebbe a kilátástalan helyzetbe” írja olvasónk. „Az öreg mindenbe beleszól, erőszakoskodik és bántó megjegyzéseket tesz mindenre. A férjem meg én, igyekszünk szelíden csitítgatni, vagy felelet nélkül ráhagyni a dolgokat. A gyerekeket azonban nem tudjuk rávenni erre a türelemre, ők szemtelenül és néha gorombán visszavágnak, ha igazságtalannak érznek: egy-egy megjegyzést és ilyenkor is nekünk kell hallgatnunk a szemrehányások áradatát, hogy nem tudjuk megnevelni őket. Pedig igazán nagyon jó gyerekek különben, és köztük és köztünk nem lenni semmi diszharmonia. Néha azonban már az az érzésem, hogy nagybátyám szándékosan akarja tönkretenni békés családi életünket. Lehetséges, hogy valami titkos irigység van e mögött, mert ő mindig egyedül volt?” Nos, tudat alatt természetesen ez is közrejátszhatik. Ettől függetlenül azonban, olvasónk levele azt a tapasztalati igazságot példázza, hogy a magas kor önmagában még senkit sem tesz sem bölcsőbbé, sem jobbá, sem szelídebbé. Aki egész életében önző, egocentrikus, másokkal szemben kíméletlen és tapintatlan volt, annál öregszerében még inkább előjönnek ezek a tulajdonságok. És ilyenkor megnevelni vagy megváltoztatni nem lehet már senkit sem. Éppen ezért, szerintünk továbbra is az egyetlen hatásos fegyver a keresztény türelem és szelídség. Bizalmas családi tanácskozáson, a gyerekek bevonásával kellene megbeszélni a haditervet, amely lényegében abból álljon, hogy mindenki következetesen és szelíden kiter az összeütközések és viták elől. Az ilyen agresszív hajlamú emberek néha csak azért mondanak valami bántót (amiről egyébként esetleg maguk is tudják, hogy igaztalan), hogy ellentmondjanak nekik és a kialakuló vita igazolja számukra a lelkükben gondosan ápolgatott keserű érzéseket. Ha viszont nincs ellentmondás, nincs miibe belelovalni magukat. Az ilyen öregkori keserűségnek, az egyéni rossz természetén kívül gyakran összetevője még az is, hogy a fiatalabb, dolgozó családban élő öreg valami ki nem mondott vádat érez a mellének szögezve, hogy terhére van a családnak és ellenszolgáltatás nélkül, „ingyen” tartják el. Ezen azonban könnyű segíteni, ha éreztetjük vele, hogy nem fölösleges, hanem hasznára tud még lenni a fiataloknak. Meg kell magyarázni a gyerekeknek, hogy olyankor, mikor úgy érzik: most gyűlökeznek a viharfelhők, kérdezzenek valamit hirtelen. Egy számtanpéldát, vagy valami történelmi eseményt, amiről a történelem órán hallottak, de az öreg átélhette. Néha csodákat tud tenni egy ilyen kérdés. Pillanatok alatt elszáll a harag. És ha az elhangzó magyarázat esetleg túl körülményes, vagy tudálos lesz is, azt még mindig kellemesebb hallgatni, mint keserű szemrehányásokat.

„Szkeptikus”. — Túlságosan nagy és nehéz kérdés, amit fölvet semhogy egy rövid szerkesztői üzenet keretében kimerítő választ lehetne adni rá. Megkíséreljük azonban, hogy néhány gondolattal legyünk segítségére, minthogy leveléből láthatóan ön is meg szeretne szabadulni jelenlegi lelkiállapotától. Azt írja, értelmetlennek érzi a világot, az egész létet, amiben sokkal több a küszködés, a szenvedés, mint az öröm. Elhiszi, hogy Isten teremtetten a világot, de ha csak ilyent tudott teremteni, jobban tette volna, ha semmit sem teremt. Azt is hozzáteszi, hogy ne hivatkozzunk az eredeti bűnre, mert azzal kapcsolatban annyi a kétegyezés, hogy egyáltalán nem tudja érvként elfogadni. Persze ilyen megszorítás mellett nehéz teljes értékű katolikus választ adni, hiszen hitünknek sarkalatos tanítása, hogy a földön ta-

pasztalható bűn és szenvedés az első emberpár bukásának következménye. De ha ezt egyelőre nem is tudja elfogadni és csupán az istenhívő deista szemével látja csak a világot, akkor sincs még ok a kétségbeesésre. Istenről, aki maga a bölcsesség és a jóság, semmiképp sem tételezhető fel, hogy egy rossz világot akart volna teremteni, és ha a világ ennek ellenére tökéletlen, ez csak azt jelentheti, hogy ma még átmeneti állapotban van, bármi legyen is az oka a tapasztalható diszharmonióinak. Bár Istennel kapcsolatban általában helytelen az antropomorfizmus, vagyis az, hogy az emberről próbálunk rá következtetni, mégis bizonyos mértékig megengedett lehet, ha figyelembe vesszük, hogy Isten a saját képére és hasonlóságára teremtette az embert. Ez utóbbi esetben pedig Isten teremtoi tevékenységét a művész alkotó munkájához lehet a legjobban hasonlítani. Az alkotó művész keze alól kikerülő remekmű sem pattan elő egyszerre, kész állapotban, hanem fokozatosan épül ki, válik egyre tökéletesebbé. A világ is így halad és bontakozik ki végső, tökéletes állapota felé. És ehhez a fejlődéshez, Isten munkatársul hívta meg az embert és Krisztus az is megmondta mi a módja közreműködésünknek: a jót kell cselekedni. Mindenki, aki bármilyen kicsi jócselekedetet elvégez, az Isten művén dolgozik. Persze, ha valaki csak abból a szempontból nézi a világot, hogy mit tud az neki személyesen nyújtani, akkor valószínűleg minden oka meglesz az elkeseredésre, hiszen vágyainknak csak töredékét tudjuk valóra váltani. De ha azt nézi, hogy mit tud ő adni a világnak, akkor szinte beláthatatlan cselekvési terület nyílik meg számára s egyszerre minden értelmet nyer. A rossz, a teológia tanítása szerint nem valami pozitív dolog, hanem hiány, a lét hiányossága, űr, amit a jóval kell betölteni. És ezt ajánlanánk önmagunk is. Hagyja egyelőre a céltalan töprengéseket. A világot értelemmel valóban nehéz felfogni. De szívvel annál könnyebb. Álljon be a jót cselekvők táborába és hamarosan tapasztalni fogja, mennyire másképp látja a világot. És ha néha imádkozik is ahhoz az Istenhez, akit, úgy érezzük, minden kételye ellenére szeret, lassan elmúlnak majd kételyei és megszűnik lelkének mostani kietlensége.

„Keresztanya”. — Legszívesebben szószerint leközzölnénk egész levelét. De legalább röviden elmondjuk tartalmát, annyira tanulságos. Levélírónk látogatásban volt keresztgyáékknál és sógornője keservesen panaszkodott a fiúra. Az történt ugyanis, hogy az iskolában kirándulást szerveztek, amelyen az osztályból ötven ingyen vehetnek majd részt. Az osztályfőnök a gyerekekre bízta, hogy válasszák ki maguk azt az ötöt, aki erre a kedvezményre leginkább rászorul. Mint kiderült, a fiú egy lépést sem tett annak érdekében, hogy ő is ingyen utazhassék. „Hiába magyarázom neki, hogy csak az az övé, amit a tíz körmével kikapar magának, nem használ; éppen olyan éhletes és muja, akár az apja” — így az édesanya. A fiú ott ült szemlesültve. Olvasónk erre odament hozzá, megsimogatta a fejét és azt mondta neki, hogy helyesen cselekedett. Sógornője végig sőtörődött emiatt és keserű szemrehányásokat tett, hogy még ő is „rontja” a gyereket. Olvasónk most azt kérdezi, hogy talán mégsem volt helyes, hogy ilyen egyértelműen a fiú mellé állt. Hiszen végeredményben az édesanya csak jót akart. Nos, ne tegyen magának szemrehányást. Helyesen és keresztanyához méltóan viselkedett. És legközelebb türelemmel, de határozottsággal próbálja megmagyarázni sógornőjének, hogy a világban tapasztalható rengeteg önzés éppen az efféle látszólagos jót akarás következménye sokszor. Ettől az önzéstől pedig mindenki egyformán szenved. Örüljön az édesanya, hogy ilyen jó érzésű fia van, ahelyett, hogy kapzsiságra és ilyen rossz értelemben vett „élelmességre” nevelné.